Ramygalos parapija ir valsčius XIX amžiuje

Arūnas Astramskas

Panevėžio kraštotyros muziejus

Esminiai žodžiai: Ramygala, valsčius, parapija, valstiečiai, bajorai.

Įvadas

Jaučiu pareigą ir skolą savo tėvams, seneliams ir protėviams, plačiai giminei, jų bičiuliams ir kaimynams, atgulusiems Stokinės kalnelyje ar Jotáinių, Griniūnų, Klebõnų, Janónių kaimų kapinaitėse, likimo išblaškytiems po įvairius kraštus ir žemynus. Jau senokai žinojau, kad ateis laikas, kai turėsiu pasakoti apie gimtosios parapijos žmonių gyvenimą, darbą, vargą, džiaugsmus ir viltis. Tam po truputį, neintensyviai, ir ruošiausi, bet maniau, kad šis darbas yra neapibrėžtoje ateityje. Todėl nuoširdžiai apsidžiaugiau, kad ramygaliečiai ryžosi kurti savo valsčiaus istoriją, pakvietė į būrį, ir vieną ilgą žiemą paskyriau šiam svarbiam darbui.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad parapijos istorija yra tiktai „parapinis" reikalas, daugelis žmonių, o ir dalis istorikų nuoširdžiai tiki, kad tik didieji praeities herojai ir lemiami istorijos įvykiai jų epicentruose yra susidomėjimo vertas objektas. Bet dažnai didžius sumanymus sugriauna nematomi ir nebylūs, užkulisiuose stovintys istorijos veikėjai. Valstiečių skurdas ar klestėjimas, darbo rankų trūkumas, demografinė ar ekonominė tendencija, emigracija, gyvenimo būdo archajiškumas ir uždarumas ar gebėjimas keistis ir prisitaikyti, kilmingųjų nuostatos, požiūris ir pavyzdys, kainų svyravimai, ankstyva žiema, pažliugę keliai ar bekelės, daugybė kitų veiksnių galiausiai nulemia dinastijų ir tautų likimus. Daug paprasčiausių, labai lėtų, dažnai rutininių visuomenės kaitos tendencijų galima pastebėti tik žiūrint labai atidžiai ir į smulkiausias bendruomenės ląsteles. Lokalinės istorijos pranašumas yra tai, kad ji pateikia mažiausiai apibendrintą istorinės tikrovės vaizdą, leidžia stebėti ne mases, o žmones jų natūralioje aplinkoje, susipažinti su kasdieniu gyvenimu. Parapija XIX amžiuje yra tas mikropasaulis, kuriame istoriją galima aprėpti bei pažinti gyvai ir personaliai, ne iš supaprastintų istorikų schemų, kurios formuojamos susisteminus didelius informacijos masyvus, o tiesiog sekant konkrečių žmonių ir šeimų likimus, jų natūralią reakciją į likimo iššūkius ir istorijos procesus.

Šio straipsnio **tikslas** yra apibūdinti Ramýgalos parapiją ir valsčių, pastebėti per šimtmetį vykusias permainas. **Uždaviniai** – atskirų bendruomenės struktūrų, procesų ir įvykių aprašas. Galutinis rezultatas – vietovės istorijos XIX amžiuje sintezė. **Metodas** yra paprasčiausias istorinis pasakojimas, apimantis nedidelę Vidurio Lietuvos teritoriją, bet pakankamai ilgą laiką, maždaug 3–4 kartų gyvenimą. Stengiausi nupiešti kiek galima išsamesnį ir pilnesnį visos bendruomenės vaizdą, neaplenkdamas

Straipsnis „Versmės" leidyklai įteiktas 2014 12 02, serijos „Lietuvos valsčiai" Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2015 05 26, pirmą kartą paskelbtas 2016 12 30 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai", ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje LLT: 2016-42/102-289/HI.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

ir tų procesų, kurie iš tolimesnės ar artimos perspektyvos jai darė įtaką. Tiesa, vienos parapijos apimties darbe sunku parodyti visą praeities įvairovę, todėl kai kurios planuotos temos liko neišnagrinėtos. Šiam pasakojimui trūksta ir išsamaus Ramygalos bažnyčios ir jos dvasininkų veiklos aptarimo.

Planuojant straipsnį teko pasvarstyti, kokią teritoriją aprėpti, nes nesinorėjo apsiriboti vien Ramýgala. Tai labai nuskurdintų praeitį ir dirbtinai izoliuotų miestelį nuo natūralios aplinkos, kurios dėka jis ir egzistavo. Be to, nuošalyje liktų daug svarbių įvykių ir procesų, kurie suformavo mūsų dabartį. Geriausia išeitis būtų tyrinėti valsčiaus teritoriją, bet modernieji Lietuvos valsčiai buvo sudaryti tik 1861 m., vykdant valsčių reformą. Išeitis atsirado pažvelgus į XVIII a. pabaigos Ramygalos parapijos ribas, labai primenančias būsimojo valsčiaus konfigūraciją, kai kur, žinoma, su jomis nesutapdamos. Tačiau vėliau Ramygalos parapija „susitraukė“. 1791 m. iš pietinės jos dalies suformuota nedidelė atskira Ančiškio (Aukštãdvario)[1] parapija, 1813 m. Vìlniaus vyskupas galutinai patvirtino naujos Truskavõs parapijos ribas, į kurias pateko pietinės Ramygalos parapijos dalies gyvenvietės. Bet šios vietovės vėliau įtrauktos į Ramygalos valsčiaus sudėtį, todėl atrodo logiška prisitvirtinti prie senosios parapijos ir carinio valsčiaus ribų, nes tai leidžia apytiksliai palyginti teritorijos būklę per šimtmetį, naudingai praplečia stebėjimo lauką. Chronologinės ribos apima visą XIX amžių, nuo 1795 m. iki 1915 m. vidurvasario, tai yra carinės Rùsijos imperijos viešpatavimo Lietuvojè metus, nors kai kurie ekskursai į ankstesnius ar vėlesnius laikus atskleidžia ir tolimesnes perspektyvas. Visos datos pateikiamos pagal tuomet galiojusį Julijaus kalendorių, kuris XIX a. nuo Grigaliaus kalendoriaus atsiliko dvylika, XX a. – trylika, o XXI a. vėluoja 14 dienų.

Rengiant šį straipsnį teko naudotis įvairiais praeities pažinimo šaltiniais. Nė viename Lietuvos archyve nesaugomas Ramygalai skirtas fondas, kuris apimtų visą istorinės realybės plotį. Bet archyvų medžiaga, nors ir išskaidyta, yra gausi ir detali. Daugiausia istorinių dokumentų panaudota iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo, ypač iš Vìlniaus ir Kaũno gubernijų apskričių bajorų vadovų ir bajorų globos įstaigų fondo (f. 708). Jame reikšmingiausių žinių suteikė įvairūs bajorų sąrašai. Panaudota tik viena, bet labai svarbi Senųjų aktų fondo byla, kurioje yra įspūdingas 1784 m. Ramygalos parapijos aprašas[2]. Mažiau naudotasi Kauno apskrities archyvo rinkiniais, nors Kauno liaudies mokyklų direkcijos fondas suteikė svarbių žinių apie Ramygalos mokyklas (KAA, f. I-293). Svarbus ir labai išsamus šaltinis yra šio archyvo Pãnevėžio apskrities policijos valdybos fonde (KAA, f. I-18) saugomas 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas. Nedaug, bet svarbių dokumentų panaudota ir iš Panevėžio apskrities archyvo fondų. Prie pirminių praeities pažinimo šaltinių priskirčiau ir Ramygalos, Truskavõs, Bárklainių ir Ančiškio kapinių antkapinių paminklų užrašus.

Labai svarbus Ramygalos praeities pažinimo šaltinis yra Pãnevėžio apskrities viešosios G. Petkevičaitės-

[1] Ančiškio parapija XIX a. pirmojoje pusėje dažnai buvo vadinama Aukštadvario parapija, nes jos steigėjai buvo šalia esančio Aukštadvario dvaro savininkai Kosakovskiai. Šią vietovę reikėtų taisyklingiau vadinti *Aukštadvario parapija.* Ramygalos valsčiuje *Aukštadvariu* buvo vadinamos dvi gyvenvietės. Straipsnyje pasirinktas variantas *Ančiškio parapija*, o skliausteliuose nurodomas antrasis vietovės pavadinimas.

[2] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašas, *LVIA*, f. SA, b. 19254. Už nuorodą dėl šio aprašo ir 1812 m. parapijos žemėlapį bei galimybę juo naudotis dėkoju dr. Vykintui Vaitkevičiui.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Bitės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomas Elenos Gabulaitės (1916–1999) rinkinys, be jo panaudojimo bet kuri Ramygalos studija labai nuskurstų. Žudžiuose gimusi E. Gabulaitė mokėsi Ramygalos progimnazijoje ir Panevėžio mergaičių gimnazijoje, 1942 m. baigė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Dirbo Bìržų ir Panevėžio mokyklose lietuvių kalbos mokytoja, rašė spaudai, yra sukūrusi literatūros kūrinių. Bet svarbiausias jos pašaukimas buvo gimtinės kraštotyra. Ji daugiausia XX a. aštuntajame dešimtmetyje surinko didelį pluoštą Ramygalos ir apylinkių žmonių atsiminimų, kurių tematika – bažnyčia, kapinės, dvarai ir dvarininkai, 1863 m. sukilimas, knygnešystė, buitis ir kt. Taip pat parašė atsiminimus apie gimtojo kaimo ir savo šeimos praeitį, padarė išrašus iš Ramygalos bažnyčioje saugomų senųjų dokumentų. E. Gabulaitė į savo veiklą įtraukė ir kitus žmones. Labai vertingus ramygaliečio Klemenso Rasiulio atsiminimus užrašė prelatas Rapolas Kuodis, talkino ir istorijos mokytoja Malvina Kielaitė, Antanas Strikulis. Šiame fonde saugomas ir E. Gabulaitės redaguotas truskaviečio kunigo Stanislovo Krištonaičio mašinraštis „Truskavà“, skirtas šio krašto praeičiai, jame yra labai detalus senosios Truskavos bažnyčios aprašas. Didžiausias E. Gabulaitės darbas yra su kunigu Broniumi Barausku 1982 m. parašyta knyga „Ramygala. Atsiminimų siluetai“, kuri iki šiol liko rankraštyje. Nors antraštėje autoriumi nurodomas tik B. Barauskas, iš E. Gabulaitės fondo medžiagos akivaizdu, kad ji buvo ne tik knygos redaktorė, bet ir bendraautorė. Knyga skirta daugiausia Ramygalos bažnyčios istorijai, mašinraštiniais nuorašais ji plito sovietiniais laikais (tuomet teko pirmą kartą ją skaityti ir knyga paliko stiprų įspūdį), galbūt todėl tituliniame puslapyje E. Gabulaitė nurodoma esanti tik redaktorė. Vertėtų pasvarstyti apie šios vertingos, didelės apimties knygos išleidimą. Šiame fonde saugomas ir labai vertingas E. Gabulaitės rankraštis „Negęstantis žiburys“, kur apibendrinta jos ilgus metus kaupta medžiaga apie kunigą ir švietėją Joną Balvočių-Gerutį[3].

Nemažai informacijos šiai temai suteikė publikuoti šaltiniai. Pirmiausia – Kauno gubernijos atmintinės knygelės, kurios nuo 1863 m. pateikia informaciją apie Ramygalos valsčių, tiesa, pradžioje labai skurdžiai, bet jose paskelbta ir svarbių žinių. Žemėvaldos istorijai labai svarbūs 1881 m. ir 1887–1888 m. sudaryti ir atskiromis knygomis publikuoti Kauno gubernijos žemvaldžių sąrašai[4]. Ankstyvesnis leidinys pateikia platesnę informaciją (nurodo žemvaldžio asmens duomenis, žemės valdoje kiekį, joje esančias įmones, įsigijimo datą ir pagrindą, savininko gyvenamą vietą, nurodoma, jei ūkis išnuomotas), vėlesnis pateikia mažiau duomenų (nenurodo įsigijimo datos ir būdo, savininko gyvenamosios vietos), bet jis pilnesnis, nes antrajame – daugiau duomenų jau apie 55 Ramygalos valsčiaus žemvaldžius. Gyvenviečių istorijai svarbus 1903 m. paskelbtas išsamus Alfabetinis Kauno gubernijos gyvenviečių sąrašas[5]. Nemažai žinių apie Ramygalą XX a. pradžioje yra skelbiama lietuvių periodinėje spaudoje: 1905 m. „Vilniaus

[3] Gabulaitė E. *PAVB RKRS,* f. 9; Krištonaitis S. Truskava, 1981, Panevėžio apskrities viešosios G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – *PAVB RKRS*), f. 9-561; Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, 1982, *PAVB RKRS,* f. 9-294; Gabulaitė E. Negęstantis žiburys, 1987, *PAVB RKRS,* f. 9-352.

[4] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889.

[5] *Алфавитный списокъ населенныхъ мест Ковенской губерніи*, Ковна, 1903.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

žiniose“ išspausdinta net 13 korespondencijų iš Ramygalos. Žinučių iš Ramygalos pasitaiko įvairiuose laikraščiuose iki pat 1915 m. vasaros, ne visos jos vienodai vertingos, bet yra labai svarbių, pavyzdžiui, apie ramygaliečių dalyvavimą Didžiajame Vilniaus Seime 1905 metais.

Svarbūs vieno iš aktyviausių XIX a. vidurio Lietuvos visuomenės veikėjo Jokūbo Geištoro atsiminimai, kur jis pateikia detalių apie ramygaliečių ruošimąsi 1863–1864 m. sukilimui. Atsiminimų publikacijos rengėjo, profesoriaus Tadeušo Korzono (Tadeusz Korzon) dėka atsiminimai papildyti ir Ramygalos valsčiaus, ir kitų valsčių sukilėlių biografijomis. Vertingus atsiminimus apie savo vaikystę ir tėvų gyvenimą paliko Antanas Juška. Kunigas, istorikas ir diplomatas Valerijonas Meištavičius savo atsiminimuose dalijasi įspūdžiais apie vieną žymiausių XX a. pradžios Ramygalos valsčiaus gyventoją – Jotáinių dvaro savininką Kazimierą Zavišą[6].

Ši istorijos sintezė būtų neįmanoma be daugelio žmonių jau nuveikto darbo. Pirmieji savo parapijų praeitį, dar vyskupo K. Paltaroko paraginti, aprašė dvasininkai, tiesa, ši medžiaga publikuota tik 1998 m. galėjusiame pasirodyti leidinyje[7]. Adolfas Nezabitauskas, rėmęsis Vilniaus žinių korespondencijomis, jas ideologiškai tinkamai „pašlifavęs“, Panevėžio rajono laikraštyje paskelbė straipsnį apie 1905 m. įvykius Ramygaloje. 1973 m. pasirodė trumpa profesionalios istorikės Petronėlės Žostautaitės, gimusios Ramygalos valsčiuje, Joskilduose, Ramygalos istorijos apžvalga. Jai oponavo iš to paties valsčiaus kilęs kalbininkas Leonas Kuodys, priekaištaudamas, kad istorikės straipsnyje neparašyta, jog Ramygala senesnė už Panevėžį, ginčijamasi dėl „ožkų sostinės“ titulo kilmės[8]. 1987 m. Panevėžio rajono laikraštyje „Tėvynė“, remdamasi savo surinkta medžiaga, didelės apimties istorinę apybraižą „Iš Ramygalos kaimų istorijos“ paskelbė Elena Gabulaitė. Ji aptarė senuosius vietovardžius, vietines pavardes, pateikė kaimų istorijos fragmentų, pastebėjo gyvenviečių ir gyventojų skaičiaus kaitą, aprašė etnografijos detalių, dėmesį skyrė švietimo raidai. 1994 m. to paties straipsnio santrauką perspausdino „Gimtinės“ laikraštis. 2008 m., jau po E. Gabulaitės mirties, ramygaliečių iniciatyva iš jos surinktos medžiagos išleista 28 puslapių knygelė „Jaunystėn sugrįžus.“ Joje yra žinių apie bažnyčios istoriją, ramygaliečių patarlių ir posakių, įdomių atsiminimų apie Ramygalos miestelį tarpukariu. Mums įdomiausi atsiminimai apie apylinkių dvarininkus, pateikiama gyvų jų asmeninio gyvenimo detalių[9] pavyzdžių.

[6] *Pamiętniki Jakuba Gieysztora z lat 1857–1865*, sud. T. Korzon, Vilnius, 1913, t. 1–2; Juška A. *Pareiga – visų pirma*, *Astronomas Antanas Juška*, sud. S. Matulaitytė, Vilnius, 2002, p. 10–88; Walerian Meysztowicz. *Pašnekesiai* apie *laikus ir žmones*, Vilnius, 2004.

[7] Drumžlys P. Truskava, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 269–275; Rekašius L. Anciškis, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 269–277; Juška A. Ramygala, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 277–287; Margevičius P. Ėriškiai, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 287–288; Dubnikas J. Uliūnai, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 288.

[8] Nezabitauskas A. Kaip gyveno ramygaliečiai, *Tėvynė*, Panevėžys, 1968, nr. 84, p. 3; Žostautaitė O. Ramygala, *Mokslas ir gyvenimas*, Vilnius, 1973, p. 49; Kuodis L. Dėl Ramygalos praeities, *Tėvynė*, Panevėžys, 1974, nr. 7, p. 3.

[9] Gabulaitė E. Iš Ramygalos kaimų istorijos, *Tėvynė*, Panevėžys, 1987, nr. 60, p. 3, nr. 81, p. 3, nr. 93, p. 4, nr. 94, p. 3, nr. 96, p. 4, nr. 97, p. 3, nr. 100, p. 4, nr. 102, p. 3; Gabulaitė E. Iš Ramygalos apylinkių kaimų istorijos, *Gimtinė*, Vilnius, 1994, nr. 2, p. 3, nr. 3, p. 3; Gabulaitė E. *Jaunystėn sugrįžus*, sud. I. Zubauskienė, M. Čeponienė, V. Šegamogienė, A. Samėnas, Panevėžys, 2008.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

1986 m. Lietuvos kraštotyros draugija išleido pirmąją Panevėžio krašto regioninės istorijos monografiją „Upýtė“. Džiugu konstatuoti, kad praėjus daugiau kaip ketvirčiui amžiaus didžioji joje paskelbtos medžiagos dalis tebėra aktuali ir naudojama. Aktualus kraštiečio Rimvydo Kunsko straipsnis apie kraštą poledynmečiu, vertingos informacijos apie Ėriškių mokyklą yra pateikęs Kazimieras Melaika. Svarbų, iš gyventojų lūpų surinktų Ėriškių apylinkių vietovardžių sąrašą paskelbė Jonas Ruzas. Antanas Lyberis pateikė žinių apie profesoriaus Juozo Balčikonio tėvų šeimą, labai įdomius profesoriaus brolio Jono Balčikonio atsiminimus apie kalbininko vaikystę užrašė ir paskelbė Elena Grinaveckienė ir Aloyzas Vidugiris. Didelės pagarbos nusipelno skyriaus „Valstiečių buitis“ autoriai ir ekspedicijos Ėriškių apylinkėse dalyviai: Irena Skuodienė, Eugenija Vaitiekūnienė, Juzefa Levickaitė-Balienė, Dalia Šilainytė, Juozas Petrulis, Olga Zaurienė, Regina Gucevičiūtė, Vytautas Baliūnas ir kt. Ieškant publikuotos medžiagos apie kasdienį valstiečių gyvenimą paaiškėjo, kad jų darbai metodiniu ir faktografiniu požiūriu nepralenkti iki dabar. Turint omenyje, kad ekspedicija, kur rinkta medžiaga šiems straipsniams, įvyko 1970 m., tai yra 16 metų iki knygos pasirodymo, publikacijų vertė dar labiau padidėja[10].

1993 m. išspausdinta monografija „Uliūnai“, skirta kaimui, kuris iki 1930 m. priklausė Ramygalos parapijai. Joje yra įdomių žinių iš mus dominančio XIX amžiaus. Istorikė P. Žostautaitė savo straipsnį skyrė svarbiam XX a. pradžios Ramygalos ir Panevėžio visuomenės veikėjui Zigmantui Švoinickiui, daugiausia dėmesio skirdama jo biografijai po 1918 metų. Negirdėtų žinių apie pedagogo Kazimiero Masiliūno tėvus pateikė Albertas Ulys, tas pats autorius aprašė apylinkėse stovėjusius V. Svirskio kryžius. Monografijoje išspausdinta vertinga E. Gabulaitės apybraiža apie kunigą Joną Balvočių-Gerutį, Uliūnų apylinkių kaimų istorijos. Genovaitė Peleckienė ir Vytautas Vyšniauskas pateikė nežinomų 1863 m. sukilimo detalių, Petras Juknevičius trumpai aprašė vieną įspūdingiausių Ramygalos dvarų – Bistrámpolį[11]. Šioje knygoje yra ir įdomūs Pranės Vilkienės-Gaušaitės atsiminimai apie gimtąjį Bárklainių kaimą, Juozo Ulio nutapyti labai detalūs Kučių kaimo gyventojų portretai[12].

2006 m. pasirodė Eugenijaus Urbono sudarytas tautosakos rinkinys „Iš Panevėžio krašto tautosakos“ (t. 2),

[9] *Upytė*, ats. redaktorius Vėlius N., Vilnius, 1986; Kunskas R. Paleografijos pastabos apie Nevėžio lygumą, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 7–20; Melaika K. Upytės apylinkės mokyklos, *ten pat*, p. 43–50; Ruzas J. Ėriškių kolūkio vietovardžių sąrašas, *ten pat*, p. 147–154; Lyberis A. Profesorius Juozas Balčikonis, *ten pat,* p. 158–165; Grinaveckienė E., Vidugiris A. Iš Jono Balčikonio atsiminimų apie brolį, *ten pat,* p. 177–184; Skuodienė I. Linų apdirbimas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, *ten pat*, p. 60–63; Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *ten pat*, p. 63–69; Levickaitė-Balienė J. Valstietės darbai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, *ten pat*, p. 69–75; Šilainytė D. Audiniai, *ten pat*, p. 75–81; Petrulis J. Medžio drožėjai, *ten pat,* p. 83–86; Zaurienė O. Liaudies etiketas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, *ten pat*, p. 94–100; Gucevičiūtė R. Liaudies medicina, *ten pat*, p. 107–116; Baliūnas V. Liaudies meteorologija Upytės apylinkėse, *ten pat*, p. 116–125.

[11] Žostautaitė P. Paskutinis Barklainių dvaro savininkas, *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 156–164; Ulys A. Švietimo viceministeris Kazimieras Masiliūnas, *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 178–179; Ulys A. Kryžių meistras Vincas Svirskis Uliūnų apylinkėse, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 348–137; Gabulaitė E. Kanauninkas Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915), *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 137–144; Gabulaitė E. *Iš kaimų istorijos,* Vilnius, 1993, p. 38–44; Peleckienė G., Vyšniauskas V. 1863–64 metų sukilimo atgarsiai Uliūnų apylinkėje, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 29–32; Juknevičius P. Bistrampolis, *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 151–155.

[12] Vilkienė-Gaušaitė P. Barklainių kaimo darbai ir šventės, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 214–222; Ulys J. Kučių kaimo gyventojai, *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 223–245.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kur yra vertingų Ériškių ir Jotáinių gyvenimo detalių, tiesa, dažniausiai kiek per vėlyvų. Malonia staigmena tapo dabartinio Ramygalos vargoninko Manto Masioko sudaryta knygelė „Ramygalos šv. Jono Krikštytojo bažnyčios vargonai ir vargonininkai“, Ramygalos klebono Edmundo Rinkevičiaus parengtas fotografijų albumas, pateikiantis ir svarbių praeities detalių[13].

Ypač daug Panevėžio krašto istorijos pažinimui yra nuveikęs šio rajono paminklosaugininkas Petras Juknevičius, kurio straipsnių ir nedidelės apimties leidinių bibliografija sudaro kelis šimtus vienetų, Ramygalos temai skirta daugiau kaip penkiasdešimt straipsnių. Daugiausia P. Juknevičius rašė apie krašto dvarus. Tai pirmieji dvarų ir dvarininkų išsamesni pristatymai lietuvių kalba. Stiprioji šių straipsnių pusė yra tikslus buvusių dvarviečių lokalizavimas vietovėje, buvusių ir išlikusių dvarų pastatų aprašas, pateikiami apylinkių žmonių atsiminimai. Daugiausia autoriaus dėmesio sulaukė Bistrámpolio ir Aukštãdvario dvarai. Vėliau publikuoti šio autoriaus straipsniai kartais pažodžiui pakartoja ankstesnius, kai kurie dvarai aprašyti labai lakoniškai, pasitaiko netikslumų[14]. P. Juknevičius taip pat rašė apie Ramygalos dvarininkų gimines, daugiausia dėmesio skyrė Bistramams. Šis autorius domėjosi ir Jotainių kaimo istorija, įtvirtino jo pirmojo paminėjimo datą, antrą kartą paskelbė 1564 m. Jotainių dvarelio žmonių sąrašą (pirmas jį publikavo

[13] *Iš Panevėžio krašto tautosakos II*, sud. Urbonas E., Panevėžys, 2006; *Ramygalos šv. Jono Krikštytojo bažnyčios vargonai ir vargonininkai*, sud. Masiokas M., Panevėžys, 2010; *Ramygalos šv. Jono Krikštytojo parapija*, sud. Rinkevičius E., Panevėžys, 2012.

[14] Juknevičius P. Dvarai: praeitis ir šiandiena. Bistrampolis, *Senvagė,* Panevėžys, 1992, nr. 5, p. 4–5; Juknevičius P. Bistrampolis, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 151–153; Juknevičius P. Pavermenio dvaras – Truskavos pradžia, *Panevėžio rytas*, Panevėžys, 1993, nr. 157, p. 4; Juknevičius P. Kuršiai, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 15, p. 5; Juknevičius P. Zavišų valda, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1994, nr. 17, p. 5; Juknevičius P. Antanava, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 22, p. 5; Juknevičius P. Belazariškis, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 29, p. 5; Juknevičius P. Aukštadvaris, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 41, p. 5; Juknevičius P. Radikoniai, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1995, nr. 239, p. 5; Juknevičius P. Paberžis, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1995, nr. 33, p. 5; Juknevičius P. Juozapava, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1995, nr. 56, p. 7; Juknevičius P. Mikališkis, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1995, nr. 101, p. 5; Juknevičius P. Valatkiškis, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1996, nr. 156, p. 4; Juknevičius P. Žaibogala, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1996, nr. 156, p. 4; Juknevičius P. Barklainių dvaro vertybės, *Tėvynė,* Panevėžys, 1996, nr. 57, p. 2; Juknevičius P. Valatkiškio palivarkas, *Tėvynė,* Panevėžys, 1996, nr. 99, p. 3; Juknevičius P. Tvankstės dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 1996, nr. 99, p. 3; Juknevičius P. Zalatorių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 1996, nr. 99, p. 3; Juknevičius P. Kumpių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 1996, nr. 99, p. 3; Juknevičius P. Stebėkių (Dvarokų) dvaras, *Tėvynė*, *priedas „Atsigręžkime į praeitį“,* Panevėžys, 1999, nr. 13, p. 3; Juknevičius P. Lepariškio dvaras, *Tėvynė*, Panevėžys, 1996, nr. 99, p. 3; Juknevičius P. Iš Aukštadvario dvaro istorijos, *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1998, nr. 5, p. 77–80; Juknevičius P. Vadoklių dvarai, *Tėvynė,* Panevėžys, 2000, nr. 99, p. 4–5; Juknevičius P. Antanavos dvaras, *Tėvynė*, Panevėžys, 2000, nr. 99, p. 4–5; Juknevičius P. Paberžio dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2000, nr. 99, p. 4–5; Juknevičius P. Jotainių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2000, nr. 99, p. 4–5; Juknevičius P. Belazariškio dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2000, nr. 99, p. 4–5; Juknevičius P. Antanavos dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2000, nr. 99, p. 4–5; Juknevičius P. Lingerio dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Mikoliškio dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Daukšynės dvaras, *Tėvynė*, Panevėžys, 2002, nr. 63 p. 3–5; Juknevičius P. Aukštadvaris, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Juozapavos dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Kuršių dvaras, *Tėvynė*, Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Žudžių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Barklainių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Janapolio palivarkas, *Tėvynė,* Panevėžys, 2004, nr. 67, p. 3; Juknevičius P. Jotainėlių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2004, nr. 67, p. 3.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

istorikas Konstantinas Jablonskis leidinyje „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“, Kaunas, 1934 m.), aprašė Juodõs upelio pakrantes[15].

Nors specialiai Ramygalos praeičiai skirtų tyrimų yra tik keletas, bet daugelyje monografijų yra žinių ir apie šį kraštą. Siekiant parapijos istoriją parodyti platesniu kontekstu, teko naudotis daugelio istorikų darbais. Pirmiausia reikėtų paminėti Algimantą Miškinį, profesionaliai nušvietusį Ramygalos urbanistinę, ir ne tik, istoriją. 1831 m. sukilimui aprašyti naudota iki šiol nepralenkta Felikso Sliesoriūno monografija, 1863 m. sukilimui – panevėžietės Onos Maksimaitienės knyga[16]. Valstiečių ir žemės ūkio istorijai svarbūs Jurgio Jurginio, Mečislovo Jučo, Vytauto Merkio, Stasio Vansevičiaus ir ypač produktyvaus XIX a. žemės ūkio tyrinėtojo Leono Mulevičiaus darbai, puiki Antano Tylos monografija[17]. Kelionę į imperinį Sankt Peterburgą kartu su jotainiečiu K. Zaviša mums leidžia atlikti išsami profesorės Aldonos Gaigalaitės monografija. Jos kolega Lietuvos edukologijos universitete Stanislovas Stašaitis savo knygoje, skirtoje Šėtai, pateikė raktą vienai senai Ramygalos krašto mįslei įminti[18]. Puiki Dalios Marcinkevičienės knyga vaizdžiai ir novatoriškai atkuria tradicinės šeimos modelį[19]. Valstiečių gyvenimui geriau pažinti naudoti ir etnologų darbai. Pirmiausia tai klasikinis Ipolito Butkevičiaus tyrimas apie valstiečių gyvenvietes ir sodybas, kolektyvinė Angelės Vyšniauskienės, Petro Kalniaus ir Rasos Paukštytės-Šaknienės monografija, skirta šeimos istorijai, puiki ramygalietės, mokslininkės Rasos Račiūnaitės-Paužolienės knyga apie moters padėtį šeimoje ir visuomenėje[20]. Panaudoti ir kiti, čia neišvardyti istorikų darbai. Vietovių lokalizacijai pasinaudota interneto svetainių *www.maps.lt* ir Google Earth galimybėmis.

[15] Juknevičius P. Dar kartą apie Bistrampolį ir Bistramus, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1994, nr. 49, p. 4; Juknevičius P. Kazimieras Truskovskis – krašto sukilėlių vadas, *Panevėžio rytas,* Panevėžys, 1995, nr. 187, p. 9–10; Juknevičius P. Zavišos, *Tėvynė, priedas „Atsigręžkime į praeitį“,* Panevėžys, 1998, nr. 52, p. 3; Juknevičius P. Bistramai, *Tėvynė, priedas „Atsigręžkime į praeitį“,* Panevėžys, 1998, nr. 84, p. 4; Juknevičius P. Belozarai, *Tėvynė,* Panevėžys, 2004, nr. 65, p. 3–4; Juknevičius P. Jasiukovičiai, *Tėvynė,* Panevėžys, 2004, nr. 71, p. 4; Juknevičius P. Kosakovskiai, *Tėvynė,* Panevėžys, 2004, nr. 83, p. 4; Juknevičius P. Kiek metų mokyklai Jotainiuose, *Tėvynė,* Panevėžys, 1999, nr. 99, p. 7; Juknevičius P. Jotainių pradžia, *Tėvynė,* Panevėžys, 2000, nr. 28, p. 6; Juknevičius P. Jotainiai, *Gimtinė,* Vilnius, 2000, nr. 4, p. 5; Juknevičius P. Jotainiams – 440, *Tėvynė,* Panevėžys, 2004, nr. 31, p. 6; Juknevičius P., Lukšytė S. *Iš Jotainių praeities*, Panevėžys, 2004; Juknevičius P., Trebaitė K. *Juoda,* Panevėžys, 2008.

[16] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai,* Vilnius, 2009, p. 80–99; Sliesoriūnas F. *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje,* Vilnius, 1974.; Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.,* Vilnius, 1969.

[17] Jurginis J. *Baudžiava Lietuvoje XIX amžiaus pirmoje pusėje, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje,* Vilnius, 1957, p. 7–39; Jučas M. *Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje,* Vilnius, 1957, p. 83–105; Vansevičius S. *Lietuvos valstiečių teisinė padėtis po 1861 m. reformos įvykdymo, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 213–226; Merkys V. *Valstiečių judėjimas Lietuvoje XIX a. pabaigoje, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje,* Vilnius, 1957, p. 7–39; Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 2003; Tyla A. *Lietuvos valstiečių istorijos bruožai*, Vilnius, 1993.

[18] Gaigalaitė A. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės dūmoje 1906–1917 m.,* Vilnius, 2006; Stašaitis S. *Šėtai – 640 metų*, Kėdainiai, 2002.

[19] Marcinkevičienė D. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje* XIX *amžiuje–XX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1999.

[20] Butkevičius I. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius, 1971; Vyšniauskienė A., Kalnius P., Paukštytė-Šaknienė R. *Lietuvių šeima ir papročiai,* Vilnius, 2008; Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje,* Kaunas, 2002.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Parapijos žemėlapis

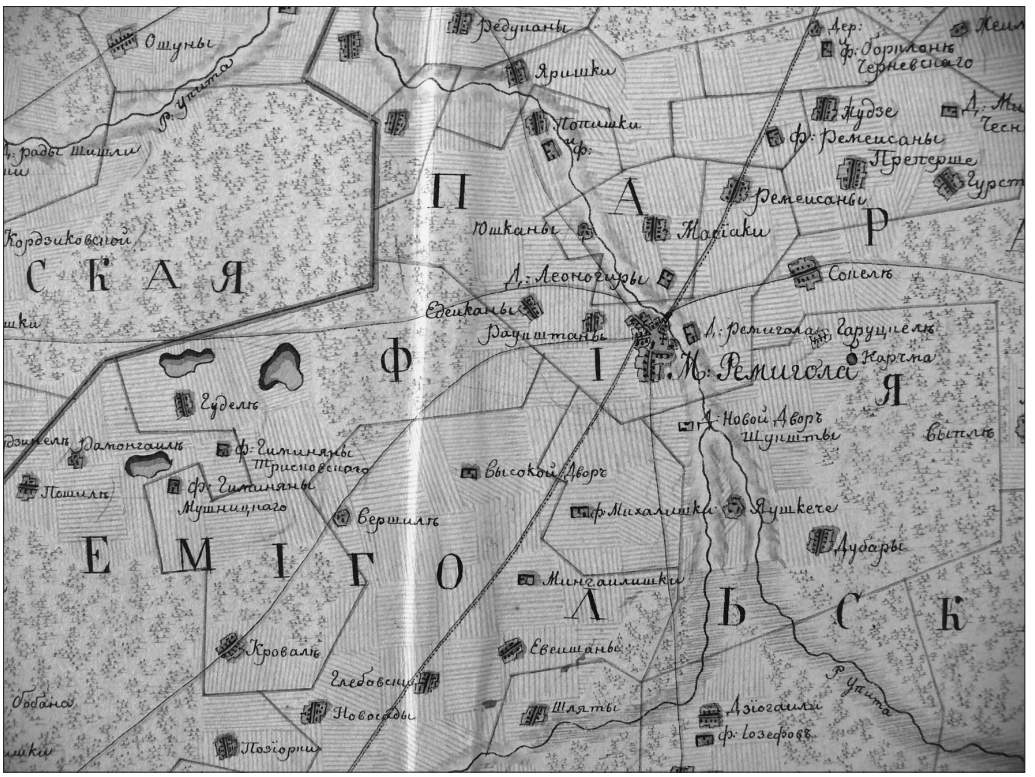
Ошуны
Редуланы
Яришки
Потишки
Ф.
Ф. Ремеслянъ
Ремеслянъ
Ф. Ремеслянъ
Ф. Горулянъ Черневскаго
Шишлы
Кордзиковскій
Ф. Ремеслянъ
Ф. Ремеслянъ
Ф. Ремеслянъ

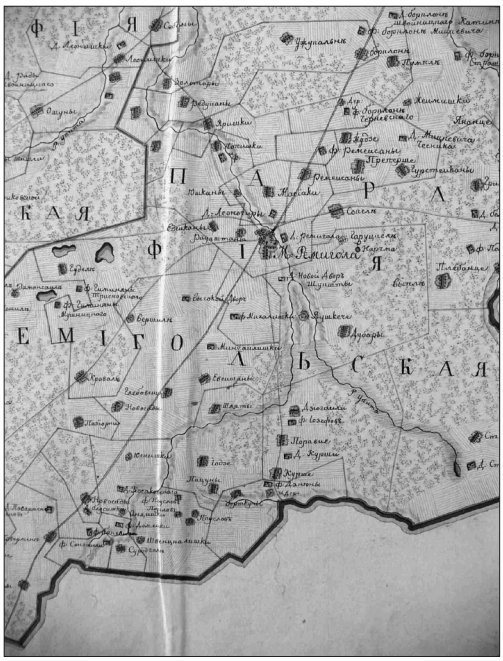

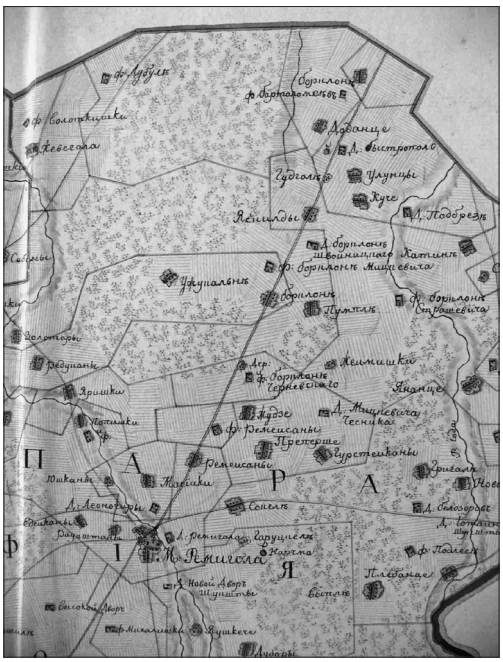

Ramygalos ir Krekenavos parapijų 1812 m. žemėlapis

Ramygalos parapijos artimiausių apylinkių 1812 m. žemėlapis. Iš PKM archyvo

Visą parapijos teritoriją XIX a. pradžioje į dalis skaidė trys miškų masyvai. Papojaus, Upytės, Radikónių, Gėláinių miškų masyvas vietomis siekė Ramygalos-Panevėžio kelią. Tik Užukalnio kaimas su savo laukais rytiniame miško pakraštyje jau buvo įsiterpęs į mišką, kita miško teritorija dar buvo mažai žmogaus paliesta.

Parapijos pietryčiuose dunksojo kitas didžiulis Piktakalnio–Mėtytinių miškas, vakaruose jis siekė Kuršiùs ir Daniūnus, savo kraštu kliudė Garuckùs prie pat Ramygalos. Į vakarus nuo Daniūnų prasidėjo dar vienas, tiesa, gerokai mažesnis Júodžių miškas. Pačiame pietrytiniame parapijos kampe miškas buvo visiškai nuo kitų gyvenviečių atkirtęs Stebẽkių dvarą ir kaimą. Šiaurėje šis miškas siekė Klebonus, toliau į šiaurę jį keitė Čiutriškio, Girsteĩkių, Jotainių, Kùtiškių miškai. Į rytus nuo šios srities, jau už parapijos ribų, tęsėsi didžiuliai Jotainių, Raguvõs, Alančiũ miškai, apsunkinę bendravimą su kitų parapijų gyventojais ir darę šį kraštą gerokai nuošalų ir uždarą.

Dideli miškai prasidėjo prie pat Ramygalos. Į vakarus, už Raukštónių ir 1812 m. egzistavusio Edeikonių kaimo, prasidėjo Pašiliũ giria, kurios didžioji dalis driekėsi Krekenavõs parapijoje ir vietomis beveik siekė Nevéžį. Keista, bet 1812 m. žemėlapyje Pašiliũ ežeras ir Liẽležeris parodyti apsupti dirbamų laukų, šalia ežerėlių pažymėti ponų Truskovskio ir Musnickio Gitinėnų palivarkai, Pašilių, Gudẽlių, Ramõngalio, Viršiliũ kaimai.

Į pietus nuo Ramygalos Pašilių miškas tęsėsi be jokių gyvenviečių intarpų iki pat Truskavos, rytuose šis miško masyvas savo kyšuliu beveik pasiekė Anciškį. Gyvenviečių trūkumas šiame dideliame plote ne atsitiktinumas, nes teritorijoje tarp Ramygalos ir Truskavos plytėjo savotiškas istorijos herojus – didžioji Žařčių pelkė. Nuo pelkėtų Upytės krantų ji tęsėsi iki Krekenavõs ir

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kažkada užėmė 30 kvadratinių varstų[22]. Truskavos apylinkėje ji net įamžinta gyvenviečių pavadinimuose – Žarčiai, Užarčiai, Užartėlė. Tai buvo didžiausia pelkė Panevėžio apskrityje, bet XIX a. pabaigoje žmonių darbo dėka ji sumažėjo, jos vientisumą suardė dirbamos žemės sklypai. Visas pelkių ir balų kompleksas: Néndrės, Bárklainių, Masiõkų, Žarčių, buvo vadinamas bendru Malokų vardu ir tęsėsi net 25 varstus, didesnės ar mažesnės pelkių dėmės išsimėtę visur. Bendrai amžininkų pažymima, kad pietinė Panevėžio apskrities dalis labai pelkėta, ypač šlapios iškirstų miškų vietos ir netgi manyta, kad dėl drėgmės šios vietovės kenksmingos sveikatai. *„Aplink klampios balos. Iki Juodõs melioracijos (1935 m.) čia visur buvo didžiulės balos, liūnai, o vietomis properšos“*, – taip Bronius Barauskas apibūdina gimtosios Praperšos apylinkes[23]. O kalbininkas Juozas Balčikonis net buvo pasirinkęs „Žarčių pempės“ slapyvardį.

Parapijos vandenys priklauso Nevėžio baseinui. Nors čia ramygaliečiai neturi daug kuo didžiuotis, nes šiame krašte neteka vandeningos upės, neraibuliuoja saulėje dideli skaidraus vandens ežerai. Žinomiausi, bet toli gražu ne visiems žinomi yra pelkėjantys, sunkiai prieinami Liẽležerio ir Pašilių ežerėliai Pašilių miške, visai šalia Ramygalos. Beje, netoli į rytus nuo jų 1812 m. žemėlapyje pavaizduotas trečiasis bevardis ežerėlis. Dar vienas užpelkėjantis ežerėlis parapijos teritorijoje yra Pilvinas prie Stebėkių.

Nevėžis – mažiausią nuolydį turinti Lietuvos upė, jis ir jo intakai teka labai lėtai. Lietaus vanduo surenkamas pamažu ir dirva lengvai peršlampa. Nors upynas čia tankesnis nei kitose Lietuvos vietose, o kritulių mažiau nei vidutiniškai Lietuvoje, bet dėl mažo nuotėkio dirvos drenuojamos prastai, kaupiasi drėgmės perteklius. Be to, labai stipriai jaučiamas sezoniškumas: vasarą vandens nuteka 300–500 kartus mažiau nei pavasarį. Didesni upeliai parapijoje du – Juodà ir Upytė. Juodà išteka iš Pilvino ežerėlio, įteka į Júodžio ežerą. Prie Jotainėlių į ją įteka dešinysis intakas Geležis, ties Jotainiais – Virsnė ir Apteka. Paskui upelis daro vingį į vakarus, priima Obeliẽs upokšnio vandenis, ties Žvalgáičiais Juodà pasuka į šiaurę ir teka iki pat santakos su Nevėžiu Velžyjè. Prie Kùtiškių į ją dar įteka Kernavẽ ir Šaltynas.

Upytė išteka iš Mėtytinių miško ir teka į vakarus, kol pasiekia Ramygalą. Kiek žemiau Šambalioniškio į ją įteka pirmas dešinysis intakas Uslaja, turinti intaką Kuršėlę. Nuo Ramygalos Upytė keičia kryptį ir pasuka į šiaurę, prieš Juškáičių kaimą į ją įteka Oželiškė, žemiau – Obelynė. Toliau Upytė teka per Ėriškius, į ją įsilieja Dubulė, o pati Upytė staiga pasuka tiesiai į vakarus. Kai į ją įteka Vešeta, Upytė keičia kryptį. Ji nukrypsta į pietvakarius, taip baigia brėžti didelį lanką ir toliau gražiuoju savo slėniu teka Krekenavos parapijos teritorija, nebekeisdama krypties iki santakos su Nevėžiu. Parapijos pietuose gausu smulkių upelių.

XVIII a. pabaigoje kai kurie upeliai buvo užtvenkti. 1784 m. apraše minimas mažas tvenkinėlis prie Gombrovičiaus Aukštadvario, mažas Bistramo tvenkinys su malūnu Kuršiuose, labai mažas Verescinskio tvenkinėlis.

[22] 1 varstas – 1,0668 km.

[23] К. Гуковский. Поневежскій уѣздь, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел IV, c. 95–96; Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS*, f. 9-561, p. 15; Barauskas B. Praperša, *PAVB RKRS*, f. 9-539, p. 7; Kunskas R. Paleografijos pastabos apie Nevėžio lygumą, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 7–20.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Nemažas tvenkinys su malūnu buvo ant Upytės, vidutinio dydžio tvenkinys su malūnu – ant Linkavos, o didžiausias parapijoje – pono Šiukštos tvenkinys su malūnu ant Juodos upelio[24].

Paskutinio ledynmečio suformuota Vidurio Lietuvos lyguma nuobodi, yra Nevėžio žemumoje, maždaug 65 m. aukštyje virš jūros. Truskavos bažnyčios šventorius – ant tikros kalvos. Artėjant prie Ramygalos, ji matoma virš lygumos.

Per parapijos centrą iš šiaurės į pietus tęsiasi ledyno suformuotų gūbrių grandinė: Šilaičių, Uliūnų, Barklainių, Ramygalos, Aukštadvario, Truskavos, dar piečiau – Lančiūnavos kalvos. Tik apie 10 m. iškilę virš aplinkinės lygumos, šios ilgos kalvos valsčiaus praeičiai turėjo nemažą svarbą.

Gyvenvietės parapijoje susitelkusios į keturis spiečius, kai kur ribos tarp jų labai aiškios. Daugiausia dirbamos žemės plotų parapijos centre. Visai šalia miestelio, už Upýtės upelio, buvo valstybinis Ramygalos dvaras, kiek į pietus – pono Šiukštos Naujãdvaris, Michališkio palivarkas ir Aukštadvario dvaras. Šiaurės rytų link nutįsęs gyvenviečių ruožas. Beveik visos šios gyvenvietės yra ant ledyninių kalvų arba šalia jų. Tos keleto metrų aukštumos šlapioje, vietomis nenuotakioje Nevėžio žemumoje žemdirbiui labai svarbios. Dėl geresnio natūralaus drenažo čia pavasarį anksčiau pradžiūva dirvos, o ir lietingos vasaros lengviau pakeliamos. Dabartinis sukultūrintas kraštovaizdis visai neprimena to, kai savo gyvenimą prie jo turėjo priderinti žmogus dar net mažiau kaip prieš šimtą metų. Štai ištrauka iš Pranės Vilkienės atsiminimų apie tarpukario Barklainių valstiečių darbus:

„Dabar laukai nusausinti, ir tų pievų, į kurias kaimas ruošdavosi kaip į kokią kelionę, sumažėjo. Išdžiūvo ir pliurės, iš kurių reikėdavo karves vilkti su talka ant virvių. Pranyko ir valksčiai, kuriais tempdavo iš pelkių viksvas... Baisu ir pagalvoti, kaip tada vargo su šienapjūte; ne vien Lieknai, Molaina, Lazdytė, pliurės vargino kaimą. Aplink buvo ir neišvažiuojamų pelkių – Šunmarkės, Gaivalkys, Užkakelis, Didžioji pieva, Paversmis, Dvarpievis, Užužagienis, Paskerdimis, Pažilvaitė ir kitos. Jos tik sausą vasarą apdžiūdavo, bet buvo ir tokių vietų, kur ant kelmo galėdavai pasisupti kaip sūpuoklėse. Jei pratrūkdavo, tai iki pusės nusmegdavai į rudą pliurzą, sunku ir išsikapanoti“[25].

Tokia pat sausesnių „aukštumų“ privilegija naudojasi pati Ramygala ir į pietus nuo jos esantis Aukštadvaris bei Truskavà.

Nuo Ramygalos į šiaurės vakarus nutįsusi dar viena gyvenviečių grandinė. Ten Juškáičių, Pãpiškio kaimą ir palivarką, Ėriškius, Radikonis, Žaibogalą, Zalatorius kaip karolius ant savo vagos siūlo suvėrusi Upytė. Jau minėtos rytinės parapijos dalies gyvenvietės nuo Klebõnų iki Katinų ir Pabėržės irgi įsitaisusios ant Juodos ir jos smulkiųjų intakų krantų. Jotainių ir Belazaravos dvarai prie Juodos, ponų Verescinskio ir Straševičių Kutiškių dvarai prie Kernavėlės įsikūrę pirmiausia irgi ne estetiniais, o praktiniais sumetimais.

Taigi, parapijos gyvenviečių išsidėstymą XIX a. pradžioje lėmė gamtos faktoriai, iš kurių svarbiausias – Nevėžio žemumoje buvo vandens perteklius. Kuriantis aukštesnėse vietose ar upelių

[24] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 85–86; Kunskas R. Paleografijos pastabos apie Nevėžio lygumą, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 7–20.

[25] Vilkienė-Gaušaitė P. Barklainių kaimo darbai ir šventės, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 215.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

geriau drenuojamuose žemėse prie to buvo galima prisitaikyti, bet tai reikalavo daug sunkaus darbo. 1812 m. parapijos žemėlapyje pažymėtos 109 gyvenvietės. Tarp visų 109 gyvenviečių yra 15 dvarų, 19 palivarkų, 3 bajorkaimiai, 1 miestas (Ramygala), 1 vėjo malūnas (Gudgalio), likusios 70 vietovių – kaimai. Yra du puikūs palyginimo taškai: 1784 m. Ramygalos parapijos aprašas ir 1903 m. alfabetinis Kauno gubernijos gyvenviečių sąrašas.

Seniausias, išsamus Ramygalos krašto aprašas parengtas 1784 m. Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio iniciatyva, ruošiantis sudaryti vyskupijos žemėlapį. Tais metais buvo rengiami visų vyskupijos parapijų aprašai[26]. Ramygalos apraše yra visų parapijos gyvenviečių sąrašas, nurodomi kai kurių dvarų ir kaimų savininkai, pateikiamos lakoniškos žinios apie kaimyninių parapijų centrų padėtį, atstumus iki jų, nurodyti atstumai iki didžiųjų miestų, išvardyti ežerai, upeliai, pelkės, tvenkiniai ir malūnai.

Bet viena iš įspūdingiausių 1784 m. Ramygalos parapijos aprašo dalių yra detalus Kelių tinklo aprašas. Visos tuomet egzistavusios pagrindinės eismo kryptys naudojamos iki šiol, tik konkrečios kelių trasos buvo laiko ir žmonių pakoreguotos. Apraše yra pastaba, kad dauguma kelių yra pelkėti.

Kelias į Panevėžį buvo turtingiausias gyvenvietėmis. Jis nuo bažnyčios ėjo pro Stuokinės kalvą su kryžiumi, pono Kauno pavieto maršalkos Zabielos smuklę, už jos į dešinę atsišakojo kelias į Sokeliùs. Toliau kelias į Panevėžį ėjo per Masiokų kaimą, pro pono Gombrovičiaus smuklę, Rameikonių ir Žudžių kaimus, pono Černevskio Liubartų dvarą ir užeigą, pono Švoinickio smuklę, koplyčią ir dvarą, per Joskildų kaimą, ponų Straševičiaus ir Bistramo dvarus, Puzinų valstybinį Barklainių kaimą ir smuklę iki parapijos ribos.

Kelias į Naujãmiestį, Krekenavą ir Žemaitìją ėjo pro Raukštónius, už kurių į kairę atsišakojo žiemos kelias mišku per Žarčių pelkę iki Krekenavos.

Kelias į Vadokliùs buvo vienas paprasčiausių. Prasidėjo prie žydų sinagogos Ramygaloje. Nuo jos – labai netoli, tik trys šimtai žingsnių – iki Upytės užtvankos ir tvenkinio. O toliau, dešinėje pusėje, buvę ponios Bitautienės Daubarai, prieš Nendrinės pelkę – pylimas, už beržyno – pono Šiukštos smuklė, Klebonų kaimas, keli amatininkų nameliai ir ... Ramygalos parapijos riba.

Kelių aprašas dar kartą patvirtina parapijos apgyvendinimo netolygumą. Prie kelio į Šėtą (apie 11 km.) yra 4 kaimai, 4 dvarai, 5 smuklės, 1 bajorkaimis; į Žemaitiją yra 6 kaimai, 1 palivarkas ir 2 užeigos, prie kelio į Panevėžį (apie 14 km) – net 8 kaimai, 6 dvarai, net 11 smuklių ir 1 koplyčia.

1784 m. parapijos apraše pateikiamas ir Alfabetinis parapijos gyvenviečių sąrašas. Iš viso jame nurodytos 88 gyvenvietės (nėra pačios Ramygalos), 8 dvarai, 7 bajorkaimiai, pažymėta, kad likusios 79 gyvenvietės yra kaimai. Galima manyti, kad XIX a. pradžioje Ramygalos parapijoje buvo apie šimtas įvairių gyvenviečių.

1903 m. Rusijos imperijoje vyko gyvenviečių surašymas, pateikęs ypatingai detalų valsčiaus vaizdą. Jis buvo ruošiamas pagal gyvenviečių sąrašus, naudotus anksčiau įvykusiam gyventojų surašymui, siekė surašyti absoliučiai visas gyvenvietes iki atskirai stovinčios miško sargo būdelės imtinai. Žinios apie gyventojų skaičių 1902 m. gautos iš policijos pa-

[26] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–89.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

reigūnų bei valsčių valdybų. Norėta atskirai surašyti kiekvieną gyvenamą punktą, jei šis nuo kaimyninio nutolęs daugiau kaip per 100 sieksnių (213 m). Sąraše gyvenvietės skirstomos į daugiau kaip dešimt kategorijų. Kai kurios labai aiškios, tada plačiai vartotos ir suprantamos: *dvaras, palivarkas, kaimas, užusienis, nausėdija, vienkiemis, troba, kiema*s. Kitas į lietuvių kalbą galima versti įvairiai. Vartojama daug vienkiemio savokų: niekada Lietuvoje nevartotos „*хутор*“ ir „*хама*“, ta pati „*усадьба*“. Neaišku, kaip šias sąvokas suprato, vartojo ir užrašė lietuviai, žemesnieji policijos pareigūnai ir kaimų seniūnai, kurie ir pateikė žinias apie gyvenvietes. Tikrai iš visų gyvenviečių galima atskirti dvarus ir palivarkus, kaimus, užusienius, daugumą nausėdijų, aišku, išskyrus priskirtas kitoms gyvenviečių kategorijoms.

Taigi, 1903 m. gyvenviečių surašymo žiniomis, Ramygalos valsčiuje buvo 290 gyvenviečių, kur gyveno 12 335 žmonės: 46 dvarai ir palivarkai (1 174 gyventojai), 80 kaimų (7 687 gyventojai), 35 nausėdijos (947 gyventojai), 9 užusieniai (152 gyventojai), 3 nedideli bajorkaimiai (111 gyventojų), 3 miesteliai (Ramygala, Truskava ir Anciškis), iš viso 1 614 gyventojai. Paskutinės dvi gyvenvietės miesteliams gali būti priskirtos tik sąlygiškai, pagal gyventojų skaičių jos buvo mažesnės už stambesnius kaimus), likusios 114 gyvenviečių yra vienkiemiai ir įvairios kitos atskirai stovinčios sodybos. Didžioji gyvenviečių dalis buvo smulkios. Stambiausios gyvenvietės buvo Ramygala (1 240 žmonių), Jotainiai (465), Truskava (265), Pašiliai (228), Ėriškiai (223)[27].

1903 m. gyvenviečių surašymas valsčiuje jų užfiksavo apytiksliai trigubai daugiau, nei buvo XIX a. pradžioje. Kai kurie iš šių kaimų neminimi 1784 m. parapijos gyvenviečių sąraše: Daukšiniai, Geláiniai, Išlaužas, Janãpolis, Karvedžiaĩ, Kievogala, Pažertai, Šnìpiškiai. Kita vertus, neliko 1784 m. minimų Amprūdžių, Biurgalių, Lenartų, Rameikoniũ, Raudonių, Žostautũ ir kitų kaimų. Kai kurios, bet nedidelė dalis gyvenviečių galėjo išnykti ar persikelti į patogesnę vietą, bet dauguma tik pakeitė pavadinimą. Atrodo natūralu, kad pono Daukšos Amprūdžiai ar Biurgailiai ilgainiui buvo pavadinti Daukšiniais ar Daukšinomis. XIX a. kai kurių, dažniausiai nedidelių ir nesenų, gyvenviečių pavadinimai buvo nenusistovėję, vietos gyventojai vartojo kelis jų variantus. 1903 m. surašymas gan dažnai pateikė porą visai nepanašių tos pačios gyvenvietės pavadinimų. Pavyzdžių galima pateikti daug: Alksniaĩ (Valãkai), Antanavà (Pagelupiai), Barklainiai (Lapkalniai), Blindynė (Garuckaĩ), Daniũnai (Petrulynė), Gilinėnai (Apušotas), Grigaliai (Kruopinė), Išlaužas (Borupė), Juozapava (Palmirava), Miškìniai II (Pabaliai), Palieknis (Blindynė), Pãuslajis (Kiuberiškiai), Steponioniai (Dubuliai), Žudžiai (Laukeliai). Keista transformacija ištiko vieno buvusio Gombrovičiaus dvaro pavadinimą. 1784 m. jis vadinamas *Lenogiriu*, 1812 m. žemėlapyje – *Leongiriu*, 1865 m. žemėlapyje pavadintas *Linogiriu*, 1889 m. – irgi *Linogiriu*, 1903 m. surašyme - taip pat *Linogiriu*, 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąraše irgi vadinamas *Linogiriu*, o 1923 m. surašyme staiga pirmą kartą pavadintas *Lìngerio* dvaru. Aišku, kad *Lìngerio* pavadinimas buvo vartojamas ir anksčiau, o XIX a. pabaigoje dvaro žemę išpardavus atskirais sklypais ir nelikus juridinio savininko, suinteresuoto pavadinimo tęstinumu, neoficialiai vartotas pavadinimas įgavo visuotinį pripažinimą.

[27] *Алфавитный списокъ населенныхъ местъ Ковенской губерніи*, Ковна, 1903 , с. 275–360.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

1784 m. parapijos gyvenviečių sąraše nurodomi 79 kaimai, 1903 m. kiek mažesnėje valsčiaus teritorijoje – 80 kaimų. Tačiau Ramygalos valsčiuje XIX a. nebuvo visiškos stagnacijos. 1784 m. parapijoje buvo trys gyvenvietės, pavadintos Naujāsodėmis, 1812 m. irgi buvo trys Naujāsodės, Naujadvaris ir Naujoji kolonija, kurią reikia tapatinti su pono Truskovskio kaimu, vėliau gavusiu Padvarninkų pavadinimą. 1903 m. surašymas irgi rado tas pačias 3 Naujasodes ir vieną Naujadvarį, bet šalia to dar 35 gyvenvietes priskyrė nausėdijų kategorijai. Beveik prie kiekvieno didesnio kaimo (Daniūnų, Džiugailių, Grigalių, Griniūnų, Gudėlių, Joskildų, Jotainių, Pāuslajo, Padvarìškių, Praperšos, pačios Ramygalos, Raukštónių, Užartėlės, Užgojaus ir kitų) buvo nausėdijos, kai kurios iš jų savo gyventojų skaičiumi buvo didesnės už kaimus. Be to, atsirado Naujieji Stebėkiai ir Naujieji Jotainiai. 1903 m. nausėdijose gyveno 7,7 proc. valsčiaus gyventojų.

Plėtėsi ir senieji kaimai, kai kurie išaugo dvigubai, konkretūs skaičiai pateikiami pirmoje lentelėje. Smulkiau panagrinėkime šiaurės rytiniame valsčiaus pakraštyje esančio Jotainių mikroregiono pavyzdį. 1784 m. aprašas nurodė tokius artimiausios apylinkės kaimus: Šiukštos Jotainių kaimą, Zabielos Jotainių kaimą, pono Lukjansko Griniūnus, Straševičiaus Janiónius ir Vakagalius, Šiukštos Klebonus, Naujasodę ir Grigalius. 1865 m. žemėlapis jau vaizduoja Jotainių palivarką, šalia jo, kitame Juodõs krante, Janãpolės palivarką ir pietuose dar vieną naują Jotainių kaimą, iš vėlesnių laikų žinomą Jotainėlių pavadinimu. Taip pat į vakarus nuo Jotainių pirmą kartą minimi Grigalių nausėdijos Kruopinės rėžiai. 1903 m. surašyme užfiksuotas Jotainių kaimas (465 gyventojai), dvaras (20 gyventojų), dvi atskiros Jotainių sodybos (14 gyventojų), net keturi Jotainėlių kaimai (429 gyventojai), Jotainėlių vienkiemis (5 gyventojai) ir prie pietinės Panevėžio apskrities ribos esantys Naujieji Jotainiai (73 gyventojai), kuriems pradžią turėjo duoti tie patys jotainiečiai. Plėtėsi ir kaimyniniai kaimai. Šalia Griniūnų (84 žmonės) atsirado Griniūnų naujasodė (30 žmonių), prie Klebonų (121 gyventojas) irgi nedidelė Naujasodė (5 žmonės), Janapolyje gyveno 61 žmogus. Panevėžio valsčiui priskirti kaimyniniai. Vakagaliuose žmonių skaičius 1820 m. nuo 85 padidėjo iki 159 – 1903 metais, Janioniuose – nuo 69 iki 114 gyventojų[28]. Taigi nedideliame, keleto kilometrų siaurame ruože susikoncentravo iš viso apie pusantro tūkstančio žmonių. Akivaizdu, kad gyvenviečių tankis didėjo, žmonių skaičius jose augo. Tik gal Jotainių apylinkėse procesas buvo kiek intensyvesnis nei kitur. Bet žinios apie gyvenviečių ir gyventojų jose skaičiaus augimą rodo, kad valsčiuje vyko vidinė kolonizacija. Buvo kertami miškai, raunami kelmai ir krūmai, šlapios vietos sausinamos, verčiamos pievomis ir arimais. XIX a. pabaigoje aprašydamas Panevėžio apskritį, tai pastebėjo Kauno gubernijos statistikos komiteto pirmininkas ir atidus savo gyvenamo laikotarpio metraštininkas Konstantinas Gukovskis, bet konkrečių žinių apie žemės kiekį pateikti negalėjo[29].

Augo ir bendras valsčiaus gyventojų skaičius, nors carinės statistikos tikslumas nepakankamas. Ramygalos parapijoje 1820 m. buvo 3 698, 1830 m. – 4 189 tikintieji, 1867 m. jų jau nurodoma buvus 5 011, o 1878 m. –

[28] E. Gabulaitės išrašai iš 1820 m. Ramygalos bažnyčios inventoriaus, *PAVB RKRS*, f. 9-294, p. 24–26; *Алфавитный списокъ населенныхъ мест Ковенской губерніи*, Ковна, 1903 г., с. 275–360.

[29] Гуковскій К. Поневежскій уѣздъ, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел IV, с. 95–96.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

6 325[30]. Taigi, per 58 metus jų beveik padvigubėjo. Ramygalos valsčiuje 1867 m. nurodomi 2 950 valstiečiai, 1889 m. – 9 705, 1897 m. – 8 407, 1900 m. – 8 695, o pagal 1903 m. gyvenviečių surašymą, kaip jau minėta, valsčiuje gyveno 12 335 visų luomų ir tikybų žmonės[31]. Nors valstiečių skaičius gali būti nurodomas mažesnis nei buvo iš tikrųjų, ypač nepatikimai atrodo 1867 m. duomenys, bet bendroji augimo tendencija labai aiški.

XIX amžius Ramygalos parapijoje buvo gyventojų skaičiaus augimo ir nedirbamų žemių laikas. Ir tai jokia išimtis, tokia pat bendroji tendencija buvo visoje Kauno gubernijoje. Gyventojų skaičiaus didėjimas ir pagrindinės gamybos priemonės – žemės trūkumas buvo svarbus visuomenės raidos veiksnys, kurio negalima užmiršti kalbant apie Ramygalos valsčiaus ir visos Lietuvos praeitį.

1 lentelė
Gyventojų skaičiaus pokyčiai kai kuriuose kaimuose*

Kaimas	Dūmų skaičius 1820 m.	Gyventojų skaičius 1820 m.	Gyventojų skaičius 1903 m.
Barklainiai I	12	57	105
Barklainiai II	6	30	59
Daubarai	6	49	110 (Daubarai I ir Daubarai II)
Džiugailiai	5	44	88
Ėriškiai	20	159	277 (Ėriškiai I ir Ėriškiai II)
Garuckai	5	54	79
Grigaliai	9	49	125
Griniūnai	9	83	84
Joskildai	7	38	134
Jotainiai	33	247	465
Klebonai	8	70	121
Kuršiai	12	107	132
Praperša	3	35	69
Raukštoniai	3	28	66
Šlekiai	4	26	58
Žudžiai	16	129	178 (Žudžiai I, Žudžiai II, Žudžiai III)
Žvirblioniai	7	47	120

Valstiečių kasdienybės tradicija ir kaitos gairės

Atrodo, tiek čia to valstiečio gyvenimo: žagrė, karvė, troba, vaikai, turgus ir sekmadieniais bažnyčia. Bet geriau pagalvojus tuojau kyla klausimai: kaip čia atsitiko, kad buvęs beteisis dvaro baudžiauninkas, kurį savininkas galėjo parduoti ar pralošti kortomis, tapo modernios Lietuvos valstybės statytojas? Kaip mažamokslio iš dūminės trobos sūnus tapo akademikas, švietimo ministro

[30] E. Gabulaitės išrašai iš 1820 m. Ramygalos bažnyčios inventoriaus, *PAVB RKRS*, f. 9-280, p. 24–26; E. Gabulaitės išrašai iš 1830 m. Ramygalos parapijos vizitacijos akto, *PAVB RKRS*, f. 9-305, p. 2 at.; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год*, Ковно, 1867, с. 266; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1879 год, Ковно,* 1878, отдел II, с. 268.

[31] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год,* Ковно, 1867, с. 238–239; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел III, с. 236–237; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел III, с. 60–61; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год,* Ковно, 1900, отдел III, с. 58–59; *Алфавитный списокъ населенныхъ местъ Ковенской губерніи,* Ковна, 1903, с. 275–360.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

pavaduotojas, astronomas, kompozitorius? Joks kitas Lietuvos luomas XIX a. nepatyrė tokios emancipacijos, kaip valstiečiai. Bet pažangos proceso kelias buvo labai ilgas.

Didžiuma valstiečių gyveno kaimuose, kaip matyti iš 1-os lentelės, XIX a. I pusėje tie kaimai buvo nedideli. Didžiausiame tik 33 sodybos, kituose gerokai mažiau. XX a. pradžioje didžiausiame kaime galėjo būti apie 60 sodybų, bet tokio dydžio kaimai jau buvo išimtis. 1903 m. viename valsčiaus kaime vidutiniškai buvo 96 gyventojai, kurie galėjo gyventi 10–15 sodybų. Bet buvo daug mažesnių kaimų, susidedančių tik iš 3–5 kiemų.

Per visą XIX a. ir XX a. pradžioje Ramygalos krašto valstiečiai, kaip ir didžiuma Lietuvos valstiečių, gyveno dar pagal XVI a. valakų reformos nuostatas suformuotuose gatviniuose, rėžiniuose kaimuose.

Vykdant reformą ariamoji kaimo žemė buvo dalijama į tris laukus – vasarojui, žiemkenčiams, pūdymui, taip buvo įvedama privaloma trilaukė sėjomaina. Kiekvienas valstietis kiekviename lauke gaudavo po rėžį žemės, visa valstiečio žemė bendrai sudarė valaką – kiek daugiau nei 21 ha žemės. Toks sklypas buvo pakankamas, kad vidutinė valstiečio šeima jį galėtų įdirbti, prasimaitinti ir dar atlikti prievoles dvarui. Bet vėliau, šeimos nariams dalijantis žemę, atsirado pusvalakininkų, ketvirtininkų ir dar smulkesnių žemvaldžių, rėžiai smulkėjo, o sodybos kaime tankėjo. Kaimai buvo kuriami viename iš laukų, arčiau centro, sodybos statomos savo rėžiuose, kurie statmenai remdavosi į kelią. Jei matuojant laukus už jų ribų likdavo dirbamos žemės, juose buvo kuriami vienkiemiai, vadinami *užusieniais*. Ten dažnai ūkininkaudavo smulkioji bajorija.

Pagrindiniai XIX a. kaimo elementai buvo gatvė, jos galuose esantys vartai, kurie atveriami rytą ir uždaromi vakare, baigus darbus ir suginus gyvulius. Dažnai gatvėje augo dideli medžiai. Abiejose pusėse, kiek atitrauktos nuo gatvės, stovėjo galais į ją nukreiptos trobos, priešais jas - darželiai. Prieš trobas, kad pro langus matytųsi jų durys, stovėjo klėtys, giliau sklype – tvartai, daržinės ir toliausiai – klojimai, jaujos, pirtys, taip saugantys nuo gaisrų. Palei kluonus ėjo keliukai, naudojami, kai pagrindinė gatvė buvo sunkiai išvažiuojama. Viename kaimo gale paprastai būdavo vieša aikštelė kaimo susibūrimams ir jaunimo pasilinksminimui, o joje – kryžius[32]. Kiemų skaičiui didėjant sudėtingesnis buvo ir kaimo planas, atsirasdavo kelios gatvės.

Galima pateikti keletą gyvų kaimų pavyzdžių. Juos tiksliai ir konkrečiai apibūdina Stanislovas Krištonaitis. Pavyzdžiui, Dvarìškių kaimas, pono Truskovskio buvęs dvaras, įkurtas 2 km į šiaurės vakarus nuo Truskavõs. Gatvinio tipo, gatvė ėjo iš šiaurės į pietus. Nemažai sodų, bet didelių medžių buvo reta. Gyvenamųjų namų galai buvo į gatvės pusę, durys – į pietų pusę, priešais trobas – klėtys, toliau tvartai. Tvartų durys atsuktos į gatvę. Už tvartų, pačiame sodybų gale – klojimai ir daržinės. Žemės 12 valakų, vėliau 8 ūkiai susiskaldė per pusę, taip atsirado 16 pusvalakinių ūkių, liko 4 valakiniai.

Padvarninkai, irgi priklausę Truskovskiui, buvo du kilometrai į vakarus nuo Dvariškių. Kaimas įkurtas XVIII a. pabaigoje ar XIX a. pradžioje kaip naujasėdis, naudojant iki tol nedirbamą žemę. 10 valakų, 10 kiemų, visos trobos buvo vienoje eilėje, galais į gatvę. Durys iš

[32] Butkevičius I. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius, 1971.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

abiejų trobos pusių, jas vienu metu atidarius galėjai kiaurai matyti per visus 10 kiemų. Tai aiškiai rodo, kad kaimą planavo matininkas. Šalia dar buvo Padvarininkų kaimelis, vadintas Babiliais. Tai svarbi detalė[33].

Kučių kaimo, šalia Barklainių, gatvė buvo irgi orientuota iš šiaurės į pietus, kaime – 25 sodybos. Visos trobos, išskyrus vieną, stovėjo galais į gatvę. Rytinėje gatvės pusėje buvo dešimt kiemų, vakarinėje – keturiolika. Rytinėje pusėje, tarp dviejų sodybų, ėjo siaura, tankiomis žabų tvoromis aptverta progyna kaimo bandai išginti į ganyklą. Toliau - vienintelė kaimo sodyba, stovėjusi ne kaimo centrinėje gatvėje. Ji buvo pastatyta giminaičiams pasidalijus žemės sklypą. Pietiniame gatvės gale, kur ji rėmėsi į Midžiūnų–Bistrampolio kelią, stovėjo Vinco Svirskio padarytas kryžius. Jis buvo aptvertas tvorele, už jos – gėlės. Šiapus tvorelės – suolelis, ant kurio sėdėdamas galėjai kiaurai matyti visą Kučių gatvę ir tiksliai pasakyti, kas iš kur išėjo, kur nuėjo. Aplink kryžių – kaimo gyvenimo centras. Čia rinkdavoi kaimiečiai, vykdavo pokalbiai, ginčai, sustodavo iš darbo grįžtantys sodiečiai, čia pirmiausia pamatydavo svetimus žmones, rinkdavosi jaunimas, ypač todėl, kad kaimyninėje sodyboje gyveno vieninteliai kaimo muzikantai[34].

Gyvenimas gatviniame kaime – tai pirmiausia gyvenimas bendruomenėje. Čia kiekvienas žmogus stebimas kiekvieną dieną, visą gyvenimą, žinomi visi jo įpročiai, poelgiai, kalbos ir charakterio ypatumai. Kaimo bendruomenei būtinas sutelktumas, nes kitaip sutriks darbo ir gyvenimo ritmas. Nors kiekvienas dirba savo rėžį, bet vienu metu su kaimynais, kartu ganomi gyvuliai, ganyklos bendros, joks ūkis negali išsiversti be talkų. Jei kažkas pavėluos nupjauti rugius, jo laukas bus nuganytas kaimo bandos, ir tai ne iš pykčio, o todėl, kad kitaip neleidžia elgtis tuometė agrotechnika ir tradicija.

Štai žmogaus, vaikystėje gyvenusio gatviniame kaimą, įspūdžiai:

„... Kučių kaime gyvena nauji, iš kažkur atsikėlę gyventojai, kurie niekada nematė senųjų Kučių, nejuto jų alsavimo, kuriuose visi žmonių darbai buvo paprasti su jų kasdieniškų ritmu, žmonės vadovavosi iš amžių glūdumos atėjusiomis tradicijomis ir nuostatomis. Kučių kaimo žmogus, eidamas gulti vakare, jau galėjo neklysdamas pasakyti, kokie darbai jo laukia rytoj, nes tradicijoms nusižengti buvo niekam nevalia. Tos tradicijos buvo taip tvirtai įėjusios į žmonių buitį, įsismelkusios į jų sąmonę, kad viskas vyko savaime. Niekas čia nieko neragino, niekas nieko nevertė. Nebent primindavo žmonės vieni kitiems sunkiuose darbuose bei rūpesčiuose paskendusiems vargdieniams, kad artėja tokia ar kitokia šventė... Senas, dar neišskirstytas kaimas... Jis reiškė šimtmečiais susiklosčiusį bendrumą“[35].

Reikia pabrėžti, kad žmogui, realiai pažinojusiam gatvinį kaimą, didžiausią įspūdį paliko būtent jo bendruomeniškumas. Kaip bendruomeniškumas buvo pasiekiamas? Kaime galiojo taisyklės, kurias mokslininkai vadina *paprotine teise*. Pervažiuoti ar pereiti svetimą žemę galima buvo tik leidus jos savininkui; obuolius galima rinkti tik prie kelio, bet ne už tvoros; svetimus žirnius galima skinti tik iš lauko krašto, neįžengiant į pasėlius. Valstietis, pažeidęs nustatytą

[33] Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS*, f. 9-305, p. 113–114, 125.

[34] Ulys J. Kučių kaimo gyventojai, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 223–245.

[35] Ulys J. Kučių kaimo gyventojai, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 223–245.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

sėjomainą, privalo aptverti savo lauką; miškas priklauso visiems, tik pasodintas miškas tampa asmenine nuosavybe – visa tai lietuvių valstiečių paprotinės teisės normos. Jų laikymuisi užtikrinti dažniausiai užtekdavo bendruomenės moralinio spaudimo, bet, kilus gilesniems, ypač su turtu susijusiems konfliktams, tekdavo įsikišti trečiajai pusei.

XIX a. pirmoje pusėje valstiečius teisdavo ir ginčus spręsdavo jų savininkas dvarininkas, stambesniuose dvaruose – ūkvedys ar valdytojas. Po baudžiavos panaikinimo 1861 m. smulkių nusižengimų ir tarpusavio kivirčų sprendimas buvo perduotas valsčiaus teismui, kurio narius rinko patys valstiečiai iš savo tarpo. Daugiausia bylų buvo susijusių su žemės naudojimu, dalybomis ir paveldėjimu, nors užteko ir kito pobūdžio: dėl įžeidimų, muštynių, girtuokliavimo, smulkių vagysčių, apgavysčių, nesantuokinių vaikų išlaikymo, tėvų negerbimo ir vengimo juos išlaikyti senatvėje, vaikų nepriežiūros, jų mušimo ir panašiai. Žodžiu, dauguma mūsų laikų ydų buvo pažįstamos ir protėviams. 1896 m. Ramygalos valsčiaus teismas nagrinėjo 21 baudžiamąją ir 151 civilinę bylą, 1899 m. – 40 ir 145 bylas[36]. Valsčiaus teismas bausdavo nedidelėmis baudomis, areštu iki 7 dienų ir iki 20 kirčių rykšte. Kūno bausmės valstiečiams panaikintos tik 1904 m. Valsčiaus teismas vadovavosi paprotine teise ir įdomu tai, kad jeigu jai prieštaraudavo valstybinė teisė, tai valsčiaus teismas pirmenybę teikė paprotinės teisės normoms. Įstatymai draudė dalyti sklypus ir parduoti žemę, bet valsčių teismai, spręsdami tokio pobūdžio bylas, draudimus apeidavo. Šiame žemiausiame teismų lygmenyje valstiečių paprotinė teisė buvo stipresnė už valstybinę[37].

Ramygaliečių, kaip ir visų aukštaičių, gyvenamasis namas, troba, buvo siauras ir ilgas, dažnai su prieangiu (*gonkeliu*) prie pagrindinio įėjimo. XIX a. I pusėje dauguma jų buvo dūminės, susidėjo iš dviejų patalpų: trobos ir priemenės. Po baudžiavos panaikinimo buvo įrenginėjami kaminai, pristatoma ar atidalijama trečioji patalpa. Klasikinę trobą dvi skersinės sienos dalijo į tris maždaug vienodo dydžio dalis. Įėjęs pro duris galėjai patenkti į priemenę, o priekyje buvo kamara, kur laikomi produktai, indai, smulkūs įrankiai, kartais miegama (tai samdinio vieta). Durys iš priemenės į kairę ir į dešinę vedė į trobą ir seklyčią, įrengtas priešinguose pastato galuose. Seklyčia – gerasis galas buvo skirtas kunigui, svečiams, grįžusiems gimnazistams ar studentams. Kartais ji išilgine siena buvo dalijama į dvi dalis, antrojoje įrengdavo miegamąjį. Čia stovėdavo geriausi baldai, kartais net kabėdavo laikrodis; kambarį šildė stačiamalke krosnimi, jei iš viso seklyčią šildė. Dažniausiai buvo medinės grindys, sienos galėjo būti tinkuotos ir tapetuotos. Troba buvo pagrindinė namo dalis, joje gyveno valstiečio šeima, sienos buvo netinkuotos ir netapetuotos, grindys – asla. Kampe stovėdavo stalas ir suolai, buvo įrengta duonkepė krosnis, o prie jos – viryklė. Čia gamindavo valgį, valgydavo, miegodavo vakarodavo, dirbdavo, čia žiemą pastatydavo audimo stakles. Buvo ir kitų trobos įrengimo variantų[38].

[36] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел III, с. 60–61; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год,* Ковно, 1900, отдел III, с. 58–59.

[37] Vansevičius S. *Lietuvos valstiečių teisinė padėtis po 1861 m. reformos įvykdymo, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 220–222; Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 190, 304–311.

[38] Butkevičius I. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos,* Vilnius, 1971; Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *ten pat,* p. 63–69.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Antras pagal svarbą sodybos pastatas buvo klėtis. Joje buvo laikomi iškulti grūdai, miltai, ant aukšto sukabindavo mėsą, saugodavo ir kitus produktus, nesezoninius drabužius, patalynę, įvairius rakandus ir kitą turtą. Klėtyse vasarą, kartais ir žiemą, ir miegodavo. Tvarte laikydavo arklius, karves, smulkius gyvulius. Ramygalos valsčiuje dar iki visai nesenų laikų tvartas buvo vadinamas namu. Tai kalboje užkonservuotas ilgaamžės pastatų raidos reliktas. Daržinės ne visuomet būdavo atskiras pastatas, kartais jungtas prie kitų. Be šieno, jose laikydavo šiaudus, linus, malkas, stambesnį inventorių, vasarą klėtyje dažnai miegodavo. Klojimas, didžiausias sodybos pastatas, buvo skirtas iš laukų suvežtiems javų pėdams sudėti, džiovinti ir kulti. Kartais jame įrengdavo jaują – patalpą su krosnimi javams ir linams džiovinti[39].

Visą XIX a. Lietuvos kaime vyravo paprasta mažoji šeima, susidedanti iš tėvų ir jų vaikų. Taip pat ilgą laiką egzistavo ir sudėtinė (neišsidalijusi) šeima, susidedanti iš kartu gyvenančių tėvų ir vienos ar daugiau vaikų, o kartais – ir iš brolių ar seserų šeimų. Etnologų nuomone, sudėtinės šeimos XIX a. pirmoje pusėje galėjo sudaryti apie trečdalį visų šeimų, per visą šimtmetį jos skirstėsi ir XX a. pradžioje visos sudėtinės šeimos jau buvo išsidalijusios. Visuomenės nuomonėje vyraudavo įsitikinimas, kad valstiečio šeima buvo daugiavaikė, nors tyrimai tai neigia. Kai kurių dvarų inventoriai įrodo, kad XVIII a. vidutiniškai vienai valstiečių šeimai teko 3,2 vaiko; analizuojant 1897 m. gyventojų surašymo duomenis, galima daryti išvadą, kad šeimoje vidutiniškai buvo truputį daugiau kaip penki žmonės, 1923 m. šeimoje vidutiniškai buvo 4,7 žmonių[40]. Be abejo, buvo ir labai gausių šeimų, bet jos sudarė mažumą.

Pagal Rusijos įstatymus valstiečio šeimos turtas (taip pat ir žemė) buvo laikomas bendra visų šeimos narių nuosavybe. Bet pagal paprotinę teisę šeimos galva buvo vyriausiasis vyriškis, paprastai tėvas, kuris buvo visos nuosavybės savininkas. Tik jis galėjo žemę parduoti, išnuomoti, įkeisti, dovanoti, palikti bet kuriam vaikui ar pašaliniam asmeniui. Be jo leidimo negalėdavo parduoti produktų ir inventoriaus, jo rankose buvo ūkio ir šeimos kasa, jis dažnai savarankiškai tvarkė ūkio biudžetą. Jei šeima sugyveno darniai, jis reikalus aptardavo su žmona ir sūnumis, jeigu ne, spręsdavo vienvaldiškai. Visi šeimos nariai, ir suaugusieji, ir vaikai, privalėjo šeimos galvos klausyti, vykdyti jo visus nurodymus, atlikti skirtus darbus. Šeimos galvai mirus, jei sūnūs buvo dar nepilnamečiai, šeimos galva tapdavo našlė motina ar vyriausioji sesuo. Jei šeima neturėjo sūnų, šeimos galva būdavo užkurys. Žemė kartais buvo dalijama tėvams esant gyviems, bet dažniausiai po jų mirties. Ūkį paveldėjęs ar didesnę dalį gavęs vaikas turėjo iki gyvos galvos išlaikyti tėvus, brolius ir seseris, pastarosioms išmokėti pasogą[41].

Vienas iš svarbiausių gyvenimo įvykių ir vyrui, ir moteriai buvo vestuvės, lėmusios visuomeninę padėtį. XIX a. vienišus, nevedusius žmones valstiečių bendruomenė laikydavo nepilnateisiais. Tokie buvo ir našliai, todėl jie antromis vedybomis stengėsi atkurti

[39] Butkevičius I. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius, 1971. Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *ten pat*, p. 63–69.

[40] Vyšniauskienė A. *Kaimo šeima, Lietuvių šeima ir papročiai,* Vilnius, 2009, p. 123–173.

[41] Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 190, 304–311; Vyšniauskienė A. *Kaimo šeima, Lietuvių šeima ir papročiai,* Vilnius, 2009, p. 123–173.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

savo statusą. Moterų vedybinis amžius buvo apie 25–26 metus, vyrų – 29–33 m. Dažniausia tuokdavosi to paties kaimo arba kaimyninių sodžių jaunuoliai. Pagrindinis vedybų motyvas buvo ūkiniai-ekonominiai santykiai. Šeimos istorijos tyrinėtoja Dalia Marcinkevičienė pabrėžia, kad vestuvės buvo svarbi šeimos socialinės padėties išsaugojimo priemonė. Jos nuomone, apgalvoti būsimos šeimos materialinę padėtį buvo savaime suprantama. Tai buvo vienas svarbiausių vestuvių motyvų per visą XIX a. Pasoga ir užkurio dalis nebuvo asmeninė dovana jauniesiems, kaip tai dažnai įsivaizduojama, taip pat ji visiškai nepriklausė nuo piršlio iškalbos ir sugebėjimo rasti turtingą nuotaką. Vestuvės buvo vienas iš labiausiai paplitusių būdų perleisti žemę kitam savininkui. Šeimos narys, gaudamas pasogą ar išeidamas į užkurius, atsisakydavo savo žemės dalies kitų šeimos narių naudai; taip bendruomenėje vyko žemės–pinigų kaitos ciklas. Marčių atsineštos pasogos tapdavo jų vyrų seserų kraičiu; jei šeimoje buvo tik sūnūs, tai dalis jų žmonų pasogos atitekdavo broliams, išeinantiems į užkurius, jei šeimoje buvo tik dukros, tai užkurių atsinešta dalis tapdavo kitų seserų kraičiu. Kad šis mainų ciklas vyktų be trikdžių, buvo labai svarbu laikytis vedybų eiliškumo, kai vaikai tuokiasi pradedant nuo vyriausiojo. Taip pat buvo svarbu, kad visi vaikai vestų, todėl atsisakymas tuoktis paprastai baigdavosi dalies žeme ar pinigais atėmimu. Tokia turto kaita užtikrindavo visos šeimos materialinės padėties stabilumą – niekas vestuvių pagalba negalėjo praturtėti ar staiga nuskursti. Ir todėl vestuvės vyko tik tarp vienodos materialine padėtimi valstiečių grupės, turtu skirtingų šeimų jaunuolių vedybos buvo retos, smerktinos, joms priešinosi visa bendruomenė[42].

Na, o kaipgi meilė? Kur ji šiame žemės-pinigų mainų cikle? Žinoma, meilė, kaip emocinis tarpusavio jausmas, egzistavo, bet ne ji buvo šeimų kūrimo motyvas ir ne ji suprasta kaip šeimos laimės pagrindas. Vedybų partnerio parinkimo nelėmė individualūs norai, dažniausiai tai atlikdavo tėvai, atsižvelgdami į visos šeimos interesus, be jų sutikimo norinčių tuoktis porų nelaimindavo parapijos klebonas. Ir tik tėvams mirus ar sergant, o vaikams esant pilnamečiams, jie turėjo daugiau teisių. Bet paprastai elgėsi ne pagal savo norą, o pagal tradiciją, rūpinosi kitų šeimos narių gerove ir sąmoningai ar ne tęsė žemės-pinigų mainų ratą. Žodis „*meilė*“ valstiečių aplinkoje atrodė drovus ir nuodėmingas, šeimyninė laimė buvo grindžiama ne šiuo jausmu, o pastangomis šeimoje sugyventi darniai[43]. Bet tai visai nereiškė, kad toks vedybų modelis užkirto kelią šeimyninei laimei. Negalima smerkti to meto visuomenės už tai, kas jai atrodė natūralu ir priimtina. Kai kurios šiandieninėje visuomenėje esančios meilės rūšys protėviams irgi atrodytų netgi labai nesuprantamos ir smerktinos.

Įvairių vedybų modelių pavyzdys – ir kunigo Broniaus Barausko tėvo šeimos istorija:

„Mano tėvas buvo tris kartus vedęs. Pirmąją žmoną, ramygalietę, choristę Kotryną Narsutytę vedė labai jaunas, tik ką išmokęs siūti, teturėdamas 20 metų. Vedė iš jaunuoliškos tyros meilės. Tačiau nelaimė: gimdydama pirmąjį kūdikį mirė kartu su

[42] Marcinkevičienė D. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1999.

[43] Marcinkevičienė D. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1999.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

juo. Tėvas labai jos gailėjosi ir našlavo aštuonerius metus. 1904 m. vedė mano motiną Agnietę Daniūnaitę iš Bùtkiškio kaimo, iš stambaus ūkio. Šios vedybos buvo su išskaičiavimu-sandėriu susietos. Jo pusseserei Rozalijai pasipiršo mamos brolis Juozas, bet Rozalija vis laukė, nenorėjo už jo tekėti, kol jo namuose neištekėjusios seserys. O Juozas jos norėjo, nes turėjo ji didelę pasogą – 1 200 auksinių rublių. Tuomet tėvas paėmė į žmonas jo seserį, o jis – Rozaliją. Ir taip susikūrusios šeimos gražiai ir pavyzdingai gyveno, tik neilgai. Mano motina ir mano krikštatėvis Juozas mirė tais pačiais 1914 metais: motina gimdydama šeštąjį vaiką, jis – džiova.

Neilgai trukus tėvas vedė trečią žmoną, jau iš gyvo reikalo, nes reikėjo auginti penkis mažamečius našlaičius. Ir išsirinko, tiksliau sakant, jam išpiršo iš Ėriškių Elizabietą Motiekaitytę, labai jauną, turinčią tik 24 metus. Kas jai į galvą šovė tekėti už penkių vaikų našlio, turinčio jau 39 metus amžiaus, sunku ir atspėti“[44].

Valstiečių šeimos maitinosi ūkyje užaugintais produktais, maistą labai gerbdavo. Nors XIX a. masinių mirčių iš bado nebuvo, bet nederliaus metais visi jausdavo nepriteklių. Neturtingos šeimos kartais gyvendavo pusbadžiu. Žiemą ir pavasarį valgydavo tris kartus: pusrytį, pietus ir vakarienę. Vasaros ir rudens darbymečiu valgydavo keturis ar penkis kartus. Rytą, einant į darbą, buvo pusiaurytis, apie 10 val. – pusryčiai, 15 val. – pietūs, grįžus iš darbo, saulei leidžiantis – vakarienė. Kartais apie 17 val. dar būdavo pusiaudienis. Ėriškių apylinkėse pusryčiams virdavo barščių, kopūstų, skrylių, bulvienės ar kruopų košės, kepdavo blynų, troškindavo kopūstų. Kartais užsisrėbti duodavo makaronų ar kruopų sriubos. Pietums būdavo tas pats valgis, jį šiltą išlaikydavo duonkepėje, be to, duodavo mėsos. Vakarienei buvo kruopų sriuba, bulvienė, kukulienė, bulvės su rūgusiu pienu ar varške. Per pasninkus valgydavo kanapių košę, avižinį kisielių, barščius ir kopūstus su sėlenų aliejumi. Per šventes būdavo tie patys patiekalai, pagardinti riebalais, grietine. Dažnai kepdavo pyragus. Jei dirbdavo toli, valgį nešdavo ar veždavo į lauką. Samdiniai valgydavo prie vieno stalo su šeimininkais, tą patį maistą[45].

Kitame valsčiaus pakraštyje, Jotainiuose, dar minimi ir kiti patiekalai, ir produktai: bulviniai ir miltiniai blynai, ragaišis su pienu, sūris, medus, „zacirka“, virtinukai iš bulvių su spirgučiais, kruopiniai ir bulviniai vėdarai, kepeninė dešra, šaltiena, per gavėnią – *garsvyčnikas*, silkė, per Kūčias – kūčiukai (*šližikai*), kisielius, silkė, grybai, džiovinti obuoliai, uogienė, virti kviečių grūdai[46].

XIX a. pabaigoje drabužiai daugiausia buvo namų darbo. Apatiniai kasdieniai drabužiai pakuliniai, rečiau lininiai. Vyrų kelnės – čerkeso arba traknio audinio, viršutiniai marškiniai – drobiniai, pakuliniai, dažyti. Vilkėdavo čerkeso švarką, šventėms turėjo iš pirktinės vilnonės medžiagos siūtą kostiumą, pirktinius baltus marškinius. Žiemą nešiojo sermėgą, kailinius ar vatinį, apsiaustą nuo kritulių. Save gerbiantis vyras turėjo 2–3 šilkines ar vilnones skareles, rišamas ant kaklo. Moterys nešiojo baltas drobines prijuostes, pusvilnonius, taip pat drobinius, pakulinius sijonus, liemenes, medvilnines palaidinukes, perkelines sukneles, dėvėjo skaras, švarkus, išei-

[44] Barauskas B. Praperša, *PAVB RKRS*, f. 9-539, p. 11–12.

[45] Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *Upytė,* Vilnius, 1986, p. 63–69.

[46] *Iš Panevėžio krašto tautosakos II,* sud. Urbonas E., Panevėžys, 2006, p. 197, 145.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

gai – pirktos medžiagos sijonus, kai kurios turėjo 1–2 pirktines palaidinukes, žieminį ir pavasarinį paltą, ryšėjo medvilnines, vilnones ir šilkines skareles. Žiemą nešiojo kailinėlius ar vatinukus. Darbo avalynė – naginės, medpadžiai, vyžos, veltiniai. Vasarą dažnai vaikščiodavo basi, net jaunimas vakarėliuose šokdavo basas. Šventėms, bažnyčiai turėjo batus, merginos – batelius. Valstiečių aprangai darė įtaką ir per dvarą atėjusios bendraeuropietiškos mados: nuo XIX a. vidurio tarp valstiečių plito surdutai, vilnonės veltinės skrybėlės, anksčiau minėtos skarelės-kaklaraiščiai; languotų škotiškų audinių mada darė įtaką kaimų audėjoms, moterų ant pečių gaubiamos skarelės ėmė priminti damų šerpes, pasitaikydavo net krinolino mėgdžiojimo[47].

Drabužių madoje, kaip ir daug kur, ramygaliečiai tikrai nepirmavo, tą gražiai liudija E. Gabulaitės motinos Daratos Kublinskaitės įspūdžiai. Ji, kilusi iš Suosto parapijos palatvėje, keletą metų dirbo Rygoje, kur ir susipažino su būsimu vyru, tad turėjo platesnį supratimą apie pasaulį. Kai broliui Jonui pasakė, kad važiuoja į šį kraštą, šis atsakęs: *„Na, nuėjai į pačius juodnugarius“*. Iš Rygos atvykę jaunavedžiai nakvojo viešbutyje, Panevėžyje, o kitą dieną buvo turgus.

„Juozapas man rodo pro langą: Žiūrėk, į turgų atvažiavo mano sesuo Marijona su vyru Mykolu Galiausku. Žiūriu – apsigaubusi skara, apsiavusi vyžomis, kojas baltais auteliais apsivyniojusi. Mano krašte vyžų jau nebenešiojo.“

Ji žinojo, kad apylinkių moterys dar nemokėjo išmegzti kojinių kulno, numegzti dvigubų pirštinių, lygintuvus naudojo tik siuvėjai, kaimo moterys drabužiams lyginti dar naudojo kočėlus, nemokėta išbalinti šventadieninių drabužių[48].

Esminė valstiečio gyvenimo dalis buvo darbas nuo saulėtekio iki saulėlydžio vasarą ir daug ilgiau rudenį ir žiemą. Pažvelkime į jį per moters darbų ratą, kurį labai vaizdžiai nutapė Ėriškių apylinkių moterys. Vasarą keliamasi prieš aušrą melžti karvių ir tvarkyti pieną, nes bandą su piemenuku auštant reikia išleisti į ganyklą. Žiemą ir vasarą apie 5 val. ryto kuriama krosnis, gaminami pusryčiai šeimynai. Žiemą toje pat krosnyje dar šutinamos bulvės ar kiti šakniavaisiai karvių ir kiaulių šėrimui. Po pusryčių, šeimynai įdėjus priešpiečius ir išleidus į lauko darbus, prasideda namų ruoša – trobos tvarkymas, skubus, smulkus lopymas, miltų sijojimas, plunksnų plėšymas, vasarą ravėjimas, vaikų priežiūra, kiti darbai, ir jau artėja pietūs, vasarą juos reikia ne tik gaminti, bet dažnai ir nešti į laukus. Po pietų ta pati rutina, dar ir gyvulių šėrimas. Birželio mėnesį prasideda moterų lauko darbai – mėšlavežis ir šienapjūtė. Mėšlą laukuose reikia iškratyti iš krūvų, paskui šienpjovius vartyti ir daužyti šieną, grėbti į kauges. Po to iš karto rugiapjūtė, reikia rišti pėdus ir statyti gubas, po savaitės rugiavežis – klojime reikia krauti pėdus. Toliau seka vasarojaus pjovimas, vėl grėbti, dėti į stirtas, krauti. Po to linarautė: *„Joks kitas laukų darbas strėnų taip nesuriečia, kaip linų rovimas ir klojimas,“* – tvirtina

[47] Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 63–69; *Iš Panevėžio krašto tautosakos II*, sud. Urbonas E., Panevėžys, 2006, p. 207, 228; *Aukštaičių kostiumas, Lietuvos etnografiniai regionai*, red. Kazlauskienė G., Kaunas, 2010, p. 167–171; Guzevičiūtė R. *Kontušas ar frakas*, Vilnius, 1993, p. 6–7.

[48] Gabulaitė E. Siluetai ir veidai, *PAVB RKRS*, f. 9-323, p. 25–26.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

visos etnologų apklaustos Ėriškių moterys. Vėliau bulviakasis, vyrai bulves nuaria, o moterys keliaklūpsčia renka, daržų nuėmimas irgi svarbus moterų darbas. Suvežus rugius prasideda kūlimas, spragilais kuldavo ir moterys. Jis tęsiasi iki lapkričio pradžios. Lapkritį linų šukavimas, gruodžio mėnesį verpimas, nuo Kalėdų (kitur vėliau, nuo šv. Kazimiero) troboje sustatomos audimo staklės ir iki gegužės vyksta audimas nuo ankstyvo ryto iki tol, kol vakare nuo ilgo sėdėjimo sustingusiu sprandu ir strėnomis, ištampytomis rankomis ir kojomis audėja gulasi į lovą. Dar liko malimas, nes malūne maldavo tik miltus pyragui, o duonai, kruopoms ir gyvulių barstalams valstiečiai susimaldavo naminėmis girnomis. Tai nesunkus darbas, visada laikytas moterišku, todėl vyrai maldavo tik iki trečiųjų gaidžių, o nuo aušros perimdavo moterys. Žlugtas yra tik moterų darbas. Skalbinių virinimas šarme, velėjimas kultuve ant lentos, plovimas kūdroje ar upelyje, džiovinimas ir lyginimas kočėlu užimdavo savaitę. Dar siuvimas, nes siuvėjai siuvo tik viršutinius drabužius, o apatinius baltinius, kasdienius sijonus, marškinius, palaidinukes, patalynę pasisiūdavo kaimo moterys. Dar liko kojinių ir pirštinių mezgimas. Neužmirškime ir maisto atsargų ruošimo. Rudenį – kopūstų raugimas, vėlai rudenį ar žiemą – mėsos rūkymas, sūdymas, dešrų ir *kindziukų* gamyba, taukų lydymas. Uogavimas, riešutavimas ir grybavimas nelaikomi darbu – tai laisvalaikis. Jei auga mažas vaikas, tai dar prie darbų prisideda vystyklų skalbimas, bet kūdikio motina jį pintame krepšyje su savimi nešasi ir į rugiapjūtę, ir į kūlimą. Visi šie darbai tokie paprasti ir kasdieniai, kad niekas jų ir nepastebėdavo. Ką išaudė – sunešiojo, ką išvirė – suvalgė. *„Kokie ten tų moterų darbai! Argi tai darbai?“* – stebėjosi vyrai[49].

„Negali atsistebėti, kaip visur suspėdavo motina: ji buvo karvių melžėja, kiaulių šėrėja, vaikų gimdytoja ir maitintoja. Ji ruošė valgį, skalbė, augino daržoves, eidavo į laukus. Žiemos pusmetį dar apsiūdavo visą šeimą, ausdavo drobes ir milelius. Vakare paskutinė guldavo, rytą pirmutinė keldavo, o ir naktį ją dažnai pažadindavo mažyliai“, – savo motinos darbų ratą apibrėžia Antanas Juška[50].

Užteko darbų ir vaikams. Tai buvo ir didžiausios gyvenimo pamokos, valstiečių pedagogika.

„Tėvų darbštumas veikdavo ir mus, vaikus. Iš pat mažens jiems padėdavome. Nelabai mus ir ragindavo. Mokėmės dirbti ir dirbome. Ilgų ir sunkių darbų mums neskirdavo, bet ir lengvesnių nestigo. Jei imdavomės ir sunkesnio darbo, mūsų nedrausdavo, nesakydavo, kad nemokame ir tinkamai nepadarysime. Reikalui esant tik pamokydavo, padėdavo. Todėl iki 12–14 metų išmokome arti, pradėjome pjauti, pakinkydavome arklius, išversdavome javų vežimą, primėždavome ratus. Ypač mėgdavome krauti vežimus, važiuoti su jais iš pievų ar laukų. Man daugiausia tekdavo visokie namų ruošos darbai: plauti indus, šluoti trobą, kepti blynus, grūsti košes, mušti sviestą. Lauke sugebėdavau lygiomis su suaugusiomis rišėjomis suimti paskui pjovėją javus, rišti pėdus, statyti gubas. Darbų įvairovė ir kaita darė juos malonesnius, įdomesnius.

[49] Levickaitė-Balienė J. Valstietės darbai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 69–75.

[50] Juška A. *Pareiga – visų pirma, Astronomas Antanas Juška*, sud. Matulaitytė S., Vilnius, 2002, p. 10–88.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Būdavo ir sunkiau. Tačiau pamažu išaugo pareigos supratimas – būtinumas dirbti. Neatmenu, kad tėvai būtų katrą mūsų baudę. Užteko žodžio, o labiausiai – jų pavyzdžio.

Trūkdavo miego. Motina kai kada norėdavo mus, vaikus, rytais pamigdyti, bet mes patys prašydavome pakelti, kad eitume į darbą kartu su vyresniaisiais. Būdavo, kad vasarą tėvas, kartais ir talkininkas ar padienis darbininkas atsigula pogulio, o mes, vaikai, tuo laiku bėgdavome į upelį išsimaudyti. Užtat vakarais krisdavome kaip negyvi.

Kai laukų darbai baigdavosi, tėvas šį tą meistraudavo. Antrame kambaryje stovėjo varstotas. Ir aš mokydavausi naudotis pjūklu, obliumi, plaktuku, kirviu. Kai ką ir pagadindavau, bet už tai nebardavo, o leisdavo mokytis, praktikuoti“[50].

Tokie darbai vyko dideliame, 41 dešimtinės Juškų ūkyje, Naujadvaryje. Šeimoje buvo tėvai ir septyni sūnūs. Tik du vyresnieji buvo tiek paaugę, kad galėtų padėti darbuose. Taigi šeima galėjo nudirbti visus darbus savo jėgomis, samdydavo kitus tik darbymečiu.

Svarbiausios valstiečių šeimos šventės – vestuvės ir krikštynos, į jas susirinkdavo giminės ir kaimynai, svečius kviesdavo iš anksto dalyvauti nekviestam ateiti buvo nemandagu. Giminių susitikimai vykdavo per parapijos atlaidus. Po pamaldų giminės sveikindavosi, po to kviesdavosi pas save į svečius, išankstinio kvietimo nebuvo. Štai kaip atrodė atlaidai Uliūnuose:

„Jau iš vakaro privažiuodavo „budelaikų“, užimdavo vietas ir vežimuose, ir su savo prekėmis nakvodavo. Pastatydavo stalus su palapinėmis, rytą išdėliodavo savo prekes. Kas kuo prekiaudavo – ir maistu, ir knygomis, rožiniais (rožančiais), škaplieriais ir t. t. O kiek būdavo margų ilgų saldainių, meduolių, zuikučių, arkliukų ir kitų vaikams viliojančių saldumynų, be to, būdavo ir laimės ratų, fotografų. Atvykdavo svečių iš arčiau ir toliau, norėdami atlaidų proga aplankyti gimines, artimuosius ir pažįstamus... Visų svarbiausia – tai pasidalyti įspūdžiais, naujienomis, pasidžiaugti, kad sekasi ūkio reikalai ir pasibūti – pasivaišinti miežiniu alumi. Metuose buvo apie dvidešimt kalendorinių švenčių, iš jų Kalėdos, Užgavinės, Jurginės, Velykos, Sekminės, Joninės, Žolinė ir Vėlinės laikytos didžiosiomis metinėmis šventėmis. Griežtai švęsdavo sekmadienį, šią dieną nieko nedirbdavo, tik šerdavo gyvulius. Pavakare vykdavo jaunimo suėjimai ir šokiai. Vasarą sekmadieniais vyko gegužinės.“[52]

Valstiečių padėtis buvo labai skirtinga, buvo ryški turtinė nelygybė, atsiradusi po baudžiavos panaikinimo. Dalijant žemę dauguma sklypų mažėjo, kai kurių valstiečių rankose susitelkė nemažas turtas. Buvo manoma, kad valaką žemės turintis valstietis yra pasiturintis, žinoma, jei jo neištinka nelaimės: gaisrai, nederlius ir pan. Pusės valako savininkas galėjo iš ūkio pragyventi, bet labai kukliai. Mažiau žemės turintis valstietis, norėdamas su šeima išgyventi, priverstas buvo ieškoti papildomų uždarbių. XX a. pradžioje Ramygalos valsčiuje iš viso buvo 2 085 valstiečių žemės valdos. Iš jų 261 (12,5 proc.) sklypas buvo didesnis nei 20 dešimtinių, 282

[51] Juška A. *Pareiga – visų pirma, Astronomas Antanas Juška*, sud. Matulaitytė S., Vilnius, 2002, p. 10–88.

[52] Vilkienė-Gaušaitė P. Barklainių kaimo darbai ir šventės, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 214–222; Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *Upytė,* Vilnius, 1986, p. 63–69; Zaurienė O. Liaudies etiketas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, *ten pat,* p. 94–100.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(13,5 proc.) sklypai sudarė 10–20 dešimtinių, 627 (30 proc.) sklypų buvo 3–10 dešimtinių dydžio, o daugiausia – 915 (44 proc.) sklypų buvo iki 3 dešimtinių. Be to, nurodoma, kad 598 vyrai ir moterys žemės neturėjo visai, bet šios kategorijos valstiečių iš tiesų galėjo būti gerokai daugiau, nes apskaita nepatikima. Manoma, kad XIX a. viduryje Kauno gubernijoje 25 proc. valstiečių buvo bežemiai[53]. Taigi, skaičiai rodo, kad tik kiek daugiau kaip ketvirtį valstiečių galima buvo laikyti vidutiniais ir stambiais ūkininkais, likusi dalis gyveno skurdžiai, ne mažiau kaip 44 proc. negalėjo pramisti iš savo žemės, buvo priklausomi nuo papildomų uždarbių. Turtinius skirtumus iliustruoja Praperšos pavyzdys. Kaime buvo 5 valakai žemės su 11 sodybų, gyveno jame vien Barauskai.

„Jurgis Barauskas turėjo valaką, jo pusseserė Kotryna – valaką. Matas Barauskas valdė net 1,5 valako, Povilas Barauskas turėjo valaką, o broliai Juozas su Mykolu Barauskai kartu turėjo tik pusę valako žemės. Petras ir Matas Barauskai dalijosi valaką per pusę, Andrius, Steponas ir Povilas Barauskai turėjo po valaką. Dar trys gyventojai, irgi Barauskai, gyveno nuošaliau ir turėjo tik po „plecių“ – ha žemės“[54].

Pagrindinis mažažemių ir bežemių valstiečių pragyvenimo šaltinis buvo samdomasis darbas kitiems, o po baudžiavos panaikinimo – dažniausiai dvarininkams. Samdiniai mieliau eidavo dirbti pas valstiečius, nes buvo artimesnė aplinka. Samdomasis darbas valstiečių ūkyje plačiai naudotas jau XIX a. pirmoje pusėje. Paprastai darbininkai buvo samdomi metams (nuo Kalėdų iki kitų metų Kalėdų). Užmokestį gaudavo pinigais ir produktais, kartais valstietis leisdavo jiems pasisodinti bulvių ar kitų kultūrų. Nors valgė prie vieno stalo, socialinė atskirtis tarp šeimininkų ir samdinių buvo didelė. Vakarėliuose samdiniai šokdavo tik su savo padėties merginomis, ūkininkų jaunimas nuo jų laikėsi atokiau[55].

Kitas pragyvenimo kelias bežemius ir mažažemius valstiečius varė į miestus, kur jie įsidarbindavo įmonėse ar tapdavo amatininkais. Pirmiausia traukė Panevėžys, bet jis pasiūlyti galėjo ne per daugiausia galimybių, patraukliai atrodė Rygõs ekonominis centras, kiti dideli Rùsijos miestai. 1889 m. Ramygalos valsčiaus valdyba išdavė 52 leidimus valstiečiams išvykti iš valsčiaus metams, o 1899 m. jau 350 tokių pat leidimų. Bet didžiausias srautas krypo ten, kur leidimų neimdavo – į Šiaurės ir Pietų Ameriką, Pietų Afriką[56]. *„Atminimas Ančiškečių išejusiu Amerikan,“* – šis užrašas ant 1906 m. pastatytos koplytėlės priešais Anciškio bažnyčią yra gyvas ekonominės emigracijos bangos liudininkas. Emigracija turėjo labai įvairių pasekmių. Ji švelnino žemės trūkumą, emigrantų pinigai kėlė Lietuvoje likusių giminaičių gerovę. Ryšiai su emigrantais labai plėtė valstiečių akiratį, leido žvilgtelėti gerokai toliau už parapijos ribų, susipažinti su kitokiais gyvenimo modeliais ir naujomis idėjomis.

XIX a. amžiaus fenomenas buvo baudžiava. Feodalizmo ideologija buvo

[53] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год*, Ковно, 1900, отдел III, с. 58–59; Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX a.*, Vilnius, 2003, p. 85.

[54] Barauskas B. Praperša, *PAVB RKRS*, f. 9-539, p. 7–8.

[55] Vaitiekūnienė E. Samdytosios šeimynos buitis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 63–69.

[56] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковно, 1889, отдел III, с. 236–237; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год*, Ковно, 1900, отдел III, с. 58–59; К. Гуковскій Поневежскій уъздь, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел IV, с. 154.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

tokia: visa žemė priklauso kilmingiesiems bajorams. Ją leidžia naudotis valstiečiams. Šie už tai pagal valdomos žemės kiekį atlieka prievoles: dirba dvaro žemę (lažas), moka mokesčius pinigais (činšas), duoda įvairiausią duoklę produktais. Patys valstiečiai irgi asmeniškai priklausė žemės savininkui: juos galėjo nuvaryti nuo žemės, atiduoti žemę kitam valstiečiui, prijungti ją prie dvaro, valstietį parduoti (tik kartu su šeima), teisti ir bausti. Dvarininkai kišosi ir į asmeninį valstiečių gyvenimą. Norėdami išlaikyti stiprius, prievoles galinčius atlikti ūkius, jie stengėsi reguliuoti santuokas taip, kad darbingi žmonės neišvyktų iš jų valdų. XIX a. pradžioje buvo 3 dienų lažas, nuo kiekvieno valstiečių kiemo privalėjo eiti dirbti į dvarą vyras su arkliu ir moteris. Kai kuriuose dvaruose prieš baudžiavos panaikinimą lažas buvo pasiekęs maksimumą – 6 dienos vyrui su arkliu ir 6 dienos pėsčiai moteriai. Be lažo, dar valstiečiai turėjo vykti į skubius darbus – *gvoltus* (per šienapjūtę, rugiapjūtę, mėšlavežį ir kt.), 1852 m. Rusijos valdžia nustatė jų maksimumą privačiuose dvaruose – ne daugiau kaip 12 dienų per metus. Dar buvo statybos darbai (*šarvarkai*), valstiečiai privalėjo statyti pastatus, taisyti kelius, pilti užtvankas, atlikti kitus darbus. Jie trukdavo keletą dienų per metus. 1852 m. buvo nustatyta 8 dienų norma. Be to, valstietis privalėjo, jei buvo siunčiamas, gabenti krovinius į miestus ar uostus, kiekvienas kiemas iš eilės naktį turėjo eiti saugoti dvaro pastatų. Buvo ir kitų smulkesnių prievolių: verpti linus, plėšyti plunksnas ir pan. Valstiečių padėtis labai priklausė nuo dvarininko. Prisimenama, kad K. Truskovskis buvo geras ponas, žmonių neskriausdavo, leido laisvai tuoktis. Jo Padvariniŋkų kaime buvo nustatytas 3 dienų lažas. Minima pikta Aukštadvario ponia. Jos baudžiauninkai net duonos neturėjo, kiaulių laikyti neleisdavo, už kiekvieną nusižengimą plakdavo. Kunigo Jono Ulicko močiutės Onos Baltaduonytės-Kutinskienės atsiminimuose baudžiava grafo Tiškevičiaus dvare buvo panaši į kaimo idilę:

„Nebuvo sunku. Pasisamdydavo kokį berną, jis eidavo į dvarą kasdien. Visi kiti laisvi namie, nebent į kokią didesnę talką pareikalaudavo. Mokesčių jokių. Žemės daug, ar ne 40 dešimtinių. Ganydavo po pono miškus. Tereikėdavo linus padėti išminti ir normą suverpti. Linus mindami, jaujoj degindavo, kad mažiau darbo būtų. Linksmas buvęs gyvenimas. Nuolat dainuodavę“[57].

Visi savo jaunystės metus prisiminimuose dažnai linkę pagražinti, užmiršti trūkumus bei nepriteklius. Į šį pasakojimą taip pat reikėtų žvelgti kritiškai, daugiau kaip į siekiamybę nei į istorinę kasdienybę.

Didžioji parapijos valstiečių dalis priklausė privatiems bajorų dvarams. Bet buvo ir valstybinių, ir bažnyčiai priklausiusių valstiečių. 1784 m. parapijos apraše minima pono Puzynos valdoma valstybinė Barklainių seniūnija, pono, Ramygalos klebono ir vienuolių pijorų kaimai. 1841 m. visų vienuolynų, vyskupijų, kapitulų žemės buvo suvalstybintos, kitais metais nurėžtos ir parapinių bažnyčių žemės, joms paliko

[57] Jurginis J. *Baudžiava Lietuvoje XIX amžiaus pirmoje pusėje, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 7–39; Jučas M. *Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 83–105; Gabulaitė E., Strikulis A. Dvariškių kaimo ir apylinkių senovė, *PAVB RKRS*, f. 9-535, p. 1–3; Gabulaitė E. Petkūnai, *PAVB RKRS*, f. 9-538, p. 1–3.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

tik po 30–50 dešimtinių. Buvusiai pijorų valdai vėliau prigijo Pauslajo Dvariškių pavadinimas[58]. Valda buvo sudaryta iš palivarko ir penkių kaimų, iš viso joje priskaičiavo 178 „sielas“, dvarui priklausė 1 257 dešimtinės žemės, iš jų 424 dešimtinės sudarė valstiečių skirtiniai sklypai, 183 dešimtinės buvo palivarko dirbama žemė, 114 dešimtinių dirbo laisvieji žmonės, buvo net 515 dešimtinių miško. Dvaras ribojosi su Rossochackių Pauslajo, Brunovų, Pakščių ir M. Švoinickos Aukštadvario dvaru, jį XIX a, viduryje iš valstybės nuomojo Pranciškus Černevskis[59]. Valstybinei Upytės seniūnijai 1869 m. priklausė Jotainėlių kaimas su 16 sodybų, be to, šiam kaimui buvo priskirtos keturios atitarnavusių kareivių šeimos, trys iš jų buvo gavusios po vieną „kareivišką“ dešimtinę žemės ir dar buvo likę 8 atsarginiai sklypai po 1 dešimtinę. Tuo pat metu valstybiniai buvo ir Joskildų, Karvedžių, Klebonų, vieni iš keleto Žudžių ir Barklainių kaimų. Jotainių kaime gyveno penkios valstybinių valstiečių šeimos, priklausiusios valstybiniam Ramygalos dvarui, jų žemė buvo atskirai nuo viso kaimo, įsiterpusi tarp dvarininkų Zavišos, Jasiukovičiaus ir Boguševičiaus valdų[60].

Ir pats Ramygalos dvaras, kuris buvo vykstant Panevėžio keliu tuojau už miestelio, XIX a. pradžioje priklausė Vilniaus katedros šv. Kazimiero koplyčiai. Dvaras buvo nuomojamas, XIX a. pradžioje nuomininku buvo Simonas Zaviša, prievoles dvarui atliko miestelyje gyvenantys valstiečiai. Amžiaus viduryje jau suvalstybintame Ramygalos dvare gyveno 335 valstiečiai, buvo 107 kiemai ir 1 604 dešimtinės žemės, be to, jam priklausė dalis Rameisonių, Pãpiškių, Pauslajo, Juodikónių, Jotainių kaimų valstiečių. Ramygalos valstybinio dvaro valstiečiai nėjo lažo, tik mokėjo piniginį mokestį – činšą. 1858 m. valstybinio dvaro žemės planas rodo, kad jo rėžiai supo visą miestelį. Po baudžiavos panaikinimo dvaro valstybinę žemę ramygaliečiai išpirko[61]. Po 1831 m. ir 1863–1864 m. konfiskuoti sukilėlių bajorų dvarai irgi kurį laiką buvo valstybiniai.

2 lentelė
Valstybiniai Jotainėlių valstiečiai 1869 m.*

Pavardė, vardas	Šeimos narių skaičius	Turimos žemės kiekis dešimtinėmis
Skamba Mykolas	4	20,78
Drąsutis Simonas	2	10,4
Runkiala Aleksandras	2	10,4
Vištautas Jonas	4	20,79
Vitarovičius Vitoldas	1	20,8
Jankovskis Dominykas	4	20,8
Stakėnas Baltramiejus	2	3,22

[58] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–89; Gabulaitė E. Petkūnai, *PAVB RKRS*, f. 9-538, p. 1–3.

[59] Pauslajo dvaro inventorius, 1848 11 17, *LVIA*, f. 525, ap. 1, b. 405, l. 14–19; Valstybės turtų liustratoriaus raštas Upytės apygardos valstybės turtų viršininkui, 1840, *LVIA*, f. 525, ap. 1, b. 121, l. 1.

[60] Jotainėlių kaimo liustracijos lapas, *LVIA*, f. 525, ap. 21, b. 308 b, p. 55; Jotainių kaimo liustracijos lapai, *LVIA*, f. 525, ap. 21, b. 308 b, p. 178–181.

[61] Ramygalos ir Papiškio dvarų inventorius, 1806, *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 385, p. 17–19; Ramygalos valstybinio dvaro liustracijos akto projektas, 1849, *LVIA*, f. 525, ap. 4, b. 585, p. 2–4; Ramygalos inventorius ir klebonijos aprašymas, 1806 m., *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 385, l. 14, at. 16, at. 17–18; Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Pavardė, vardas	Šeimos narių skaičius	Turimos žemės kiekis dešimtinėmis
Jakaitis Antanas	2	3,22
Jakaitis Adomas	1	3,22
Raikevičius Silvestras	1	3,22
Poniatovskis Kasparas	1	3,22
Zubavičius Kasparas	1	3,22
Kairys Jonas	2	3,21
Adašiūnas Adomas	1	3,22
Virdalis Adomas	1	3,22
Jakaitis Kazimieras, buvęs kareivis	5	21,8
Marozienė Julija, buvusio kareivio našlė	Neįrašyta	1
Čiževskis Motiejus	1	1
Lanoševskis Antanas, buvęs kareivis	3	1

3 lentelė
Valstybiniai Jotainių valstiečiai 1869 m.*

Pavardė, vardas	Šeimos narių skaičius	Turimos žemės kiekis dešimtinėmis
Jakaitis Anupras	4	18,68
Pratasevičius Simonas	1	18,68
Jakaitis Jokūbas	2	18,68
Paleskis Antanas	4	5,71
Povilovskis Pranas	3	5,71

XIX a. pradžioje bajorijos viršūnės suprato, kad baudžiaviniai santykiai yra atgyvenę ir ruošė įvairius jos panaikinimo projektus. Pagaliau 1861 m. vasario 19 d. caro Aleksandro II manifestu baudžiava buvo panaikinta. Caro manifestas skelbė, kad valstietis yra laisvas žmogus, dvarininkas nebegali jo parduoti, mainyti, laikinai atiduoti, drausti vesti. Valstiečiai gavo teisę pirkti ir parduoti, kitaip įsigyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, prekiauti, tapti amatininkais. Svarbiausias valstiečiams buvo žemės nuosavybės klausimas. Pagal baudžiavos panaikinimo nuostatus valstietis savo valdomą skirtinės žemės sklypą turėjo išpirkti iš dvarininko, jis su dvarininku privalėjo sudaryti Išpirkimo aktą, o iki jo sudarymo eiti lažą. 1863–1864 m. sukilimas pakoregavo baudžiavos panaikinimo tvarką valstiečių naudai. 1863 m. kovo 1 d. įsaku nuo gegužės 1 d. buvo naikinamas lažas ir įvedamas privalomas žemės išpirkimas. Terminas nustatytas – 49 metai. Per šį laikotarpį valstiečiai už žemę sumokėjo daugiau nei ji buvo verta 1861 m. Kol Išpirkimo aktas buvo rengiamas, valstietis galėjo naudotis žeme, už kurią atliko prievoles. Iki 1873 m. išpirkimo aktai buvo sudaryti beveik visuose dvaruose. Taip valstiečiams atiteko beveik trečdalis dvarininkų prieš reformą valdytos žemės[62].

Baudžiavos panaikinimas yra svarbiausias XIX a. Ramygalos valsčiaus įvykis, galbūt ir pagrindinis XIX a. Lietuvos istorijos įvykis, kuris suteikė lemiamą postūmį istorijos procesams. Jis pagreitino valstiečių bendruomenės turtinę

[62] Jučas M. *Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje,* Vilnius, 1957, p. 83–105; Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje,* Vilnius, 2003, p. 84–111.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

diferenciaciją. Po baudžiavos panaikinimo netekę nemokamos darbo jėgos dvarininkai buvo priversti samdyti žemės ūkio darbininkus, vadinamus *kumečiais*, *trobelninkais* (*grytelninkais)*, *ordinarininkais* ar *babiliais*. *Babiliai* prie buvusio Truskovskio Padvarninkų kaimo dirbo įvairiomis sąlygomis, vieniems dvarininkai didesnę uždarbio dalį mokėjo produktais, kitiems – pinigais, leisdavo naudotis žemės sklypeliais, laikyti karves, statydavo namus. Prie dvarų net buvo kumečių kaimeliai, kur viename name gyveno po keletą darbininkų šeimų, atskirai stovėjo ir ūkiniai pastatai. Dažnai tokios žemės ūkio darbininkų gyvenvietės vadintos „*bumbulynėmis*“[63].

Bet buvo ir negausi pasiturinti valstiečių viršūnė, kuri vertėsi prekiniu žemės ūkiu ne tik savo, bet ir nuomojamoje žemėje, samdė darbininkus, pirko žemę. Daugiausia pajamų jiems davė linininkystė. Kai kurie turėjo sukaupę nemažai kapitalo[64]. Turtingiausius valsčiaus valstiečius galima pastebėti pagal jų pirktą žemę, nes į ją, kaip suprantamiausią ir realiausią kapitalą, pirmiausia buvo investuojamos atliekamos lėšos. Kaip užsiminta anksčiau, po baudžiavos panaikinimo valstiečių teisė parduoti ar dalyti savo skirtinės žemės sklypus buvo labai suvaržyta: valdžia šią žemę laikė žemės išpirkimo mokesčių sumokėjimo garantu. Draudimas buvo apeinamas ją formaliai ilgam laikui išnuomojant, užstatant už paskolą ar kitaip. Todėl valstiečių skirtinės žemės pirkimo statistikos nėra, apie jos mastus negalima nieko tikslesnio pasakyti[65]. Bet laisviau valstiečiai galėjo pirkti valstybinę ir bajorams priklausančią žemę, šie sandėriai įforminti pirkimo sutartimi. Pagal turimas žinias pirmieji valstiečiai, pirkę žemės, buvo broliai Juozapas ir Augustinas Paliliūnai, gyvenantys Naujāsodėje. 1870 m. jie pirko 20 dešimtinių Gilinėnuose (Apušote), Juozapas ten pat, bet atskirai nuo brolio dar įsigijo 3 dešimtines, o Augustinas tais pačiais metais ar kiek vėliau Gudeliuose ir Sokēliuose įsigijo dar 58 dešimtines žemės. Vėliau broliai dar kartu pirko 20 dešimtinių Daukšỹnėje, be to, Augustino sūnus Pranas pirko 19 dešimtinių Nendrytėje, Juozapo sūnus Adomas irgi nusipirko 8 dešimtines žemės[66].

1872 m. valstiečiai keturiese pirko Gudėlių, matyt, palivarko, žemę. Iš viso jie pirko 85 dešimtines, daugiausia, 44 dešimtines, įsigijo Petras Šegamogas[67]. Tai pirmas ir kuklus valstiečių kolektyvinis pirkinys, palyginti su vėlesniais. XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje valstiečiai sklypais išpirko Naujadvario dvarą, iš viso 361 dešimtinę. Visas dvaras buvo padalytas į dešimt 22–62 dešimtinių dydžio sklypų, vieną iš jų, 48 dešimtinių dydžio, pirko 8 valstiečių grupė, kurią sudarė 3 šeimų asmenys. Stambiausi pirkėjai: Ona Račiūnienė – 62 dešimtines, Juozapas Semaška – 42 dešimtines, Jokūbas Juška – 41 dešimtinė. Panašiu metu buvo dalimis išparduotas buvęs Anupro Gombrovičiaus (Onufry Gombrowizc) Linogirio dvaras. Jį sudariusios 634 dešimtinės buvo išdalytos net į dvidešimt aštuonis 1–80 dešimtinių dydžio sklypus, visa išparduota žemė 1910 m. buvo įkainota 38 572 rubliais. Tiesa, nors dauguma pirkėjų buvo valstiečiai, bet tarp jų galėjo pasitaikyti ir miestiečių, bajorų. Stambiausias individualus pirkėjas buvo

[63] Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje,* Vilnius, 2003, p. 351–367; Гуковскій К. Поневежскій уъздь, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел IV, с. 135–140.

[64] Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 312–327.

[65] Vansevičius S. *Lietuvos valstiečių teisinė padėtis po 1861 m. reformos įvykdymo, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 214–224; Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje,* Vilnius, 2003, p. 93, 306.

[66] *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1881.

[67] *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1881.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Antanas Katinas (65 dešimtines), penki pirkėjai pirko tik 5 dešimtinių dydžio sklypus, pusė sklypų buvo 22–33 dešimtinių dydžio. Tokiu pat būdu valstiečiai išpirko ir mažesnius dvarus ar jų dalis – Aukštadvarį, Bartkūnus, Butaičius, Daukšỹnę, Jùtkiškius, Liūnus, Žvìrblionius (čia valstiečiai išpirko 323 dešimtines), ir kiti[68].

Bet didžiausią pirkimo operaciją valstiečiai įvykdė, kai išpirko grafo Tiškevičiaus Stebėkių dvarą, o grafas pasiliko tik 89 dešimtines žemės. Iš viso valstiečiai pirko 863 dešimtines, padalytas į 18 sklypų, 1910 m. ši žemė buvo įkainota 39 239 rubliais. Kiek iš viso buvo pirkėjų, pasakyti tiksliai negalima, nes kai kuriuos sklypus pirko keletas pirkėjų, šaltinyje ne visų pavardės vardijamos. Tik aišku, kad didžiausius sklypus įsigijo Mykolas Zaura (39 dešimtines), Stanislovas Kancė (32 dešimtines) ir Adomas Gričiūnas (31 dešimtinę)[69].

Daug valstiečių įsigytų sklypų savo plotu prilygo ar net viršijo dvarelių dydį. Štai Antanas Račiūnas, Karolio sūnus, Grigalių kaime buvo nusipirkęs net 109 dešimtines[70]. Bet XIX a. pabaigoje valstiečių pirkta žemė sudarė gan nedidelę jų žemės fondo dalį. 1889 m. valsčiuje skirtinės valstiečių žemės buvo 16 190 dešimtinių, o pirktos – tik 1 374 dešimtinės. 1900 m. skirtinės žemės buvo 16 222 dešimtinės, pirktos padaugėjo iki 1 571 dešimtinės[71].

Prakutę valstiečiai siekė išsiveržti iš savo luomo rėmų ir, svarbiausia, turėjo tam išteklių. Žinomi aštuoni iš valstiečių kilę Ramygalos parapijos jaunuoliai, iki 1918 m. įstoję į kunigų seminarijas. Dviejų iš jų tėvų socialinė padėtis nežinoma, likusių tėvai buvo pasiturintys ūkininkai. Julijono Pelecko (1885–1954) tėvai turėjo 30 dešimtinių žemės, Povilo Daniūno (1886–1928) tėvų šeima valdė 1,5 valako, tiek pat žemės Ėriškiuose turėjo Gasparo Palecko (1845–1924) tėvai, jo sūnėno, kunigo Antano Palecko tėvai irgi Ėriškiuose turėjo 40 dešimtinių, Rapolo Kuodžio (1893–1975) tėvai irgi buvo stambūs ūkininkai, pasiturintiems Mykolo Grubio tėvams priklausė Girėlės vienkiemis. Nežinoma apie Juozo Klykūno (1848–1920) ir Antano Kaupo (1870–1913) tėvų turimos žemės kiekį. Keletas jaunuolių iš Ramygalos valsčiaus pasirinko kitą, ne dvasininko karjerą. Kompozitoriaus Antano Račiūno motina Ona Račiūnienė pirko 62 dešimtines iš Naujãdvario dvaro[72], jos kaimynas

[68] 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 36, p. 374–376, 301–309, 318, 76–77, 52–53, 69–70, 174–177, 203, 663–664, 313–316, 213–217.

[69] 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 36, p. 573–590.

[70] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889, c. 400.

[71] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковно, 1889, отдел III, c. 236–237; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1902 год*, Ковно, 1901, отдел III, c. 58–59.

[72] Račiūnų šeimos istorija visoje literatūroje ir atsiminimuose tapatinama su Linogirio, vėliau pervadintu *Lingerio dvaru*. E. Gabulaitė ne kartą mini, remdamasi ir kompozitoriaus brolio Leono Račiūno atsiminimu, kad dvaras su 40 ha žemės buvo pirktas iš surusėjusio vokiečio „Sammerlotk“, „Samerloto“ ar „Zamerlako“. Iš tiesų, 1910 m., kaip Linogirio dvaro žemės savininkė minima Vera Zanerlat. Jai priklausė 38 dešimtinės žemės. Tame pat sąraše nurodoma, kad O. Račiūnienė turėjusi 62 dešimtines žemės Naujadvaryje. Manoma, kad Linogirį Račiūnai įsigijo po 1910 metų. Jiems priklausė ne visas buvęs dvaras, o tik jo centras su pastatais ir apie 40 ha žemės. Dvaro centro pirkimą tikriausiai finansavo O. Račiūnienės brolis, kunigas Juozapas Stakauskas. To patvirtinti negalima, nes Stakauskų šeima gyveno gana neturtingai, leisdama į kunigus sūnus Juozapą ir Pranciškų. Matyt, buvo gerokai prasiskolinusi. Pats kunigas J. Stakauskas prisiminimuose rašo, kad kraičio O. Račiūnienei neturėjo, todėl jis įsipareigojęs padėti išmokslinti jos vaikus. Šie ir gyvenę pas jį, kol mokėsi gimnazijoje ir universitete. 1909 m. J. Stakauską paskyrė Panevėžio šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonu. Jo tėvas Mykolas Stakauskas pardavė ūkį Užliaušiuose, Krekenavos valsčiuje, ir su dukra Julijona apsigyveno klebonijoje. 1919 m. J. Stakauską perkėlė į Kauną, tėvas su jį slaugančia Julijona persikėlė pas dukrą Oną Račiūnienę į Lingerio dvarą. Gyveno ten iki mirties 1923 m. Galbūt pinigai už parduotą Užliaušių ūkį buvo panaudoti Lingerio dvaro centrui įsigyti. J. Stakausko atsiminimai saugomi Panevėžio apskrities viešosios G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje, fondas 122. Tai vertingo turinio mašinraštis, kur aprašyta šeimos istorija, Panevėžio žmonių gyvenimas 1909–1919 m.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

buvo Jokūbas Juška (41 dešimtinė), astronomo Antano Juškos tėvas. Švietimo viceministro, publicisto Kazimiero Masiliūno tėvas buvo Bistrampolio dvaro ūkvedys, motina – dvaro akmistrinė. Nors tai nerodo didelio turto, bet jau platesnį akiratį suteikia. Akademiko Juozo Balčikonio tėvas buvo tik vidutinis ūkininkas, turėjęs pusę valako žemės. Jono Masiliūno iš Gabulų kaimo, susisiekimo ministro A. Merkio vyriausybėje, tėvai buvo smulkūs Ramygalos prekybininkai. Ir tik Teodoro Kuodžio (1861–1917) iš Rimaisų tėvai buvo bežemiai valstiečiai. Nežiūrint į tai, jam pavyko baigti Šiaulių gimnaziją, Strasburgo universitetą, tapti gydytoju. Tiesa, Lietuvoje jis dirbo tik porą metų[73].

Taigi, valstiečių turtinis susisluoksniavimas turėjo pasekmių. Iš šios socialinės grupės formavosi lietuviška inteligentija, ieškanti savo tapatybės, kūrusi savimonę, planavusi visuomenės ateitį, intensyviai skleidusi savo terpėje naujas idėjas, ieškojusi naujųjų ideologijų šalininkų. Buvusių baudžiauninkų pasėtas grūdas išugdė daugeliui netikėtų vaisių. XX a. pradžioje visuomenės lyderės bajorijos intelektualai ėmė aiškiai suvokti, kad atsirado nauja jėga, turinti savo požiūrį ir tikslą, besivaržanti dėl lyderystės.

Iki baudžiavos panaikinimo viešasis valstiečių gyvenimas apsiribojo kaimų susirinkimais ir bažnytinėmis šventėmis. Sukūrus valsčius atsirado neplati, bet nauja visuomeninės veiklos erdvė. Valsčiai dar buvo dalijami į seniūnijas, o pastarosios – į kaimų bendruomenes. Ramygalos valsčiuje 1867 m. buvo 21 seniūnija, XX a. pradžioje jau veikė 131 kaimo bendruomenė. Didžiausios iš jų: Aukštadvario, Barklainių, Daubārų, Ìšlaužų, Jotainių, Kraujelių, Kuřšių, Linogirio, Naujasodės, Klebonų, Pavermenės, Pauslajo, Pašilių, Raukštonių, Ramygalos, Stebėkių, Truskavos, Užukalnio, Ėriškių[74]. Seniūnijos svarbiausios institucijos buvo visų valstiečių (žemės savininkų) sueiga, mokesčių rinkėjai, javų atsargos sandėlio (*magazino*) prižiūrėtojas ir seniūnas. Sueiga valstiečiams skirstydavo mokesčius, nustatydavo rinkliavas seniūnijos reikalams, spręsdavo javų sandėlio reikalus, duodavo leidimus valstiečiams išvykti, rinko seniūnijos atstovus į valsčiaus sueigą. Valsčiaus valdžios institucijos buvo valsčiaus sueiga, valsčiaus valdyba ir valsčiaus seniūnas. Į valsčiaus sueigą rinkosi seniūnijų pareigūnai ir valstiečių atstovai, po vieną nuo dešimt kiemų. Sueiga rinkdavo valsčiaus seniūną, jo padėjėją, mokesčių rinkikus, valsčiaus teismo teisėjus, skirstė mokesčius ir prievoles, priimdavo nutarimus dėl valsčiaus reikalų. Į valdybą įėjo visi seniūnai ir mokesčių rinkėjai. Tik valdyba nuspręsdavo dėl valsčiaus lėšų panaudojimo. Valsčiaus seniūnas skelbė vyriausybės nutarimus ir juos vykdė, prižiūrėjo kitų seniūnų ir mokesčių rinkėjų veiklą, vykdė įvairių įstaigų pavedimus, išduodavo įvairias pažymas ir leidimus išvykti iš valsčiaus – pasus[75]. Labai svarbų,

[73] Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, 1982, *PAVB RKRS*, f. 9-294, p. 88 a., 88, d. 88, e. 99, a. 99, b. 99; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 36, p. 174, 214 (čia apie kun. A. Pelecko tėvų žemę, B. Barauskas apie juos žinių nepateikia); Juška A. *Pareiga – visų pirma, Astronomas Antanas Juška*, sud. Matulaitytė S., Vilnius, 2002, p. 7–88 (prisiminimuose A. Juška aprašo savo kaimo, šeimos istoriją, mokymąsi Panevėžio realinėje mokykloje, Jono Masiliūno įtaką jo pasaulėžiūrai); Ulys A. Švietimo viceministeris Kazimieras Masiliūnas, *Ulionai*, Vilnius, 1993, p. 178–179; Lyberis A. Profesorius Juozas Balčikonis, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 158–165; Juška A. Teodoras Kuodis – pažangus gydytojas, ramygalietis, *Tėvynė*, 1982, nr. 139, p. 2.

[74] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год*, Ковно, 1867, с. 238–239; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год*, Ковно, 1915, отдел II, с. 20.

[75] Vansevičius S. *Lietuvos valstiečių teisinė padėtis po 1861 m. reformos įvykdymo, Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 220.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

dažnai pagrindinį vaidmenį valsčiaus institucijose vaidino valsčiaus raštininkas. Jis paprastai labai gerai mokėjo rusų kalbą. Visa raštvedyba tuo metu buvo tvarkoma tik rusų kalba, todėl tik raštininkas galėjo perskaityti ir suprasti įstatymus, valdžios nurodymus ir potvarkius, turėjo kanceliarinio darbo patirties. Dažniausiai tai būdavo rusai, į šias pareigas ypač taikėsi Panevėžio mokytojų seminarijos auklėtiniai, atidirbę privalomą laiką mokyklose. Raštininkų pozicijose įtvirtindama rusus, valdžia tikėjosi kontroliuoti valsčių valdybų veiklą. Bet rusų tautybės raštininkų tiesiog nepakako, todėl šias pareigas kartais eidavo ir lietuviai, ypač po 1905 m. Valsčiaus seniūno pareigos buvo prestižinės, jų siekta ir dėl jų varžytasi. Ir seniūno, ir ypač raštininko pareigos leisdavo gerai papildomai uždirbti. Dažnai raštininkai patys nedirbo rutininio kanceliarinio darbo, o privačia tvarka samdydavo padėjėjus[76].

XIX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje Ramygalos valsčiaus seniūnas buvo Antanas Tamošiūnas, o raštininkas – Ivanas Iljinskis. Dešimto dešimtmečio pradžioje šias pareigas ėjo Adomas Daniūnas ir Georgijus Mačiulskis. Po kelerių metų juos pakeitė Adomas Žalpis ir Matvejus Chodrinskis, XX a. pradžioje valsčiaus seniūnas buvo Antanas Činikas, raštininkas – Vasilijus Komarovas, po to – Baktariovas. 1905 m., po Didžiojo Vilniaus Seimo, per Lietuvą nusirito valsčių raštininkų rusų šalinimo banga. Gruodžio mėnesį Baktariovas valsčiaus sueigos buvo atstatydintas, raštininku išrinktas lietuvis Rapolas Baltrūnas iš Gudelių kaimo. Revoliucijos bangai atslūgus raštininku buvo Ivanas Dechteriovas, pareigas ėjęs iki Pirmojo pasaulinio karo. Seniūnu dar pabuvojo Motiejus Kinderis, 1914 m. jį pakeitė Augustinas Gabulas[77].

Per valsčiaus kasą judėjo nemažos pinigų sumos. Kasmet iš valstiečių buvo surenkama 22,5 tūkstančių rublių žemės išperkamųjų mokesčių, jie buvo išieškomi labai veiksmingai, nepriemokų nebuvo. Be to, dešimtajame dešimtmetyje buvo surenkama 3,6–3,7 tūks. rublių mokesčių vietinėms reikmėms, XX a. pr. ši suma išaugo iki 7,3 tūkst. rublių. Valsčius organizavo ir prižiūrėjo natūrinių valstiečių prievolių vykdymą. Jas sudarė kelių taisymo, butų valdininkams ir kariams suteikimo, pervežimo ir kitos prievolės. Apskaičiuotos pinigine išraiška dešimtajame dešimtmetyje jos sudarė apie 12 tūks. rublių. XX a. pirmoje pusėje išaugo beveik iki 17 tūks. rublių[78].

XIX a. pirmojoje pusėje didžiosios valstiečių dalies pasaulis apsiribojo artimiausia šeimos, savo ūkio, giminės, parapijos aplinka. Baudžiavinis valstietis suvokė save kaip vieno ar kito pono pavaldinį, bet ne lygiateisį visos visuomenės narį. Tik vienokiu ar kitokiu būdu „įsibajorinęs“ jis galėjo tapti pilnateisis visuomenės narys. Nesavarankiškais, esančiais pilietinės visuomenės paraštėje, reikalingais globos juos

[76] Kozakevičius J. Amžiaus kronika, *MAB RS*, f. 112-1, t. 1. Šių atsiminimų autorius keletą metų dirbo Stumbriškio, Velžio, Čipėnų valsčių raštininkų padėjėju, Pumpėnų valsčiaus raštininku.

[77] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел I, с. 115; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год*, Ковно, 1892, отдел I, с. 216; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел I, с. 205; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1902 год,* Ковно, 1901, отдел I, с. 200; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1910 год,* Ковно, 1909, отдел I, с. 19; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1914 год,* Ковно, 1914, отдел II, с. 20; Apie Baltrūno išrinkimą – Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-309, p. 1–9.

[78] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел III, с. 236–237; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел III, с. 60–61; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год,* Ковно, 1900, отдел II, с. 58–59.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

laikė bajorai ir dvasininkai. Tapatybės požiūriu valstiečiai suvokė esantys katalikų konfesinės bendrijos nariai ir tai buvo pagrindinis jų savimonės skliauto akmuo. Daug migločiau jie suprato priklausantys didelei etnokultūrinei ir etnosocialinei bendrijai, tik atskiros asmenybės suvokė egzistuojantį etnopolitinį lietuvių valstiečių išskirtinumą. Iki XIX a. vidurio nebuvo platesnės valstiečių intelektualinės veiklos, savarankiškų bandymų dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Aišku, jie dalyvavo 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimuose, pastarajame kai kurie valstiečiai net vadovavo sukilėlių būriams, bet šių sukilimų ideologija, rengimas ir vadovavimas buvo bajorų prerogatyva. Pilietiškumo, kaip visuomeninės pareigos tautai ir valstybei, samprata valstiečių bendruomenei buvo svetima, išskyrus atskiras, išskirtines asmenybes. Pobaudžiavinės valstiečių bendruomenės tapsmas piliečiais ir politine tauta užtruko dešimtmečius ir perėjo keletą pakopų.

Pirmuosius didelės apimties visuomeninius valstiečių sąjūdžius išjudino ir organizavo išeivis iš šio luomo ir žymiausias XIX a. lietuvių veikėjas, vyskupas Motiejus Valančius. Jo švietimo iniciatyvos davė postūmį valstiečių laisvėjimui, jo įkurtos blaivybės draugijos tapo pirmuoju autentišku, sąmoningu ir masiniu valstiečių judesiu. M. Valančiaus parodytas nelegalios lietuviškos spaudos lotyniškų raidynu spausdinimo ir platinimo kelias tapo viena iš svarbiausių modernios lietuvių tautos formavimo ašių. Vyskupas M. Valančius, vizituodamas vyskupiją, lankėsi Ramygaloje 1855 m. vasarą, pakeliui iš Truskavos į Traũpį. Kaip tuo metu priimta, pasakė pamokslą, teikė Sutvirtinimo Sakramentą. 1865 m. jis į Ramygalą, kaip ir kitas parapijas, atsiuntė Tikybos mokymo instrukciją kunigams[79].

Neįmanoma tiksliai pasakyti, kada į Ramygalos parapiją nelegaliai pateko pirmoji Ryprūsiuose išspausdinta lietuviška knyga. Bet jau pirmojoje, M. Valančiaus septintame dešimtmetyje organizuotoje knygnešių organizacijoje, aktyviai dalyvavo kaimyninės Raguvõs parapijos valstietis Stasys Račiukas, kuris buvo svarbus vyskupo patikėtinis, gabenęs knygas ir pinigus. Todėl galima matyti, kad nelegali lietuviška spauda į Ramygalos apylinkes pateko netrukus po šio fenomeno atsiradimo. Nuo 1883–1884 m. iki 1895 m. Naujamiesčio valsčiuje veikė garsioji Garšvių knygnešių bendrovė, kuri gabeno spaudą iš užsienio, turėjo didelį jos platintojų tinklą. Viena iš centrinių bendrovės figūrų buvo Adomas Ladukas, atlikęs jos buhalterio ir sandėlininko pareigas. Jo tėvai gyveno Raukštonių kaime, šalia Ramygalos, vertėsi deguto varymu. Sūnus Adomas tapo siuvėju. Draugiją caro valdžiai 1895 m. susekus ir likvidavus, A. Ladukas buvo nuteistas 2 metais kalėjimo ir 3 metais tremties Vologdos gubernijoje. Dalį kalėjimo termino jis atliko vykstant tardymui Panevėžio kalėjime, o likusį atbuvo vienutėje Peterburge. Tremtyje gyveno Jaranske, Vologdos gubernijoje, 1900 m. kovą grįžo į Lietuvą[80]. Grįžęs A. Ladukas apsigyveno Raukštonių kaime, vieno ūkininko jaujoje. Bet knygnešystės nemetė. Jam pavyko atkurti kontaktus su garsiausiu Lietuvos knygnešiu Jurgiu Bieliniu, kuris dalyvavo Garšviũ knygnešių veikloje. J. Bielinis lankydavosi Ramygaloje ir, aišku, atgabendavo draudžiamos literatūros. Spaudos sandėlis buvo Baltramiejaus Kuodžio (prelato Rapolo Kuodžio tėvo) daržinėje, ją platino Benediktas Masio-

[79] Merkys V. *Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo,* Vilnius, 1999, p. 220, 673.

[80] Merkys V. *Knygnešių laikai,* Vilnius, 1994, p. 236–241, 255–259; Tyla A. *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius, 1991, p. 62–83.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kas iš Juškáičių kaimo. Vyrai laikėsi konspiracijos: pirkėjas pirmiausia atvykdavo pas B. Masioką, su juo prisistatydavo į Kuodžių trobą, iš čia eidavo į slaptavietę. Tarp Garšvių knygnešių draugijos steigėjų minimas ir Jonas Račiūnas iš Midžiūnų kaimo Ramygalos valsčiuje. Pagal pavardę, vardą, amžių, socialinę padėtį jis atitinka kompozitoriaus Antano Račiūno tėvo Jono duomenis. Net iš dviejų, vienas nuo kito nepriklausomų atsiminimų, žinoma, kad jis platino lietuvišką spaudą[81]. Jei jis dar ir vienas iš Garšvių draugijos kūrėjų, tai minėtinas tarp žymiausių krašto knygnešių, savalaikio pripažinimo nesulaukęs tik dėl to, kad nebuvo už šią veiklą teisiamas.

XX a. pradžioje į lietuviškų knygų platinimą įsijungė jaunoji karta. Ramygaloje susibūrė knygų skaitytojų būrelis, jungęs apie 20 apylinkių jaunuolių. Jie ne tik skaitė, bet ir platino leidinius. Būrelio bibliotekininkas Klemensas Rasiulis slėpė knygas po kapinių tvoros stogeliu. Jų gaudavo iš A. Laduko bei dantų gydytojos Julijos Janulaitytės Panevėžyje. Aktyviausi būrelio nariai buvo Petras Šegamogas ir Vincas Kaupas iš Gudelių, Kazimieras Krotkus iš Raukštonių, Pranciškus Narsutis iš Ramygalos, Daniūnas iš Bùtkiškio, Augustinas Kristanavičius iš Dvarìškių. Draudžiamų knygų, savo redaguotą „Tėvynės sargą“ paskleisdavo Ramygaloje lankydamasis Juozas Tumas-Vaižgantas. Dar knygas platino Jurgis Barauskas iš Praperšos, Petras Kuodis iš Ramygalos, Matas Mažeika iš „Kriškės“[82].

Nelegalus lietuviškų knygų lotynišku raidynu platinimas buvo autentiškas, savarankiškas ir ilgalaikis valstiečių sąjūdis, kuris buvo labai svarbus tautinei tapatybei formuotis. Jis griežtai atribojo „savo“ tautines ir katalikiškas vertybes nuo „svetimų“, brukamų rusų valdžios ir plintančių iš polonizuotos miestų ir dvarų aplinkos. Jis mobilizavo ir sutelkė valstiečių bendruomenę, išmokė ją veikti organizuotai. Ramygalos valsčius priklausė aktyviausiai nelegalios lietuviškos spaudos platinimo sričiai ir tai rodo jo stiprią tautinę lietuvišką savimonę. Tie Lietuvos regionai, kuriuose aktyviai plito nelegali spauda, vėliau, XX a. pradžioje, buvo aktyviausi nacionalinio išsivadavimo židiniai. Todėl Ramygalos knygnešiai po spaudos draudimo panaikinimo tapo tautinio judėjimo valsčiuje lyderiai.

Bajorai ir dvarininkai

Dažniausiai pirmosios asociacijos, kurios kyla išgirdus sąvoką „bajorai“, yra puikūs dvarų rūmų pastatai, parkuose vaikštinėjantys ponai ir ponios, puotos, gražūs drabužiai ir interjerai. Istoriko Liudo Truskos skaičiavimai rodo, kad 1790 m. 51,6 proc. Upytės pavieto bajorų visai neturėjo priklausomų baudžiauninkų, gyveno iš savo nedidelių žemės sklypelių, patys juos ir dirbo, arba nuomojo žemę, tarnavo dvaruose. Dar 36 proc. bajorų sudarė smulkieji dvarininkai, turėję apie 30 baudžiauninkų, 9,4 proc. buvo vidutiniai bajorai, valdę 31–100 baudžiauninkų, ir tik 3 proc. bajorų buvo stambieji žemvaldžiai, turėję apie 100 baudžiauninkų[83]. Svarbu skirti sąvokas *bajoras* ir *dvarininkas*. Bajoras,

[81] Rapolo Kuodžio laiškas su atsiminimais apie A. Laduką, *PAVB RKRS,* f. 9-516, p. 1; Gabulaitė E. Paruošiamoji medžiaga, *PAVB RKRS,* f. 9-540, p. 13–14; K. Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-309, p. 1–9; Gabulaitė E. Ramygalos kapinės, *PAVB RKRS,* f. 9-287, p. 34; Gabulaitė E. Paruošiamoji medžiaga, *PAVB RKRS,* f. 9-542, p. 20; Tyla A. *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius, 1991, p. 12–13, 97; Stakauskas J. Trys lietuvių tautos pagrindai, *PAVB RKRS,* f. 122-2, p. 29–30.

[82] *Ten pat.*

[83] Truska L. Žemėvaldos ir feodalų klasės struktūra Lietuvoje XVIII a. pabaigoje (1. Upytės pavietas 1790 m.), *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai,* serija A, t. 3 (48), 1974.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

nepriklausomai nuo turimos žemės ar valdomų baudžiauninkų skaičiaus, buvo pilnateisis savo luomo narys, turėjo pilietines teises, „rinko karalius“, bet tik mažoji jų dalis turėjo žymesnius dvarus ir galėjo būti vadinami dvarininkais.

Smulkieji bajorai savo buitimi ir turtu nesiskyrė nuo valstiečių, turtingesni valstiečiai net juos lenkė. 1784 m. parapijos apraše pažymėti 5 bajorkaimiai („okalicos“): Lenartai, Likėnai, Pagilupė, Užartėlė ir Steponioniai. 1812 m. parapijos žemėlapyje bajorkaimiu vadinami ir Gaisiaĩ. Po šimtmečio, 1903 m., gyvenviečių sąraše bajorkaimių statusas paliktas tik Likėnams (46 gyventojas), Pagelupei (44 gyventojai), bajorkaimiu pavadinti Girsteikiai (21 gyventojas). Smulkioji bajorija per visą XIX a. buvo aktyvi ir judri visuomenės grupė, dalyvavusi visuose sukilimuose ir sąjūdžiuose, turinti asmeninę laisvę ir teisę keisti gyvenamąją vietą. Tomis privilegijomis ji intensyviai naudojosi. Į smulkiosios bajorijos gretas pavykdavo įsirašyti ir valstiečiams. Rusų valdžios nuomone, tai buvo sunkiai kontroliuojama ir priešiška socialinė terpė, todėl visą amžiaus pirmąją pusę ji organizavo smulkiųjų bajorų bajorystės teisės patikrinimus, ypač jie buvo sugriežtinti po 1831 m. sukilimo. Bet bajorystės tikrinimo rezultatai yra neaiškūs. Dalį jos neįrodžiusių smulkiųjų bajorų valdžiai pavyko priskirti naujai suformuotiems vienkiemininkų ir piliečių sluoksniams, kurie 1868 m. prilyginti valstiečiams ir miestiečiams. Bet daliai smulkiųjų bajorų savo bajorystę pavyko įrodyti, dalis, matyt, išvengė patikrinimo. Yra išlikę nepilni Truskavos ir Anciškio parapijų 1831 m. sukilimo dalyvių sąrašai. Į juos įtrauktas „Vidulavkų dvarelį“ be valstiečių valdęs Liudvikas Lukjanskis, Stanislovas Savečinskis ir Juozapas Lukjanskis iš Pagelupės bajorkaimio, Juozapas Songaila ir Leopoldas Šilingas iš Surotgalio bajorkaimio, Juozapas Mackievičius iš tos pačios gyvenvietės įrodinėjo sukilime nedalyvavęs, broliai Eduardas ir Emiljonas Mickevičiai iš Pauslajo užusienio aiškino, kad tik trumpai dalyvavo sukilėlių kariuomenėje. Visi jie ar jų giminaičiai turėjo žemės be valstiečių, taigi ją dirbo patys arba buvo išnuomavę. Be to, išvardyti devyni bežemiai, kitiems tarnavę sukilimo dalyviai bajorai[84].

Ar smulkiajai bajorijai pavyko išsaugoti savo tapatybę ir savitumą iki XX a. ir nesusilieti su valstiečiais? 1910 m. smulkiųjų bajorų visai nebeliko Lenartuose ir Gaisiuose. Surotgalyje minimas Dionizijus Šilingas, Leopoldo sūnus (57 dešimtinės) ir Adomas Mickievičius, Stanislovo (40 dešimtinių), 1831 m. sukilėlių palikuonys. Pagelupėje tebegyveno Savečinskiai (43 dešimtinės), taip pat Pilsudskiai, Blinstrubai, Sipovičiai, Michnievičiai, Mickievičiai, valdę nuo 5 iki 81 dešimtinės. Pilsudskiai Pagelupėje, Šilingai Surotgalyje, Lukjanskiai Likėnuose gyveno dar ir 1940 metais[85]. Dar prieš porą dešimtmečių Pilsudskių palikuonys, nors dėl sovietinės žemės reformos neteko žemės, buvo išblaškyti po visą Lietuvą, gyveno mišriose šeimose, giminės susirinkimuose kalbėjo lenkiškai, kai kurie save laikė lenkų tautybės. Labai tikėtina, kad dalis ir kitų šeimų narių iki šių dienų nors iš dalies išsaugojo smulkiosios bajorijos savitumą.

Iki 1910 m. išlaikiusių žemę smulkiųjų bajorų šeimų buvo ir daugiau. Likėnuose ūkininkavo Teodoras Lukjanskis, Gabrieliaus sūnus (13 dešimtinių),

[84] Truskavos ir Anciškių parapijų 1831 m. sukilėlių sąrašai, 1831 m., *LVIA*, f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 113–130.

[85] Žinios apie imamą žemės reformos reikalams ūkį, 1940 08 02, *Panevėžio apskrities archyvas* (*PAA*), f. 498, ap. 1, b. 489, p. 2–3; Žinios apie imamą žemės reformos reikalams ūkį, 1940 08 02, *PAA*, f. 498, ap. 1, b. 516, p. 5–8; *ten pat*, p. 2–3.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Antanas Korgovdas, Stanislovo (29 dešimtinės), Konstantinas Miliunskis, Antano, kartu su kitais bendravaldžiais turėjęs 16 dešimtinių žemės, Felicija Kulvieciova, Igno (17 dešimtinių). Girsteikiuose išliko trys šeimos – Antano Vaclovo Bortkevičiaus (53 dešimtinės), Brendos Žongolovič (25 dešimtinės), Donato Juškevičiaus, Benedikto sūnaus (53 dešimtinės). Pavermenėje Kazimieras Blinstrubas kartu su Albertu Savačinskiu valdė 72 dešimtines, Steponionyse Julija Jaloveckaja turėjo 37 dešimtines žemės, Užartėlėje Mamertas Paškevičius valdė 30 dešimtinių, minėtuosius Lukjanskio Vidulavkus perėmė Mykolas Leparskis[86]. Pagal vardus ir pavardes galima pagrįstai spėti, kad šie žmonės yra smulkiųjų bajorų tradicijų paveldėtojai. 1889 m. žemvaldžių sąrašas patvirtino, kad daugelis šių šeimų formaliai buvo pripažįstami bajorais[87].

Smulkiųjų bajorų palikuonių, neįrodžiusių kilmingumo, bet besijaučiančių „lygiais su vaivadomis“, išliko ir vienkiemiuose bei užusieniuose. Ten pat gyveno ir smulkias žemės valdas turintys, bet bajorystę įrodę bajorai. Petras Butkevičius Čelkuose valdė 24 dešimtines, seserys Paulina, Valerija ir Kazimira Ragovskos turėjo 23 dešimtines Jotainiuose ir Šilaičiuose, broliai Sigizmundas ir Eduardas Sniežko Laluose dalijosi 14,75 dešimtinių, Marija Šiling valdė 19 dešimtinių Juodžių dvarelį, tiek pat žemės Žaibogaloje turėjo Inocentas Ščenslovičius[88]. Tokių bajorų valsčiuje buvo ir daugiau.

Išsamūs, visą valsčių ir skirtingas bajorų žemvaldžių kategorijas apimantys sąrašai labai vėlyvi. Tik 1889 metų alfabetinį žemvaldžių sąrašą galima laikyti pateikiančiu visą bendrą vaizdą. Jis Ramygalos valsčiuje užfiksavo 59 bajorų šeimų valdas[89]. Bet iš jų tik daugiau kaip dešimt bajorų šeimų buvo svarbios parapijos istorijoje. Ir šios ne visos išgyveno šimtmetį.

1784 m. Ramygalos parapijos aprašas kaip vieną stambiausių žemvaldžių nurodo poną Straševičių, kuriam priklausė net 11 kaimų, dauguma susitelkusių šiaurės rytinėje parapijos dalyje. Tai Joskildai, Pabaliaĩ, Žudžiai, Vakagaliai, Kuciškių dvaras ir kt. XIX a. pradžioje šios valdos priklausė Mykolui Straševičiui, garbingam Upytės pavieto bajorų vadovui, šias pareigas ėjusiam iki 1802 m. Iš jo turtus paveldėjo Juozapas Straševičius (1801–1839). Tai apsišvietęs savo laiko žmogus, Vilniaus universitete studijavo literatūrą ir laisvuosius menus, keliavo po Europą. Prasidėjus 1831 m. sukilimui buvo aktyvus jo organizatorius ir vadovas, pradžioje įėjo į Upytės sukilėlių apskrities komitetą, vėliau tapo Laikinosios centrinės sukilėlių Vyriausybės narys, atsakingas už užsienio reikalus, jis atliko ir Vyriausybės sekretoriaus pareigas, tvarkė dokumentus, komplektavo medžiagą istorijai. Po sukilimo pralaimėjimo emigravo, gyveno Paryžiuje, aktyviai dalyvavo kultūriniame gyvenime, rašė knygas apie sukilimą, prisidėjo prie J. Lelevelio darbų publikavimo. Bet jo valdos caro valdžios buvo konfiskuotos, šeima prarado įtaką Ramygalos parapijoje, tiesa, kiek kitoks likimas teko Straševičių Kuciškių dvarui.

Panaši ir Truskovskių šeimos istorija. XVIII a. pab. šeima valdė dvarus ir žemes pietinėje parapijos dalyje – dvejus Užartus, vėliau vadinamus

[86] 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas,* f. I-18, ap. 1, b. 36.

[87] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1889.

[88] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889.

[89] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губернии,* Ковно, 1889.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Dvariškiais. Antruosius Užartus Jonas Truskovskis ir jo žmona Barbora 1794 m. padovanojo statomai bažnyčiai, kaimą pavadino *Truskava*. Jonas Truskovskis mirė netrukus, 1797 m., sulaukęs 65 m. amžiaus, po trejų metų mirė ir jo žmona Barbora, abu jie buvo palaidoti priešais jų statytos bažnyčios duris. Truskovskiai turėjo dvi dukras. Pirmoji, Juzefa, 1798 m. ištekėjo už Juozapo Rudaminos, antroji, Rozetta, 1801 m. – už Pranciškaus Bistramo. Sūnus Kazimieras buvo vienas iš 1831 m. sukilimo Panevėžio apskrityje vadovų, po sukilimo visos jo valdos buvo konfiskuotos ir dabar mažai kas žino, kad *Truskavos* pavadinimas kilęs iš jos buvusių savininkų pavardės.

Gombrovičiai XVIII a. pabaigoje buvo turtingiausia Ramygalos bajorų šeima, valdę Čiplius, Gabulus, Juškaičius, Linogirį, Masiokus, Naujasodę, Ùžkalnius, Aukštadvarį, Viplius, Viršilius, dalį vienų Žudžių. Paskutinysis savininkas Anupras Gombrovičius (Onufry Gombrowicz) buvo aktyvus septintojo dešimtmečio visuomenės veikėjas, 1862 m. ištremtas, turtai konfiskuoti, vėliau gyveno Lenkijoje, mirė devintajame dešimtmetyje[90]. Ten gimęs jo vaikaitis Vitoldas Gombrovičius ((Witold Gombrowicz, 1904–1969) tapo pasaulyje pripažintas rašytojas.

1784 m. grafų Kosakovskių giminei parapijoje priklausė Júodžių ir Aukštadvario dvarai. Adomas ir Teresė Kosakovskiai 1786 m. šalia savojo Aukštadvario pastatė bažnyčią, kuri iš pradžių ir buvo vadinama Aukštadvario, o vėliau jai prigijo *Anciškio* pavadinimas. Jie taip pat bažnyčiai dovanojo 2 valakus žemės bei pasirūpino, kad būtų įkurta Anciškio parapija. 1831 m. Anciškį valdė Adomo sūnus, buvęs Kauno pavieto bajorų vadovas Pranciškus Kosakovskis. Bet jam priklausė tik pusė iš 133 dvaro baudžiauninkų „sielų“, nes dvaras buvo padalytas. Dar 50 to paties dvaro baudžiauninkų savininkas buvo Kalistas Rosochackis (Rossochacki). Jam šie baudžiaunininkai kaip žmonos kraitis atiteko kartu su Pauslajo dvaru[91]. K. Rosochackis buvo Trãkų pavieto žemės ribų teisėjas, ši giminė neturėjo senesnių šaknų Ramygalos krašte. 1889 m. dvarą valdė Antanas Rosochackis, prieš Pirmąjį pasaulinį karą – Felicijonas Rosochackis. Pranciškaus Kosakovskio brolis Juozapas nuo 1821 m. bent iki 1849 m. valdė už 24 000 rublių paskolą Straševičienės jam įkeistą Kuciškių dvarą su 111 baudžiauninkų. 1849 m. Ramygalos parapijos žmonių sąraše 71 metų J. Kosakovskis su 42 m. sūnumi Kazimieru minimi kaip Kuciškių dvaro gyventojai. Bet XIX a. devintame dešimtmetyje grafai Kosakovskiai Ramygalos valsčiuje žemės nebeturėjo, Aukštadvarį 1841 m. valdė Marija Švoinicka, vėliau perėmė Musnickiai, Kuciškes valdė Boguševičių šeima, dalis šio dvaro išparduota valstiečiams[92].

[90] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–84; Deveikis S. XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios Raguvos bajorijos siluetai (medžiaga Straševičių šeimos istorijai), *Raguva*, sud. R. Samavičius, R. Krikščiūnas, V. Mačiekus, Vilnius, 2001, p. 162–170; Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS*, f. 9-561, p. 4–20; *Pamiętniki Jakuba Gieysztora z lat 1857–1865*, sud. T. Korzon, Vilnius, 1913, t. 1, s. 377.

[91] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–84; Rekašius L. Anciškis, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 269–277; Truskavos ir Anciškių parapijų 1831 m. sukilėlių sąrašai, 1831 m., *LVIA*, f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 115–116.

[92] Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA*, f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 8 at; Gabulaitė E. Išrašai iš 1849 m. Ramygalos parapijos žmonių sąrašo, *PAVB RKRS*, f. 9-291, p. 4 at; M. Švoinickos raštas valstybės turtų liustratoriui, 1841 12 05, *LVIA*, f. 525, ap. 1, b. 121, l. 63; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 36.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Musnickiai XVIII a. pabaigoje Ramygalos parapijoje turėjo Gudelių, Giminėnų, Kraujelių, Pašilių kaimus, bet 1833 m. dvarininkų sąraše joks šios giminės atstovas tarp turtingųjų bajorų neminimas, tai, kaip ir kitose šeimose, galėjo būti dėl dalyvavimo sukilimuose.

1862 m. Teodora Musnicka paveldėjo anksčiau Kosakovskiams priklausiusį Aukštadvario dvarą, kuris tuomet turėjo 210 dešimtinių žemės ir 300 dešimtinių miško, kiek vėliau, patikslintais duomenimis, nurodoma dvarą turėjus net 630 dešimtinių; tai buvo viena didžiausių žemės valdų to meto valsčiuje. XX a. pradžioje jį valdė Sigizmundas Musnickis, Boleslovo sūnus, kuris buvo aktyvus visuomeniniame gyvenime. 1906–1907 m. jis porą kartų buvo išrinktas nuo Panevėžio apskrities dvarininkų rinkiku į Valstybės dūmą, priklausė Ramygalos taupomosios-skolinamosios draugijos tarybai, jai vadovavo. Jo dukra Zofija Survilienė buvo paskutinė dvaro savininkė, jį valdžiusi iki 1940 m. nacionalizacijos. Be to, XX amžiaus pradžioje Juzefai Musnickai priklausė 468 dešimtinių dydžio Kuršių dvaras[93].

Už poros kilometrų, į vakarus nuo Jotainių, ant Juodos kranto, išlikę Belazaravos dvaro pastatų likučiai. XX a. dokumentuose šis pavadinimas kartais lituanizuojamas ir rašoma *Belazariškis*, bet vietos gyventojai vartoja įprastąjį *Belazaravos* pavadinimą. Pavadinimas rodo, kad dvaras susijęs su didikų Belazarų gimine. Tarp vietinių gyventojų gyva legenda, kad XVII a. viduryje, rusų ir švedų „tvano“ metu, Belazaravoje slėptas šv. Kazimiero karstas. Šiai žodinei tradicijai patvirtinti ar paneigti reikalingi gilesni tyrimai. Legendą stiprina tai, kad tuo metu Vilniaus katedros šv. Kazimiero koplyčios klebonu, o nuo 1661 m. Vilniaus vyskupu buvo Jurgis Belozaras. Bet XVIII a. pabaigoje Belazarava kartu su Jotainiais ir Sokeliais jau priklausė Zabieloms. XIX a. pirmoje pusėje dvaras atiteko Jasiukovičiams, dėl jų genealogijos yra painiavos. 1849 m. minimas dvaro savininkas Vincentas Jasiukovičius, 74 metų, bei jo sūnus Kajetonas, 30 metų. E. Gabulaitė Ramygalos kapinėse buvo aptikusi V. Jasiukovičiaus antkapinį paminklą su 1778–1853 m. data. Kitur nurodoma, kad 1843 m.[94] Belazaravą paveldėjo Vilhelmas Jasiukovičius (1837–1919), Mykolo sūnus. 1889 m. dvare buvo 33 dešimtinės žemės, 1910 m. dvarą sudarė 486 dešimtinės. Ūkis naudojo tam laikui pažangią agrotechniką, senatvėje V. Jasiukovičius dvarą išnuomojo. Šeima nesusilaukė vaikų, dvarą paveldėjo Jasiukovičių augintinė, krikšto dukra, ištekėjusi už gydytojo Boleslovo Svolkino. Pastarasis buvo pirmasis gydytojas apylinkėse, gal ir valsčiuje, paliko apie save gražių ir įdomių atsiminimų. B. Svolkinas verstis praktika Panevėžyje pradėjo 1911 metais. Praktiką tęsė ir po Pirmojo pasaulinio karo, turėjo Vidaus ligų kabinetą Tilto gatvėje, Panevėžyje. Priiminėjo ligonius ir dvare, turėjo gerą reputaciją, išgydė daug apylinkės žmonių, pirmasis apylinkėse įsigijo automobilį. Centrinio lenkų rinkimų komiteto sąraše 1920 m.

[93] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–84; Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA*, f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 1–18; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 100; Rinkimai „Dumon“, *Vilniaus žinios*, 1906 03 21, nr. 60, p. 3; Panevėžys, *Vilniaus žinios*, 1907 01 30, nr. 24, p. 3; Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1909 02 05, nr. 28, p. 2; Juknevičius P. Aukštadvaris, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1994, nr. 41, p. 5.

[94] Šaltinyje vietoj *1853 m.* nurodyti *1843* metai.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kandidatavo į Lietuvos Steigiamąjį Seimą. Mirė 1940 m., paliko vaikus Vladą (Vladislovą), Marinką, Ireną ir Vandą[95].

Tarp senųjų vietos gyventojų paplitusi nuomonė, kad B. Svolkinas buvo austrų kilmės, šią versiją į spaudą perkėlė P. Juknevičius. Tai įdomi mintis, nes į Panevėžį užsienio specialistai nesiveržė, gydytojų tuo metu jau buvo nemažai, ir čia naujokui, nors ir užsieniečiui, pelninga praktika nebuvo garantuota. Vieninteliai užsieniečiai inžinieriai dirbo S. Montvilos spirito gamykloje, bet ir jie buvo lenkų tautybės. Tačiau tokia konkreti detalė, kai nurodoma, kad B. Svolkinas buvęs būtent „austras“, bet ne apskritai „užsienietis“, teikia tikroviškumo įspūdį.

Žeimių parapijos bažnyčios šventoriuje palaidoti Kazimieras (1833–1908) ir Andžejus (1883–1926) Svolkinai. Žemvaldžių sąrašai rodo, kad K. Svolkinui priklausė Mišalių dvaras Žeimių valsčiuje, jo broliui Juozapui Svolkinui – Drabiškių dvaras Šėtos valsčiuje, Strebėkių dvarelį Žeimių valsčiuje valdė kažkurio Svolkino įpėdiniai. Taigi, Svolkinų šeima Žeimių–Šėtos apylinkėse XIX a. buvo gerai žinoma. Vienas iš jų, Boleslovas Svolkinas, buvo aktyvus 1863 m. sukilimo organizatorius apylinkėse. Jis su sukilėlių būriu užėmė Šėtą, perskaitė sukilėlių manifestą, įsakė pakarti policijos tūkstantininką ir šimtininką. Vėliau mūšyje sužeistas, paimtas į nelaisvę, nuteistas 20 metų katorgos. Bet 1865 m. jis iš Ukmergės kalėjimo pabėgo, nebuvo sugautas[96]. Galima versija, kad jis pabėgo į Austrijos–Vengrijos valstybę, gal į lenkų gyvenamą Galiciją. Belazaravos Boleslovo Svolkino tėvo vardas yra Boleslovas, taigi, jis gali būti sukilėlio sūnus, mediciną studijavęs Krokuvoje ir grįžęs arčiau gimtinės. Jau rengiant šį straipsnį spaudai pavyko rasti žinutę „Vilties“ laikraštyje, patvirtinančią kad B. Svolkinas į Panevėžį tikrai atvyko iš Galicijos[97].

„Ko taip sublogęs? Gal pas Šiukštą ant andanarijos buvai?“; „Ponia Šiukštienė – žvirblių karalienė,“ – neaišku, kuriems iš Šiukštų skirtos šios E. Gabulaitės užrašytos liaudiškos pajuokos, bet tikriausiai vieniems iš paskutiniųjų. Bajorai Šiukštos XVIII a. pabaigoje parapijoje užėmė svarbias pozicijas, bet jas pamažu prarado.

1784 m. jie rytinėje parapijos dalyje valdė kaimyninius Grigalių, Naujasodės ir Klebonų kaimus, Jotainių dvarą. XIX a. pradžioje jiems dar priklausė ir Naujadvaris. Tai buvo jų šeimos klestėjimo laikas, kai Jokūbas Šiukšta (?–1828) užėmė Upytės pavieto bajorų vadovo postą (1805–1809 m.), posėdžiavo 1817 m. Vilniaus gubernijos seimelyje, nagrinėjusiame baudžiavos panaikinimą, nors ten ir nepasižymėjo. Jis turėjo penkis sūnus, beveik visi jie paliko pėdsakus istorijoje. Mykolas Šiukšta buvo vienas iš 1863 m. sukilimo organizatorių valsčiuje, jo brolis Apolinaras ar Anicetas, Peterburgo karo mokyklos kadetas, laiške dar vienam broliui, Konstantinui, rašė apie pasiruošimą sukilimui karininkų ir studentų

[95] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–84; Gabulaitė E. Išrašai iš 1849 m. Ramygalos parapijos žmonių sąrašo, *PAVB RKRS*, f. 9-291, p. 5 at; Gabulaitė E. Ramygalos kapinės, *PAVB RKRS*, f. 9-287, p. 9; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 36; Knizikevičienė L. *Panevėžio medicinos istorija iki 1990 metų*, Panevėžys, 2010, p. 59, 106; Panevėžio kronika, *Viltis*, 1913 m., nr. 70, p. 3; Juknevičius P. Belazariškis, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1994, nr. 29, p. 5; Kozakevičius J. Amžiaus kronika, Lista wyborcze, t. 4, No. 14, *MAB RS*, f. 112–4.

[96] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; Stašaitis S. *Šėtai – 640 metų*, Kėdainiai, 2002, p. 44–47.

[97] Panevėžio kronika, *Viltis*, 1913, nr. 70, p. 3.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

sukilimui. Šis jų aktyvumas ir turėjo būti priežastis, kodėl 1889 m. Aniceto sūnui Antanui Šiukštai iš šeimos turėto Gudelių dvaro su keletu baudžiauninkų buvo likę tik 1/8 dešimtinės žemės. Tiesa, šeimai pavyko įsigyti naujų valdų. Marija Šiukštienė 1857 m. pirko 440 dešimtinių dydžio Pajúosčio dvarą Panevėžio valsčiuje (nepainioti su Meištavičių Pajúosčio dvaru), nors pati gyveno Gudeliuose. XIX a. antroje pusėje kažkokiu būdu Šiukštos įsikūrė Michališkio dvare šalia Ramygalos, XX a. pradžioje šios 316 dešimtinių valdos savininkai buvo Konstantino Šiukštos (?–1876 m.) sūnūs – teisėjas Kazimieras ir veterinarijos gydytojas Janas. Pastarasis buvo aktyvus visuomenininkas, priklausė Kauno gubernijos Žemės ūkio draugijai, Panevėžio parodų komitetui, Panevėžio tarpusavio kredito draugijai, Ramygalos taupomosios-skolinamosios draugijos tarybai, porą kartų buvo rinktas į Valstybės dūmą rinkiku nuo Panevėžio apskrities žemvaldžių[98].

Baronai fon Brunovai (Brunnov) visą šimtmetį valdė žemes pietinėje parapijos dalyje – Pãvermenę, Pakščiùs, Gaisùs, Šukiónius, Pagelupius. Valdos tikrai baroniškos – jose buvo 189 baudžiauninkai, 925 dešimtinės žemės ir 782 dešimtinės miško, be to, Bogumila fon Brunova 8 dešimtmetyje nusipirko Naujadvario ir Vadoklių dvarus, kur buvo 719 dešimtinės žemės ir miško. Baronai bičiuliavosi su kaimynais Truskovskiais, buvo jų dukterų santuokų liudytojai. Stanislovas Brunovas XVIII a. pabaigoje Lenkijos karaliaus rūmuose buvo pasiekęs aukštą kamerhero titulą, 1811–1813 m. ėjo Upytės pavieto bajorų vadovo pareigas, prancūzmečiu irgi užėmė aukščiausio apskrities pareigūno – paprefekčio pareigas.

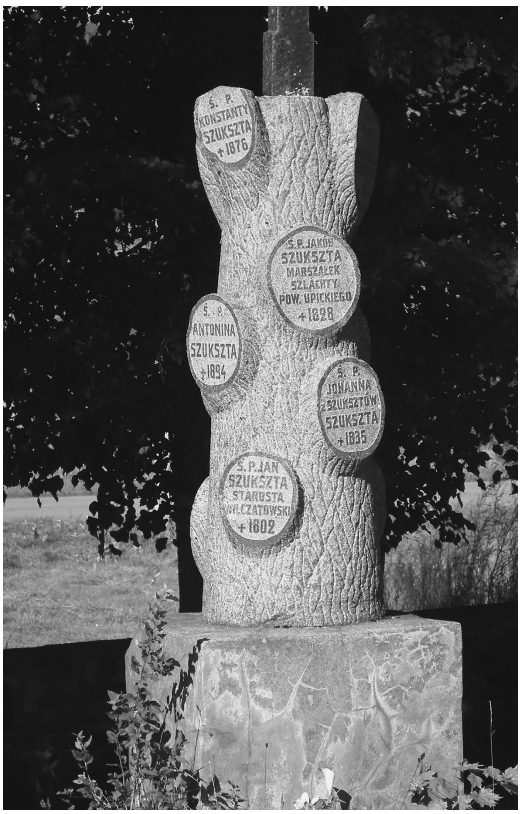

Šiukštų giminės antkapinis paminklas Ramygalos kapinėse. Iš Arūno Astramsko asm. archyvo

[98] Gabulaitė E. V. Arimavičiaus, Ž. Švoinickio, Zavišų, Belazaravos, Sapockio, Bistramo, Lingerio, Vereščinskio, Aukštadvario ir kiti Ramygalos krašto dvarai, *PAVB RKRS*, f. 9-534, p. 56; 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA*, f. SA, b. 19254, p. 81–84; 1812 m. Krekenavos ir Ramygalos parapijų žemėlapis, *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 1582, puslapiai nenumeruoti; Bairašauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2003; Alfabetinis dvarininkų sąrašas, 1834 m., *LVIA*, f. 708, ap. 2, b. 1200, p. 56; Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969, p. 54, 147; *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 100; *Журнал общего собрания Ковенского общества сельского хозяйства*, 16 и 17 февраля 1909, 1909 г. (Kauno žemės ūkio draugijos narių sąrašas); *Журнал общего собрания Ковенского общества сельского хозяйства*, 1901 г. (Parodų komiteto narių sąrašas); Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1909 02 05, nr. 28, p. 2; Panevėžys, *Vilniaus žinios*, 1907 01 30, nr. 24, p. 3; Dvarponių rinkėjų rinkimai Kauno gubernijoj, *Vilniaus žinios*, 1907 09 27, nr. 153, p. 2.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Jo sūnus Simonas Brunovas (1805–1878) dalyvavo 1831 m. sukilime, buvo įstojęs į A. Gelgaudo į Lietuvą atvestą Lenkijos reguliariąją kariuomenę. Po pralaimėjimo su armija pasitraukė į užsienį, vėliau sugrįžo, represijų išvengė. Po jo mirties dvarus paveldėjo broliai Simonas ir Stanislovas, prieš Pirmąjį pasaulinį karą juos valdė pirmojo sūnus Juozapas[99].

Savo turtu baronus Brunovus lenkė tik Bistramai. Jie parapijoje pradėjo kurtis 1695 m., XIX a. pradžioje turėjo du dvarus: Bistrámpolį ir Karaliavą, valdė Dudaičių, Džiugailių, Kučių, Kuršių, Parovijos, Šteideniškių kaimus. 1833 m. Karoliui Bistramui (1776–1853) Bistrámpolio ir Karaliavos dvaruose priklausė 460 baudžiauninkų, dar 347 baudžiauninkai buvo Brančinos dvare, Mìnsko gubernijoje. 1889 m. Bistrampolio valdoje buvo 2 952 dešimtinės žemės ir 872 dešimtinės miško. Bistramams taip pat priklausė 600 dešimtinių dydžio Upytės ir Stultiškių dvarai. Bet 1910 m. Bistrampolyje teliko 608 dešimtinės žemės. Karolio Bistramo[100] sūnus, irgi Karolis, buvo aktyvus visuomenės veikėjas, 1853–1859 m. ėjo Panevėžio apskrities bajorų vadovo pareigas, prijautė 1863–1864 m. sukilimui. Jo sūnus Vladislovas (1839–1918) sukilime dalyvavo, netgi teigiama, kad buvo Z. Sierakausko adjutantas. Po pralaimėjimo emigravo į Prūsiją, bet po kelerių metų grįžo ir po tėvo mirties paveldėjo dvarus. Visuomeniniame gyvenime V. Bistramas buvo mažai aktyvus, žiemas su šeima leisdavo Váršuvoje. Mirė palikęs keturis sūnus ir keturias dukras. Bistrampolį paveldėjo Tadeušas (gim. 1886), kuris nors bendravo su antilietuviškos Lenkijos karinės organizacijos (Polska Organizacja Wojskowa) nariais, bet, atrodo, užėmė laukimo poziciją, aktyviai šios organizacijos veikloje nedalyvavo. P. Juknevičius teigia, kad už dalyvavimą šioje organizacijoje T. Bistramas dvejus metus buvo kalintas Kaune, bet paskelbtoje bylos medžiagoje tai neatsispindi, jis bent teistas tikrai nebuvo. Vėliau gyveno Vilniuje, Antrojo pasaulinio karo pabaigoje šeima pasitraukė į Vakarus, sūnus Aleksandras gyveno Lòndone. Bistampolis, kaip ir kiti dvarai, 1922 m. žemės reformos metu buvo išparceliuotas, palikta 84,6 ha žemės[101].

Švoinickiai (Szwoynicki) yra viena seniausių Panevėžio krašto bajorų šeimų.

Jų valdos Švoiniekių vaitijoje minimos dar 1556 m. Upytės valsčiaus inventoriuje. P. Juknevičius teigia: *„1586 m. Kazimieras Švoinickis Barklainiuose pastatė mūrinę koplyčią“*[102], tiesa, nenurodo ži-

[99] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA,* f. SA, b. 19254, p. 81–84; Krištanaitis S. Truskava, *PAVB RKRS,* f. 9-561, p. 5, 18–19; Truskavos ir Anciškių parapijų 1831 m. sukilėlių sąrašai, 1831 m., *LVIA,* f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 115–116; Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA,* f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 1–18; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas,* f. I-18, ap. 1, b. 100; Bairašauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje,* Vilnius, 2003, p. 337.

[100] Kai kuriuose šaltiniuose abu Karoliai Bistramai vadinami Karlais Bistramais, šiulaikinėje literatūroje taip pat vartojami skirtingi vardų variantai.

[101] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA,* f. SA, b. 19254, p. 81–84; Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA,* f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 1–18; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; Bairašauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje,* Vilnius, 2003, p. 338; Juknevičius P. Bistrampolis, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 151–153; Juknevičius P. Bistramai, *Tėvynė, priedas „Atsigręžkime į praeitį“,* Panevėžys, 1998, nr. 84 p. 4; Juknevičius P. Bistrampolio dvaras. *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 5–6; Juknevičius P. Dar kartą apie Bistrampolį ir Bistramus, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 49, p. 4; Bistramas A. Gerbiamas pone redaktoriau! *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 49, p. 4 (Aleksandro Bistramo laiškas „Panevėžio balso“ redakcijai); *POW (Polska Organizacja Wojskowa) Lietuvoje*, sud. J. Rainys, Kaunas, 1936, p. 138–145, 178–182 (nuteistų organizacijos narių sąrašas).

[102] *1556 metų Upytės valsčiaus inventorius*, parengė A. Kaminskas, Vilnius, 2011, p. 212; Juknevičius P. Barklainių dvaras, *Tėvynė,* 2002, nr. 63, p. 3–5.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

nių šaltinio. Kad Švoinickiai XVI a. antroje pusėje Barklainiuose jau buvo įsikūrę, visai tikėtina, kelia abejonių būtent mūrinės koplyčios statyba. Jei šis faktas pasitvirtintų, tai ši koplyčia būtų vienas iš pirmųjų mūrinių pastatų Panevėžio krašte. Kadangi šaltinis nežinomas, kuriuo pasinaudota, negalima ir komentuoti. Švoinickiai Barklainiuose tikrai jau buvo įsigyvenę XVII a. viduryje. 1658 m. jie ant gražaus kalniuko pastatė koplyčią. Po dviejų šimtų metų, 1858 m., toje pat vietoje Švoinickiai pastatė antrą mūrinę koplyčią, tai liudija įrašas fasado akmenyje, dešinėje durų pusėje.

XIX a. pradžioje Barklainius valdė Adomas Švoinickis, kuris turėjo sūnus Simoną (gim. 1783 m.) ir Aleksandrą (1788–1860). Dvarą broliai pasidalijo: Simonui priklausė 49 baudžiauninkai, o Aleksandrui – 21 valstietis. Aleksandras susilaukė trijų sūnų: Metardo, Norberto ir Alberto. Po tėvo mirties, nuo 1860 m., Barklainius paveldėjo Norbertas (1895 m.) ir Metardas (m. 1902/5?, paskutinis skaičius antkapiniame paminkle sunkiai įžiūrimas), jie taip pat perėmė ir dėdei Simonui priklausiusį Barklainių dvarą. Šiems atskiriems dvarams prigijo pavadinimai – Tolimieji Barklainiai ir Kalno Barklainiai. Pačiuose Barklainiuose gyveno ir ūkininkavo Metardas, o Norbertas Švoinickis gyveno Ukmergės apskrityje. Metardas Švoinickis diegė pažangias naujoves dvaro ūkyje, ilgus metus vadovavo Ramygalos taupomajai-skolinamajai draugijai, jis yra mūrinės koplyčios statytojas. Po Metardo mirties Barklainius paveldėjo Zigmantas Švoinickis (Zygmunt Szwoynicki, 1874–1955 m.), paskutinysis Barklainių Švoinickių šeimos narys, suvaidinęs svarbų vaidmenį XX a. pradžios parapijos ir Panevėžio gyvenime. Manoma, kad jis buvo vedęs giminaitę iš Ródų dvaro Krekenavos valsčiuje, palikuonių nesusilaukė. Abiems Švoinickių Barklainių dvarams 1889 m. priklausė 400 dešimtinių, 1910 m. – 407 dešimtinės žemės[103].

Skirtingai nuo Švoinickių, Zavišos XIX a. pirmojoje pusėje buvo parapijos naujakuriai. Atrodo, kad pirmas iš jų, Juozapas Zaviša, įsigijo buvusį Šiukštų Jotainių dvarą po 1812 m., 1835 m. jį paveldėjo sūnus Aleksandras Zaviša (1813–1895). A. Zaviša buvo vedęs Karoliną iš Sidorovičių, Stanislovo dukrą (1833–1901). Šeima susilaukė šešių vaikų: Kazimiero (1860–1926), Antano (gim. 1862), Petro (gim. 1868), Stanislovo (gim. 1872), Juzefos (gim. 1861) ir Joanos (gim. 1865). Antanas Zaviša baigė Nikolajevo inžinierių mokyklą, dirbo Rusijoje tiesiant geležinkelius, grįžęs į Lietuvą nusipirko Mažųjų Vadaktų dvarą Krekenavos valsčiuje. Vienas iš jo sūnų, Bogdanas, tarpukariu dirbo žurnalistu Kaune, antrasis, Olesius, dirbo Lenkijos diplomatinėje tarnyboje, ambasados Romoje patarėju. Seseris Juzefą ir Joaną Zavišaites savo atsiminimuose V. Meištavičius mini kaip pamaldžias pagyvenusias paneles, pasišventusias maldoms ir gyvenančias prie Panevėžio šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Sekdamas juo, tą patį kartoja ir P. Juknevičius. Joana Zavišaitė iš tiesų buvo daug

[103] Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA,* f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 1–18; Alfabetinis dvarininkų sąrašas, 1834 m., *LVIA,* f. 708, ap. 2, b. 1200, p. 56; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas,* f. I-18, ap. 1, b. 100; Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 383–400; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1902 год,* Ковно, 1901, отдел I, c. 240; Žostautaitė P. Paskutinis Barklainių dvaro savininkas, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 156–164; Jackiewicz M. *Polske życie Kulturalne w Respublice Litewskiej* 1919–*1940*, Olstyn, 1997, p. 187, 188, 294, 308.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

ryškesnė asmenybė, ji viena pirmųjų Panevėžio visuomenės veikėjų moterų, aktyviai dalyvavusi viešajame gyvenime. J. Zavišaitė yra viena iš Panevėžio katalikų labdarių draugijos steigėjų, jos pirmininko pavaduotoja, valdybos narė, draugijos bibliotekos lenkiškų knygų tvarkytoja, prie draugijos veikusios nelegalios lenkiškos mokyklos mokytoja. Taip pat ji priklausė steigiamos Panevėžio mergaičių gimnazijos globėjų tarybai, ji ir viena „Oświatos" draugijos kūrėjų[104].

Ryškiausią pėdsaką istorijoje paliko Kazimieras Zaviša, vienas iš XX a. pradžios krašto ir visos Lietuvos dvarininkų lyderių. K. Zaviša, kaip ir jo jaunesnysis brolis, baigė Nikolajevo inžinierių mokyklą, vėliau Peterburgo inžinerijos akademiją, vadovavo irigaciniams darbams Vidurinėje Azijoje, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje grįžo į gimtuosius Jotainius, pastatė naujus dvaro rūmus, ėmė aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, buvo išrinktas Kauno gubernijos žemdirbių draugijos viceprezidentu, 1905 m. liepą išrinktas Panevėžio apskrities atstovu į Kaune po 40 m. pertraukos carinės valdžios sušauktą dvarininkų suvažiavimą. Liudininkų atmintyje jis išliko kaip stambus, išvaizdus, taisyklingų bruožų ponas. Buvo vedęs Mariją iš Falevičių, aukštą, ūkišką, išmintingą moterį, su kuria susilaukė šešių atžalų. Ježis (Jurgis) Zaviša tapo karininku, tvirtinama, kad jis tarnavęs Pietų Amerikoje. V. Meištavičius mini Aleką (Aleksandrą) Zavišą, Lenkijos armijos poručiką ar rotmistrą, žuvusį kovoje su bolševikais 1919 metais. Lenkijos karo atašė Lietuvoje L. Mitkievičius (Leon Mitkiewicz) prisimena rotmistrą Andrzejų Zavišą, kuris 1938 m. ar 1939 m. buvo atvykęs į Lietuvą pasižiūrėti senosios tėviškės – Jotainių, aplankyti giminių. Be to, K. Zaviša turėjo sūnų Joną Kazimierą (gim. 1902), dukras Mariją Magdaleną bei Kristiną Juzefą (gim. 1900), paskutiniąją Jotainių dvaro valdytoją, iš kurios jis ir buvo nacionalizuotas 1940 metais. Jotainių dvaras buvo vidutinio dydžio – 284 dešimtinės 1889 m., 281 dešimtinė – 1910 m., po 1922 m. žemės reformos liko 80 ha žemės[105].

Labai retą pastovumą valsčiuje išlaikė Mickievičių giminė, seniausia tarp iki XX a. vidurio išlikusių bajorų šeimų, toje pačioje vietovėje išgyvenusi beveik keturis šimtus metų. Jų žemės valda Barklainiuose minima dar 1556 m., 1784 m. jiems priklausė Jovaišoniai, Mikališkiai, Žudžių dvaras ir palivarkas, smuklė. 1834 m. dvarelį su 28 baudžiauninkais valdė Justinas Mickievičius, 1889 m. – jo sūnus Antonas (145 dešimtines). Šis dvarelis buvo visai šalia Švoinickių dvaro, gyvenamasis pastatas nugriautas apie 1950 m., išlikęs lauko akmenų ūkinis pastatas su įrašu „Folwark Borklain", kur ilgą

[104] *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881; Panevėžio apskrities bajorų šeimų sąrašai, 1881 m., *LVIA*, f. 708, ap. 2, b. 1694, p. 907 at. 908; Walerian Meysztowicz. *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, Vilnius, 2004, p. *97–99*; Juknevičius P., Lukšytė S. Iš Jotainių praeities, Panevėžys, 2004, p. 12*; Panevėžio kalendorius*, Panevėžys, 1914, p. 27; Stakauskas J. Trys lietuvių tautos pagrindai, *PAVB RKRS*, f. 122-2, p. 5, 8; Kozakevičius J. Panevėžio visuomenės veikėjų sąrašas, Amžiaus kronika, *MAB RS*, f. 112-3, t. 3, p. 71; Jackiewicz M. Lenkų draugija Oświata (Švietimas) Panevėžyje 1919–1940, *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos: konferencija*, Panevėžys, 2000, p. 37–40.

[105] Gaigalaitė A. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės dūmoje 1906–1917 m*, Vilnius, 2006, p. 110; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1906 год*, Ковно, 1905, отдел IV, Губернская летопись, с. 24; Walerian Meysztowicz. *Pašnekesiai* apie *laikus ir žmones*, Vilnius, 2004, p. 97–99; Mitkiewicz L. *Kauno atsiminimai*, Vilnius, 2002, p. 99; Juknevičius P., Lukšytė S. *Iš Jotainių praeities*, Panevėžys, 2004, p. 11–13; Juknevičius P., Trebaitė K. *Jotainių dvaras, Dvarų kultūra – Lietuvos kultūros dalis*, Panevėžys, 2010, p. 136; *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas*, f. I-18, ap. 1, b. 100.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

laiką buvo tarybinio ūkio dirbtuvės. Prisimenama, kad dvarininko žmona globojo valstiečių vaikus našlaičius, juos nemokamai gydė[106].

Dauguma kitų parapijos bajorų šeimų nepasižymėjo tokiu pastovumu, turtais ar aktyvia visuomenine veikla. XVIII a. pab. minimi Vereščinskiai (Verčinskiai, Vercinskiai) valdė Katinų, Medžiūnų, Pabėržės, Raudonių kaimus, 1833 m. Jonui Vereščinskiui (gim. 1791, Kristupo sūnui) Paberžės dvare priklausė 100 baudžiauninkų, o 1889 m. jo sūnus Antonas turėjo 75 dešimtinių dydžio Jotainių dvarelį (Kazimieras Vereščinskis tebevaldė Paberžę, kuri tuo metu buvo priskirta Panevėžio valsčiui), XX a. pradžioje šeima valsčiuje žemės nebeturėjo. 1784 m. Lukjanskiui priklausė Griniūnų kaimas, 1789 m. Upytės pavieto pilies teisėjo Aleksandro Lukjanskio Jotainių dvare veikė mokykla, XIX a. antroje pusėje šios šeimos stambesnių valdų valsčiuje neliko. Tokia tendencija įprasta, be jau minėtų, per šimtmetį iš valsčiaus pasitraukė Daukšų, Bitautų, Zabielų, Konevskių, Židškevičių ir kitos šeimos. Valdas įsigijo naujos – minėti Jasiukovičiai, Korženevskiai, Maleckiai, Paškevičiai, Voroničiai ir kiti. Iš 1784 m. parapijos apraše minimų 24 bajorų žemvaldžių giminių XIX a. 9 dešimtmetyje žemės valdas Ramygalos valsčiuje tebeturėjo šešios, tiesa, be jų valdas išlaikė ir Bistramai, bet jų Bistrampolis pateko į Panevėžio valsčių[107].

XVIII a. pabaigoje bajorą drabužiai ryškiai išskyrė jį iš kitų luomų. Vyrai paveldėjo per šimtmečius susiklosčiusį *kontušinį* kostiumą: *žiponą* (panašus į chalatą ar priekyje susagstomą suknelę, tai ilgas drabužis stačia apykakle, siaurėjančiomis rankovėmis, šilkinis ar medvilninis, dažniausiai šviesių spalvų, dėvimas namie, o išeigoje ar per šventes ant jo nešiojo kitus drabužius) ir *kontušą* (ilgas, priekyje susagstomas, nuo talijos platėjantis drabužis su laisvai ant pečių, nugaros pusėje, kabančiomis tik dekoratyvinėmis rankovėmis, siūtas iš storesnių šilkinių ar medvilninių audinių, tamsesnis, kontrastuojantis su *žiponu*), kuriuos puošė galionai-apsiuvai, sagos, kilpos, pasižymėjimo ženklai. *Kontušą* susijuosdavo plačia juosta[108], ant atskiros juostos buvo kabinamas kardas, avimi geltoni, rudi ar raudoni smailianosiai batai su įvairaus ilgio aulais, ant galvos užsidėdavo kailiu apsiūtą kepurę, arba konfederatę (kepurę su kvadratiniu viršumi). Kostiumo dalis taip pat buvo ir šauniai užraityti ūsai, ir šukuosena – „*čiupryna*“: plaukai aukštai, virš kaktos ir smilkinių, buvo nuskutami, o viršugalvyje apvaliai apkerpami, kartais paliekamas ilgas kuokštas vadintas „*čiubu*“. Visos kostiumo dalys – kiekvienas drabužis, jo kirpimas, medžiaga, spalva, kombinacija, papuošimai, ypač *kontušinės* juostos dekoras, ginklai ir galvos apdangalas turėjo reikšmę, teikė žinių apie asmens rangą ir net informaciją, kokia proga jis išsipuošė.

Šis tautinis bajorų kostiumas jau XVIII a. pabaigoje turėjo savo opoziciją – plintančią europietišką madą, kurią pradžioje dalis bajorų priėmė priešiškai, todėl provincijoje tradicinė

[106] *1556 metų Upytės valsčiaus inventorius,* parengė A. Kaminskas, Vilnius, 2011, p. 98; 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA,* f. SA, b. 19254, p. 81–84; Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA,* f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 1–18; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1889; Gabulaitė E. Barklainiai, *PAVB RKRS,* f. 9-532, p. 1–3.

[107] 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA,* f. SA, b. 19254, p. 81–84; Dvarininkai, galintys balsuoti 1833 m. rinkimuose, *LVIA,* f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 1–18; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889; 1910 m. Panevėžio apskrities žemvaldžių sąrašas, *Kauno apskrities archyvas,* f. I-18, ap. 1, b. 100; Juknevičius P. Kiek metų mokyklai Jotainiuose, *Tėvynė,* Panevėžys, 1999, nr. 99 p. 7.

[108] Dažnai ši juosta pagal garsiausią gamybos vietą vadinama *Slucko juosta.*

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

dėvėsena ilgai dar buvo populiari. Pirmiausia sostinėse, tarp aristokratų, vėliau ir žemesniuose sluoksniuose kasdieniu drabužiu tapo frakas ir aptemptos kelnės. Frakas su siauresnėmis ar platesnėmis kelnėmis ir pabrėžta talijos linija kasdieniu drabužiu išliko iki šimtmečio vidurio. Jį pakeitė surdutas (dvieilis, per liemenį siauresnis švarkas ilgais skvernais), kuris trumpėdamas tapo šiuolaikiniu švarku, o frakas iš kasdienio drabužio tapo ypač iškilmingas. Šiandieninis kostiumas, sudarytas iš švarko, liemenės ir kelnių, surdutą galutinai išstūmė paskutiniame amžiaus dešimtmetyje. Vėliau keitėsi tik kostiumo ilgis, plotis, spalva ir apykaklės forma. Paplito fetrinė skrybėlė, beveik visą šimtmetį populiarus cilindras tapo aukštuomenės atributas. 6–10 dešimtmečiais retas vyras buvo be barzdos ar ūsų, buvo populiarios žandenos.

Moterų drabužiuose XIX a. pradžioje buvo pabrėžiamos natūralios linijos, plastiškumas, madinga buvo liekna ir aukšta figūra, naudota daug nėrinių. 1809 m. išrastas korsetas, kankinęs savo aukas visą šimtmetį. Amžiaus pradžioje jį dėvėjo ir vyrai. Nuo antrojo amžiaus trečdalio buvo ypač pabrėžiama siaura talija, įspūdį labai stiprino kontrastingai plačios rankovės ir paplitęs krinolinas, karaliavęs iki pat devintojo dešimtmečio, pasiekdamas milžiniškų dydžių – kartais jo plotis buvo didesnis už moters ūgį. Nors krinolinas buvo aštriai kritikuotas amžininkų, bet viešai pasirodyti be jo buvo nepadoru. Amžiaus viduryje tapo madinga suknias perkrauti įvairiomis detalėmis: mezginiais, raukiniais, siuviniais. Prasidėjus šeštajam dešimtmečiui, atsirado *toniūras* – krinolinas, atsikišęs užpakalyje. Krinolinas galutinai išnyko tik paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje, jį pakeitė apačioje platėjantis sijonas. XX a. pradžioje moterų madai įtaką pradėjo daryti moderno stilius, atsirado naujas figūros siluetas. Buvo atsisakyta dirbtinių formų, vėl madinga tapo natūrali figūra, bet korsetas vis dar išliko[109].

Žinoma, spėti su europinės mados tendencijomis parapijoje galėjo tik keletas bajorų šeimų, kiti tenkinosi mėgdžiojimu ir detalėmis, šios mados darė įtaką valstiečių aprangai. XIX a. viduryje drabužiais demonstruota ir pilietinė pozicija. *Kontušinis* kostiumas bajorijai asocijavosi su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste ir auksinės laisvės laikais. 1831 m. sukilimo metu jis tapo neoficialia sukilėlių uniforma, todėl patriotinės nuostatas demonstruojanti senoji bajorų apranga buvo uždrausta. 1861 m., kilus manifestaciniam judėjimui prieš Rusijos valdžią, *kontušai*, *žiponai*, konfederatės buvo vėl demonstratyviai nešiojami. Moterys nešiojo simbolinį gedulą dėl padalytos valstybės, dėvėjo juodus mezginius su baltais kryželiais, naudojo smeigtukus, seges, diržų sagtis su Vyčiu ir ereliu[110].

Smulkiųjų bajorų maistas kažin ar daug skyrėsi nuo valstiečių. O turtingųjų? Štai kokį meniu rekomenduoja 1863 m. išleista „Kucharka litewska“[111] kovo mėnesio ketvirtadienio pietums: žuvies sultinys su maltos mėsos gabalėliais, su krienais kepta lydeka, kotletai su bulvėmis, čirškinta stinta ar seliava, angliški pyragaičiai. Rugsėjo sekmadienį šeimininkėms patariama pateikti pomidorų sriubą, mėsą su itališku padažu, kalakutieną, prancūziškus obuolių pyragėlius. Lap-

[109] Martinaitienė G. *Kontušo juostos Lietuvoje,* Vilnius, 2007, p. 22–27; Guzevičiūtė R. *Kontušas ar frakas*, Vilnius, 1993; Guzevičiūtė R. Lietuvos bajorijos kostiumas bendraeiropietiškos kultūros kontekste (1830–1863 m.), *Lituanistika*, 1991 m. Nr. 3(7)-4 (8); Guzevičiūtė R. *Tarp rytų ir vakarų*, Vilnius, 2006; Мерцалова М. Н. *История костюма,* Москва, 1972.

[110] Guzevičiūtė R. *Kontušas ar frakas*, Vilnius, 1993.

[111] *Kucharka litewska,* Wilno, 1863.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kričio šeštadienį: balinta agurkų sriuba, sterkas sviesto padaže, keptas lynas arba karšis, daržovių salotos iš ryžių su obuoliais padengtos uogienės putėsiais. Ši 500 puslapių knyga siūlo 71 sriubos receptą, 35 padažus, 57 daržovių patiekalus, 71 žuvies, 53 jautienos ir 41 veršienos ir tik po 15 avienos bei kiaulienos patiekalų. Ypač turtingas desertų skyrius: 41 torto receptas, 47 desertiniai pyragėliai, 19 pyragėlių prie kavos ir arbatos, 39 pyragėliai su daržovėmis, 25 pyragų receptai, vafliai, ledai, kremai, zefyrai, grietinėlė, sausainiai, pudingai, keksai, uogienės, sirupai, sultys, marcipanai, cukrainiai, konfitiūrai...

Bajorų sodybos buvo tokios pat įvairios, kaip ir jų turtinė padėtis. Disponuojame trumpais dvarų ir dvarelių gyvenamųjų pastatų aprašymais, 1940 m. padarytais dailininkų V. Dilkos ir P. Puzino, bandžiusių inventorizuoti kultūros paveldą. Juose atsiskleidžia dvarų vaizdas po keletą dešimtmečių vykusio nuosmukio, palikusio ryškių pėdsakų net pastatų išorei, bet nepakeitusio jų dydžių, statybinių medžiagų, likusių iš XIX amžiaus. Švoinickių Barklainiai:

„Dvaras apsuptas labai didelio sodo su aukštais medžiais aplinkui. Gyvenamasis rūmas medinis ir labai didelis, su keliomis medinėmis kolonomis, kurių seniau būta dažytų. Dabar namo būklė vidutinė, tačiau meniškos vertybės neįžvelgiamos“.

Dvaro pastatų kompleksą sudarė medinis rūmas, kumetynas, sandėlis, dirbtuvės, svirnas, tvartas, klojimas, daržinė, ledainė. Gražiai buvo prižiūrima aplinka: žydėjo gėlynai, sode buvo du prižiūrimi vandens telkiniai, sodą ir keliukus juosė alėjos. Belazaravà:

„Dvaras didelis. Gyvenamasis namas medinis, senas, tačiau rūpestingai palaikomas ir įspūdį duoda gan švarų. Jame gyvenama apylinkės daktaro. Kad rūmai ar kiti jo trobesiai būtų meniškai vertingi, nepanašu“.

Michališkis:

„Pats dvaras visai sunykęs ir visai nesiskiria nuo ūkininko sodybos“.

Linogiris: *„Dvaras aukštesnėje vietoje, apsuptas didelio sodo. Gyvenamasis namas medinis, su prieangiu. Jo stogą remia 4 medinės kolonos, kurių menki kapiteliai šiek tiek primena Korintiškus kapitelius. Durys išpjaustytos ornamentais, bet nėra labai meniškos. Rūmo vidus pasibaisėtinas.“*

Juozapavà: *„Dvaras panašus į ūkį“.*

Musnickių Aukštadvaris: *„Apaugęs senais didžiuliais medžiais. Kadaise būta gražaus parko. Rūmas mūrinis, ir, palyginti su kitais valsčiaus dvarais, gerai atrodo. Vienoje pusėje lyg apvalus bokštas, kuris pakyla aukščiau stogų. Į sodą išeina terasa (dabar apgriuvusi). Rūmas viduje buvęs dekoruotas, bet dabar visa išdilę ir išblukę. Dvaras kalvoje, viduryje pelkių, iš toli matosi“.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Zavišų Jotainiai: *„Į dvarą tik atvykus, krinta į akis jų didžiulis gyvenamasis rūmas – mūrinis, 2-jų aukštų. Stilius – prieškarinės architektūros turtingas pavyzdys. Rūmas labai didelis. Iš vieno galo senas priestatas (daug senesnis už visą rūmą) apvalaus bokšto formos. Vidus gerai suplanuotas, o apvalusis bokštas tuščias ir balandžių nugyventas. Jo grindys aplūžusios ir pavojinga vaikščioti. Dvare galvojama steigti ūkio mokyklą.“*[112]

Iš dvarų interjero detalių dailininkų susidomėjimo susilaukė juose saugoti paveikslai, indai, senos knygos ir dokumentai.

Didžiausią architektūrinę ir istorinę vertę iš buvusių dvarų sodybų turi Brunovų Pavermenė ir Bistrampolis, kuriuos nuo sunykimo ir suniokojimo išgelbėjo tai, kad sovietiniais laikais juose veikė įstaigos, kurios juos bent minimaliai prižiūrėjo.

Bistrampolio dvaro pastatų naujojo komplekso statybą pradėjo apie 1845 m. Karolis Bistramas. Senasis medinis rūmas buvo nugriautas, naujasis romantinio klasicizmo mūrinis pastatas baigtas 1850 m. Komplekso statyba su parko įrengimu truko iki 1863 m. Į rūmus nuo pagrindinio kelio vedė gluosnių alėja, abipus jos buvo dvi kūdros, 4,5 ha dydžio parkas buvo paįvairintas dirbtinėmis kalvelėmis, mediniais tilteliais per netaisyklingos formos tvenkinį. Reprezentacinį kiemą su lašo formos parteriu formavo rūmai ir iš abiejų pusių stovintys žirgynas bei svirnas. Rūmai buvo dviaukščiai, stačiakampio plano, pagrindinį įėjimą pabrėžė keturių kolonų portikas. Pastato vidaus planas buvo asimetriškas, pirmojo aukšto dešinę pusę užėmė didelė priėmimo salė. Į antrąjį aukštą vedė mediniai laiptai, kuriuos puošė nišos su skulptūromis. Antrajame aukšte buvo įrengti didesni ir mažesni salonai, valgomasis, kabinetas ir biblioteka. Grindys – įvairių raštų parketas ar lakuotas medis, sienos tapetuotos. Pastatui šildyti buvo įrengti židiniai, koklių krosnys. Baldai – Liudviko XVI, Liudviko Filypo, empyro stiliaus, rūmų archyve dar saugomi dokumentai su karalių parašais[113].

Nors ir kokia romantiška kelionė po senuosius rūmus, bet svarbiausia dvaro funkcija yra žemės ūkio produkcijos gamyba rinkai. Didžiąją XIX a. dalį pagrindinis prekinis Lietuvos dvarų ūkių gamybos produktas buvo grūdinės kultūros, ypač žieminiai rugiai. Dalis jų buvo sunaudojama degtinės gamybai, bet daugiausia per Rygos ir Liepójos uostus buvo eksportuojama į užsienį. Ramygalos valsčius ekonomine prasme XIX amžiuje buvo bendros Europos rinkos dalis. Linai dvaruose po baudžiavos panaikinimo, skirtingai nei valstiečių ūkiuose, buvo mažai kultivuojami, nes jų pirminis apdirbimas reikalavo daug brangios darbo jėgos. Po baudžiavos panaikinimo dvarai turėjo prisitaikyti prie naujų sąlygų – pereiti prie samdomojo darbo. Po 1863–1864 m. sukilimo caro valdžia visiems „lenkų“ kilmės, tai yra vietiniams dvarininkams,

[112] Juknevičius P. Barklainių dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Žostautaitė P. Paskutinis Barklainių dvaro savininkas, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 160; Juknevičius P. Belazariškis, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 29, p. 5; Juknevičius P. Mikališkis, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1995, nr. 101, p. 5; Juknevičius P. Lingerio dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Juozapava, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1995, nr. 56, p. 7; Juknevičius P. Juozapavos dvaras, *Tėvynė,* Panevėžys, 2002, nr. 63, p. 3–5; Juknevičius P. Zavišų valda, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1994, nr. 17, p. 5; Juknevičius P. Aukštadvaris, *Panevėžio balsas*, Panevėžys, 1994, nr. 41, p. 5.

[113] Levandauskas V. Bistrampolio dvaro sodyba, *Lietuvos architektūros istorija,* red. A. Lagunavičius, Vilnius, 1994, t. 2, p. 355–366; Tauras A. *Mūsų parkai*, Vilnius, 1989, p. 41; Juknevičius P. Dar kartą apie Bistrampolį ir Bistramus, *Panevėžio balsas,* Panevėžys, 1994, nr. 49, p. 4.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kaip nuobaudą uždėjo 10 proc. pelno mokestį, žemę jie legaliai galėjo įsigyti tik paveldėjimo keliu. Taip buvo siekiama juos smukdyti, plėsti patikimesnių rusų dvarininkų žemėvaldą. Dėl grūdų gamybai nepalankios Europos rinkos kainų konjunktūros dviem paskutiniaisiais amžiaus dešimtmečiais dvarų ūkiai pasuko pieninin kystės vystymo kryptimi. Tam nepakako prisipirkti gerų veislių karvių, reikėjo iš pagrindų keisti visą ūkininkavimo sistemą: įvesti daugialaukę sėjomainą, į ją įtraukti daugiametes žoles ir šakniavaisius galvijams šerti, gerinti pievas, įsigyti pažangų žemdirbystės inventorių, kad šis būtų naudojamas veiksmingai, laukuose reikėjo nurinkti akmenis, iškirsti krūmus, laukus drenuoti, įsigyti geresnių veislių traukiamosios jėgos – arklių. Visa tai reikalavo geresnių ūkinių pastatų, trąšų naudojimo, žinių, energijos ir užsispyrimo. Ši revoliucija žemės ūkyje negalėjo įvykti be didelių investicijų, kurių pagrindiniai šaltiniai buvo du: miško kirtimas ir paskolos iš bankų.

Kas buvo būdinga moderniems valsčiaus dvarų ūkiams? Štai kokią informaciją apie Belazaravos dvaro ūkį 1897 m. pateikia jo nuomotojas Zaštautas:

„Dvare buvo 132 dešimtinės ariamos žemės ir 75 dešimtinės pievų, 279 dešimtinės miško. Darbinių arklių 24, stambiųjų raguočių 100, nuolatinių darbininkų 15. Naudojama dešimtlaukė sėjomaina: vienas laukas pūdymas, kurio kiekviena dešimtinė tręšiama 60 porinių vežimų mėšlo; antras laukas – žieminiai rugiai ar kviečiai, atsižvelgiant į dirvą; trečias ir ketvirtas laukai – dobilai; penktas laukas – žieminiai javai; šeštas laukas – bulvės, pupos ir vikiai; septintas laukas – miežiai; aštuntas laukas pavasarį tręšiamas mėšlu, sėjami žirniai, po jų nuėmimo tręšiama superfosfatu arba tomamilčiais; devintas laukas – žieminiai javai; dešimtas laukas – avižos“[114].

M. Švoinickio Barklainių dvaro ūkį XIX a. pabaigoje gana detaliai aprašė L. Mulevičius. Ten irgi buvo dešimtlaukė sėjomaina, kai orientuotasi į pašarinius augalus – du laukus užėmė dobilai ir daugiau kaip vieną – vikiai. Pašarinių žolių sėklą pirkdavo Varšuvoje, 1897 m. iš 175 dešimtinių pievų apie ketvirtis jau buvo sukultūrinta. Galvijai tvartuose buvo šeriami tris kartus per dieną susmulkintais dobilais, pridėjus avižinių šiaudų ir susmulkintų runkelių, visa tai buvo apšlakstoma sūriu vandeniu ir apibarstoma miltais. Taip pat jie buvo šeriami ir šienu. Veršius nuo karvės po gimimo atimdavo kitą dieną, 4 mėn. girdydavo pienu, vėliau – pradėdavo duoti sėmenų, žirnių miltų, dar vėliau – avižų ir runkelių. Tvartas buvo 15 × 6 sieksnių[115] dydžio, 2 sieksnių aukščio. Vanduo gyvuliams girdyti buvo pumpuojamas į šalia ėdžių stovinčius puskubilius. Dvare buvo laikoma 40 veislinių karvių, primilžis – apie 1898 m. buvo 245[116] kibirų per metus, tuomet tai buvo geriausias rezultatas visoje Kauno gubernijoje. Apie 1895 m. Barklainių dvare buvo įsteigta viena pirmųjų Panevėžio apskrityje pieninių[117].

Skirtingai negu valstiečiai, bajorai save suvokė kaip politinę klasę, kaip piliečius, kurie atsakingi už visuomenės ateitį, taip pat, jų nuomone, už reikalingus globos valstiečius. Tokia jų

[114] Гуковскій К. Поневежскій уѣздъ, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел IV, c. 133.

[115] 1 sieksnis – 2,13 m.

[116] 1 kibiras – 12, 3 l.

[117] Mulevičius L. *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje,* Vilnius, 2003, p. 383–401.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

laikysena susiformavo ankstesniais amžiais, kai bajorai iš tiesų buvo nepaneigiamas valstybės valdantysis sluoksnis. Per visą XIX a. ir XX a. pradžią jie išlaikė labai stiprų savo, kaip privilegijuoto luomo, savimonę ir visą laiką užėmė atviresnę ar nuosaikesnę opoziciją caro valdžiai. Tai liepsnojantis, tai prigęstantis bajorų ir Rusijos valstybės konfliktas visą XIX a. buvo vienas svarbiausių Lietuvos istorijos veiksnių.

Dvi šio konflikto viršūnės buvo 1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimai. Nors abiejų vadovybėje buvo skirtingų nuomonių dėl ateities, bet generaline kryptimi laikytas Abiejų Tautų Respublikos atkūrimas. Abiejų sukilimų varomoji jėga buvo bajorija, jie abu savo ištakomis siekė buvusią ilgaamžę partnerę – Lenkiją.

1831 m. sukilimo metu sukilėliai kurį laiką kontroliavo visą Lietuvos teritoriją, išskyrus sostinę Vilnių. Upytės apskritis buvo vienas aktyviausių sukilimo regionų ir ramygaliečiai kartu su kitais apskrities sukilėliais veikė Ukmergės ir Vilniaus apskrityse, dalyvavo nesėkmingame Vilniaus puolime, Prastavonių mūšyje prie Šeduvõs, vėliau jų būriai prisijungė prie į Lietuvą įžengusių generolo A. Gelgaudo vadovaujamų Lenkijos reguliariosios armijos dalinių. Upytės apskrityje organizuoti sukilimą Vyriausiasis sukilėlių komitetas pavedė Kazimierui Truskovskiui. Sukilimas apskrityje prasidėjo kovo 28 dieną. Kitą dieną K. Truskovskis kartu su kitais sukilimo iniciatoriais atvyko pas apskrities bajorų vadovą, grafą Karolį Zaluskį ir įkalbėjo jį dėtis prie sukilėlių. Grafas balandžio 7 d. buvo išrinktas vyriausiuoju apskrities sukilėlių vadu.

K. Zaluskiui birželio mėnesį įsijungus į lenkų kariuomenę, sukilėlių apskrities komiteto pirmininku tapo K. Truskovskis. Jis tęsė pasipriešinimą ir pasibaigus pagrindinėms kovoms, lenkų kariuomenei išvykus, kai organizuotai buvo kovojama tik Telšių apskrityje ir Truskavos apylinkėse. Aišku, kad jį palaikė aplinkinių bajorkaimių smulkieji bajorai, visada pasiruošę ištraukti kardą „už Laisvę ir Konstituciją“, o slėpė didžioji Žarčių pelkė. Po sukilimo Pagelupės ir Likėnų bajorai prisiekė, kad sukilime nedalyvavo, bet kažin ar kas jais tikėjo[118]. Rugsėjo 1 dieną iš Panevėžio prieš K. Truskovskį buvo pasiųsti 155 pėstininkai ir 25 kazokai. Po smarkaus susišaudymo rusai bijojo likti vietoje naktį ir atsitraukė į Panevėžį. Iš čia rugsėjo 14 d. išžygiavo stambesnės pajėgos – majoro Talantovo batalionas, 20 kazokų ir 2 patrankos. Rugsėjo 15 d. rytą jie pasiekė Truskãvą, kur K. Truskovskio sukilėliai juos iš karto apsupo. Kai atidengė ugnį iš patrankų, sukilėliai pasitraukė. Tik po dviejų dienų priešui pavyko aptikti K. Truskovskio stovyklą, buvusią vos už 3 km. Sukilėlius išblaškė:: vieni pakliuvo į nelaisvę, kiti grįžo į namus[119]. Senų žmonių pasakojimu, iš mūšio, kurį kaimiečiai girdėjo vykstant miške, grįžtantys rusų kazokai pasakė: *„Dabar būkite ramūs – Truskovskį prigirdėm ežere“*[120].

Bet neprigirdė, K. Truskovskis išsigelbėjo, vėliau apsigyveno Daũgpilio apylinkėse, kur slapstėsi Visockio pavarde, tarnavo grafo J. Pliaterio medžiokliu. 1835 m. jis buvo atpažintas, suimtas ir 1839 m. nuteistas katorgos darbams iki gyvos galvos. Mirė Minsko kalėjime. Seni žmonės pasakoja, kad giliame savo dvaro malūno tvenkinyje K. Truskovskis su kasininku buvo paslėpęs auksą. Buvę jo net trys statinaitės. Vėliau jis

[118] Truskavos ir Anciškių parapijų 1831 m. sukilėlių sąrašai, 1831 m., *LVIA*, f. 708, ap. 1, b. 1186, p. 123–130.

[119] Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974, p. 84–131, 365–366.

[120] Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS*, f. 9-561, p. 118–119.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

auksą dėl saugumo išgriebęs, nugabenęs į Pašilių mišką ir užkasęs prie Lieležerio. Ne vienas žmogus, eidamas į mišką, imdavęs ilgą geležinį virbalą, kuriuo bedžiodavo žemę, bet nieko neaptikęs. Tas auksas ir iki šios dienos tebegulįs. Reikia jo ieškoti Pašilių girioje, prie Lieležerio kranto, kur iš vieno kelmo auga ąžuolas, uosis ir beržas...[121]

1863–1864 m. sukilimas prasidėjo po keletą metų trukusio demokratiškesnio valdymo režimo, kurį inspiravo Rusijos pralaimėtas Krymo karas ir naujojo caro Aleksandro II demokratiškesnės nuostatos, reformų programa. Visuomenėje keletą metų augo įtampa, vyko įvairių pažiūrų bajorų pasitarimai ir svarstymai, išryškėjo skirtingos ateities programos, 1862 m. prasidėjo masinės demonstracijos. Vienas toks pasitarimas 1862 m. vasario mėnesį vyko Kaune. Jame iš kiekvienos apskrities dalyvavo po du bajorus. Panevėžio apskričiai atstovavo ramygaliečiai Anupras Gombrovičius iš Linogirio ir Boleslovas Černevskis (Bolesłow Czerniewski)[122]. Dėl ne visai aiškių priežasčių pasitarimo nariai buvo areštuoti, administracine tvarka ištremti į Tobòlską, jų dvarai konfiskuoti. E. Gabulaitė yra užrašiusi išlikusius atsiminimus apie tuos įvykius, papasakotus vaistininko Jono Gaidamavičiaus. Jo teigimu, A. Gombrovičius po arešto buvo atvežtas į Linogirį, ginkluotos palydos lydimas per Ramygalą nuvežtas į Aukštadvarį ir atgal, jis pats kelionės metu susirinkusiems kaimiečiams mojavo nosine. Matyt, tokia demonstracija siekta valstiečius įbauginti. Žmonių atmintyje ši scena išliko ilgai[123].

Su sukilimo organizavimu tiesiogiai susijęs Leopoldo Sopockio (Leopold Sopoćko) Liudvikavos (Sokėlių) dvaras šalia Ramygalos. 1862 m. lapkritį jame įvyko nedidelis pasitarimas, kur dalyvavo Lietuvos bajorijos lyderis J. Geištoras, čia susipažinęs su vienu garsiausiu sukilimo vadu, gydytoju Boleslovu Dluskiu, tik atvykusiu būsimuoju Kauno gubernijos sukilėlių komisaru J. Koscialkovskiu, Paberžės (vieno sukilimo centrų) dvarininku Stanislovu Šilingu[124].

Ramygalos valsčius į sukilimą įsijungė nuo pat jo pradžios. Balandžio viduryje Truskavos miške į vieną junginį sukilėlius rinko Kauno gubernijos sukilimo vadas Z. Sierakauskas, netoli Truskavos buvo surengta pasala rusų daliniui, įsigyta šiek tiek ginklų. Čia prie sukilėlių kariuomenės prisijungė Antano Mackevičiaus būrys. Ramygala, tik 30 km. nutolusi nuo Paberžės, A. Mackevičiaus būrio veikimo bazės, todėl buvo jo veiklos areale. Dokumentai liudija šio vieno žymiausių sukilimo vadų veiklos epizodų Ramygalos parapijoje. Birželio mėnesį, persekiojamas gausesnių caro armijos jėgų, A. Mackevičiaus būrys iš Šiluvos per Ramygalą nužygiavo į Šėtą, o liepos 31 d. jo būrys su rusais kovėsi prie Bistrampolio[125]. Apie pirmąjį įvykį išliko trumpi atsiminimai: „*Vieną pavasarį nuo Kauno atidainavo lenkiškai. Buvęs ir Antanas Mackevičius*“. Sukilėliai Ramygaloje pernakvoję ir išvykę

[121] Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS,* f. 9-561, p. 118–119.

[122] Boleslovas Černevskis (1826–1882, Juozapo sūnus), buvo visuomenės gerbiamas žmogus, kandidatas į Taikos tarpininkus, jam priklausė Janapolės ir Butaičių dvarai. Žmona Stanislova buvo iš Koplevskių.

[123] *Pamiętniki Jakuba Gieysztora z lat 1857–1865*, sud. T. Korzon, Vilnius, 1913, t. 1, s. 02, 207, 229, 323, 377; Gabulaitė E. 1863 m. sukilimo atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-304, p. 1–4.

[124] *Pamiętniki Jakuba Gieysztora z lat 1857–1865*, sud. T. Korzon, Vilnius, 1913, t. 1, s. 180; Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969, p. 14.

[125] Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.,* Vilnius, 1969, p. 115–116, 145; Bičkauskas-Gentvila L. *1863 metų sukilimas Lietuvoje,* Vilnius, 1958, p. 253–254.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Vadoklių keliu. Vėliau atvykęs kazokų būrys iškrėtė gyventojus, surinko vyrus ir nuvarė į Panevėžį. Išplakę paleido namo. Į sukilimą įsijungė ir Ramygalos kunigai, broliai Jurgis ir Placidas Šarkauskai[126]

Žymiausiu parapijos sukilėliu laikytinas Mykolas Šiukšta, Gudelių savininkas, aktyvus anticarinių manifestacijų dalyvis. Jis įstojo į A. Mackevičiaus formuojamą sukilėlių būrį, kartu kovėsi lemiame mūšyje prie Biržų, vėliau – I. Leskausko būryje. Birželio mėnesį suformavo savarankišką raitelių būrį iš 40 vyrų ir veikė tarp Ramygalos ir Upýtės, tame pelkių ir balų areale. Žinoma, kad būrys prie Ramygalos surengė sėkmingą pasalą. Po poros mėnesių M. Šiukšta vadovavimą perdavė kitam vadui, pats vėliau išvyko į užsienį[127]. Netoli nuo Barklainių sukilėlių stovykla buvo įrengta sunkiai prieinamoje vietoje, Šunmarkės miške, aplinkui buvo pelkės, kur žmogus ir gyvulys prasmegdavo. Pasakojama, kad pelkėse net rusų kareiviai nuskendo: „*Tik štikai pasimatė ir nuburbuliavo*“. Ant Virbaukščio kalnelio buvusi įrengta žiemos stovykla, kurios žeminių likučiai išsilaikė iki 1937–1938 metų[128]. Sukilime dalyvavo ir Teodoras Černevskis iš Barklainių dvaro, po sukilimo jį ištremė į Sibirą, konfiskavo jam priklausiusią dvaro žemės dalį[129].

1863–1864 m. sukilimas buvo paskutinis visą Lietuvą apimantis įvykis, kuriam vadovavo bajorija. Po jo sekė represijos, emigracija, apribojimai disponuoti žeme, dvarininkams buvo uždėtas 10 proc. kontribucijos nuo grynojo pelno mokestis, bajorų katalikai buvo šalinimi iš visų valdymo ir administracijos, teismų, švietimo įstaigų. Tuo metu reikėjo prisitaikyti prie ekonominių sąlygų po baudžiavos panaikinimo, konkurencija su valstiečiais žemėvaldos srityje, bendras nusivylimas pamažu pakirto bajorijos jėgas. Aleksandro II reformos 7–8 dešimtmečiais suteikė daugiau teisių kitiems luomams, todėl susvyravo privilegijuota bajorų padėtis. Patys bajorai išliko aktyvūs visuomenės veikėjai iki pat Pirmojo pasaulinio karo, jie kūrė ateities strategijas, steigė organizacijas, buvo kultūros ir dažnai ekonomikos lyderiai, bet luomas buvusių pozicijų nebeatgavo. Bajorų įtaką palaikė išlaikytas turtas, tradicija, visuomeninis aktyvumas, geresnis nei kitų luomų išsilavinimas, platesnis požiūris į pasaulį. Bajorijos laukė labai sudėtingas iššūkis – tautinės tapatybės pasirinkimas.

Lemiamą smūgį Lietuvos bajorijai kirto 1922 m. žemės reforma, o galutinai ją sunaikino 1940 m. okupacija, nacionalizacija ir represijos. Štai E. Gabulaitės pažįstamo Žudžių dvarelio savininko likimas:

„1941 m. birželį Arimavičius su žmona ir dukteria buvo deportuoti. Vėliau grįžo iš Sibiro, kaipo lenkų tautybės, emigravo į Lenkiją. Ten už namą Panevėžyje (Gogolio g. ir S. Nėries g. kampas) prie bažnyčios, šalia mokytojo St. Janausko namo (S. Nėries g. 4–1), gavo prastą namelį su teise juo naudotis iki gyvos galvos.“

Kaip „klasinis priešas“ buvo suimtas ir didelę apylinkės pagarbą nusipelnęs

[126] Gabulaitė E. 1863 m. sukilimo atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-304, p. 1–4; Gabulaitė E. Paruošiamoji medžiaga, *PAVB RKRS,* f. 9-540, p. 8.

[127] Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.,* Vilnius, 1969, p. 145–147.

[128] Peleckienė G., Vyšniauskas V. 1863–64 metų sukilimo atgarsiai Uliūnų apylinkėje, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 29–32.

[129] Vilniaus karinės apygardos laikinojo lauko auditoriaus raštas Kauno valstybės turtų rūmams, 1865 11 17, *LVIA,* f. 525, ap. 1, b. 1015, l. 37; Konfiskuoto Barklainių dvaro planas, 1865?, *LVIA*, f. 525, ap. 1, b. 1015, l. 268. Konfiskuotos 76 dešimtinės iš bendro 237 dešimtinių ploto, kita dalis palikta likusiems šeimos nariams.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

paskutinysis Barklainių savininkas Z. Švoinickis, dvaras buvo nacionalizuotas, jame įkurtas „sovchozas." Kalintas Panevėžyje, vėliau Kaune, karo pradžioje, suirutės metu, jis pabėgo. Grįžo į Barklainius, bet dvare buvo apgyvendintas vokietis kolonistas. Tada Z. Švoinickis išsinuomavo valstiečio trobos seklyčią, gydė žmones ir gyvulius. Karo metu mirė jo žmona, o jis pats karui baigiantis išvyko į Lenkiją, nepamiršęs pasirūpinti ilgamete tarnaite. Pokariu dvaro gyvenamasis pastatas sudegė.

Aukštadvario dvaro ir jo paskutiniosios valdytojos Sofijos Musnickaitės likimas irgi neglostė. S. Musnickaitė (gim. 1898), baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, dar mokėsi, dvaras karo metu buvo nuniokotas, jį valdė nuomininkas. 1924 m. jis išparceliuotas, dvarui paliekant 88,5 ha žemės. Žemės matavimo darbus atliko Tomas Survila, už kurio dvaro paveldėtoja netrukus ištekėjo. 1927 m. jiems gimė dukra, kuri buvo silpnos sveikatos, reikalavo nuolatinės medicininės priežiūros, nes turėjo polinkį sirgti džiova. T. Survila atsisakė valstybinės tarnybos, ėmė ūkininkauti, bet apleistas ūkis reikalavo didelių investicijų. Dėl inventoriaus įsigijimo teko parduoti dalį žemės, paimti paskolą. Siekdama turėti pajamų pragyvenimui, S. Survilienė nuo 1930 m. pradėjo dėstyti Kauno lenkų gimnazijoje komerciją. 1940 m. liepos 13 d. T. Survila buvo suimtas, dvaras išdalytas 10 naujakurių, rūmai su parku ir sodu perduoti Anciškio mokyklai. 1941 m. Lietuvą okupavus vokiečiams dvare ir iš naujakurių atimtose žemėse įsikūrė vokietis kolonistas. Po karo rūmai buvo grąžinti mokyklai, žemė ir dalis kilnojamojo turto – naujakuriams, o šie netrukus tapo kolūkiečiais. Apie S. Survilienės ir jos dukros likimą nežinoma, bet pagal esamą praktiką jos turėjo būti ištremtos 1941 m. ar po karo, nors galėjo ir išsigelbėti repatrijuodamos į Lenkiją[130].

„MATYK KRYŽIŲ, VIENINTELĘ VILTĮ" / „WYTAJ KRZYŻU NADZIEJO JEDYNA". Toks užrašas ant 1831 m. sukilimo dalyvio Simono Brunovo antkapinio kryžiaus Truskavos kapinėse. Katalikybė buvo vienas XIX a. visuomenės pagrindų, bet valsčiaus ribose buvo dar dviejų parapijų – Truskavos ir Anciškio (Aukštadvario) – pagrindinės dalys buvo su bažnyčiomis. Tiesa, tai nedidelės parapijos. 1867 m. Truskavos parapijoje nurodoma, kad buvo 2 557 tikintieji, Anciškio (Aukštadvario) – tik 1 297. Po dešimtmečio Truskavoje suskaičiuota 2 916 tikinčiųjų, Anciškio (Aukštadvario) parapijoje – 1 499. Ramygalos parapijoje tuo metu buvo 5 011 ir 6 325 katalikai[131].

Senoji Truskovskių statyta bažnyčia sudegė 1944 m. vasarą, todėl įdomus kunigo Stanislovo Krištonaičio (1912–1980) jos aprašymas. Bažnyčia buvo stačiakampio plano, 34 × 17 m. dydžio, apie 10–11 m. aukščio. Dengta čerpėmis, apie 1890 m. perdengta skarda. Ant stogo du mediniai bokšteliai, aukštesnysis virš pagrindinio fasado. Sienos vertikaliai apkaltos baltai dažytomis lentomis. Pagrindinis fasadas nukreiptas į šiaurę, jame keturios tamsiai dažytos kolonos rėmė trikampį frontoną. Frontone, tarp dviejų vidurinių kolonų, buvo įrengta iš trijų pusių įstiklinta koplyčia, į kurią

[130] Žinios apie imamą žemės reformos reiklams ūkį, 1940 08 03, *Panevėžio apskrities archyvas* (toliau – *PAA)*, f. 498, ap. 1, b. 501, p. 2–3; Sofijos Survilienės skundas, 1940 08 09, *PAA*, f. 498, ap. 1, b. 501, p. 4–5; Žemės perdavimo aktas, 1940 11 26, *PAA*, f. 498, ap. 1, b. 501, p. 22; Anciškio pradžios mokyklos vedėjo prašymas, 1944 10 05, *PAA*, f. 498, ap. 1, b. 501, p. 25; Ramygalos valsčiaus žemės komisijos protokolas, 1947 09 24, *PAA*, f. 498, ap. 1, b. 501, p. 55.

[131] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год*, Ковно, 1867, с. 266; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1879 год*, Ковно, 1878, отдел II, с. 268.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

patenkama nuo vargonų. Ši koplyčia skirta gegužinėms vakarinėms pamaldoms, kurių metu žmonės būdavo šventoriuje.

„Taip pat iš senų žmonių pasakojimų žinoma, kad 1863 m. sukilėliai meldėsi tokiu būdu. Ir pro langą buvo laiminami Švč. Sakramentu. Galbūt ir 1831 m. paties bažnyčios statytojo sūnus Kazimieras Truskauskas yra meldęsis su savo sukilėliais“, – mąsto S. Krištonaitis.

Bažnyčia trinavė, šoninės navos žemesnės. Joje buvo šeši altoriai. Fasade buvo pagrindinis, taip pat šoninėse navose po altorių ir dar du altoriai virš zakristijos. Vidaus sienos buvo išklijuotos popieriniais tapetais, 1926 m. bažnyčios vidus išklijuotas vietinių moterų išausta drobe ir išdažytas aliejiniais dažais. Varpinė buvo keturkampė, dviaukštė, stovėjo šventoriuje priešais pagrindines duris, dešinėje pusėje. Joje kabėjo trys dar paties statytojo Jono Truskovskio liedinti varpai, vienas su užrašu: *„Jonas, Rumšiškių starosta*“, kurie prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui išgabenti į Rusiją.

Apie 1887–1888 m. šventorius buvo aptvertas mūro siena, kapinės aptvertos keletą metų anksčiau. Šventoriuje aplink bažnyčią stovėjo 12 mūrinių, tinkuotų ir baltintų, maždaug 4 m. aukščio stacijų, dar dvi medinės stacijos buvo po pagrindinio fasado stogu.

Truskavos kapinių koplyčia statyta anksčiau už bažnyčią, ji jau egzistavo 1760 m., apie 1860–1870 m. pastatyta dabartinė, kuri tapo jos statytojo, klebono Vinco Priegliausko kapo vieta. Po vieno iš vėlesnių remontų dingo apie tai liudijęs užrašas virš durų.

Medinė klebonija stovėjo priešais didžiąsias bažnyčios duris, maždaug už 40 metrų. Naujas klebonijos pastatas statytas 1888 m., jis buvo apkaltas pilkai dažytomis lentomis, baltais langais ir langinėmis, su įstiklintu prieangiu.

S. Krištonaičio žiniomis, iki Truskavos bažnyčiai tampant parapine joje kapelionais eilės tvarka buvo Mikalojus Sabaliauskas, Nojavičius, Juozapas Urbonavičius, Jonas Požerskis, Jonas Žongolovičius ir Jurgis Kasperavičius. Pirmuoju Truskavos klebonu buvo Simonas Grigaliauskas, pareigas ėjęs 1810–1821 m. Galbūt prieš tai jis ėjo koplyčios kapeliono pareigas. Jo palaidojimo vieta nežinoma, S. Krištonaitis mano, kad jis buvo palaidotas šalia bažnyčios statytojų Truskovskių, priešais bažnyčios duris. Ten, ant sienos, tarp durų ir pirmosios stacijos, kabėdavo kryžius, kuris buvo laikomas kunigo palaidojimo ženklu. Antruoju Truskavos klebonu buvo Stanislovas Jagilavičius (Stanisław Jagiełłowicz, 1780–1849), kurio kapą buvusiame šventoriuje, dabar tapusiame kapinių dalimi, žymi metalinis kryžius. Jis klebonavo 1821–1848 m., o iš viso dvasininkų luome išbuvo 45 metus. Vincas Prielgauskas Truskavoje 2 metus vikaravo, po to 35 metus klebonavo. Apmūrijo kapines, pastatė naują kapinių koplyčią, po kurios slenksčiu 1883 m. ir buvo palaidotas. Už nuopelnus vyskupas M. Valančius buvo leidęs bažnyčioje laikyti jo portretą. Po jo net 37 m. (1883–1922 m.) klebonavo Boleslovas Rakauskas. Pastatė šventoriaus tvorą ir didžiuosius aukštutinio šventoriaus vartus, kleboniją, stacijas, perdengė bažnyčią malksnomis, vėliau skarda, žemutiniame šventoriuje pastatė Švč. Marijos Nekalto Prasidėjimo skulptūrą ir geležinį kryžių bažnyčios šimtmečio jubiliejui pažymėti. 1914 m. pradėjo statyti dviejų aukštų mūrinę prieglaudą su parapijos sale. S. Krištonaičio nuomone, nors būdamas lenkiškos kultūros, buvo taktiškas ir

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

nuosaikus lietuvybės atžvilgiu. Užsiėmė homeopatija, gydė Truskavos ir tolimesnių apylinkių žmones. Už tai pinigų neėmė, bet prašydavo paaukoti bažnyčiai. Senieji truskaviečiai net tvirtino, kad už taip suaukotas lėšas bažnyčią perdengė skarda. Kunigas Jonas Karbauskas XIX a. pabaigoje ėmėsi iniciatyvos tvarkyti šventoriaus želdinius, apsodino medžiais[132].

Pirmasis kuklus Anciškio (Aukštadvario) bažnyčios pastatas Fundatorių Adomo ir Teresės Kosakovskių pastatytas 1786 m., 1791 m. įkurta parapija.

1810 m. bažnytėlė sudegė, bet kitais metais Pagirių klebonas, kanauninkas Pranciškus Kosakovskis ją atstatė. Bet ir šią 1828 m. pasiglemžė ugnis, todėl net 18 m. pamaldos laikytos laikinoje pašiūrėje. Tik 1846 m. klebonas Stanislovas Lukianskis, gavęs vyskupijos konsistorijos leidimą, iš Joskildų[133] pargabeno ten stovėjusią didelę medinę koplyčią, kurią tais pačiais metais ir pašventino. Po kelių remontų ir rekonstrukcijos ši bažnyčia stovi iki šiol. Parapija buvo visai nedidelė: 1810 m. ji turėjo 766 parapijiečius, 1830 m. – 801, 1844 m. – 1 035[134]. XIX a. antroje pusėje jų ne ką padidėjo – 1867 m. buvo 1 297 tikintieji. Vėliausiai, nuo 1863 m. iki 10 dešimtmečio vidurio, joje klebonavo Antanas Aklinskis, vėliau iki Pirmojo pasaulinio karo šias pareigas ėjo Ignatijus Vitkus[135].

Išnyko 1796 m. minima Šiukštų statyta koplyčia Jotainių dvare. Žinomas ir tuometis jos kunigas Jeronimas Petravičius. Jau tuo metu, nors joje ir laikytos pamaldos, bet pastatas buvo blogos būklės, vėliau visai sunyko. Stovėjo ji dvarininkų kapelių vietoje ir dar XX a. pradžioje Zavišų šeimoje buvo prisimenama jos buvusi vieta[136].

Dvasininkai XIX amžiuje buvo labai svarbūs autoritetai bendruomenės gyvenime, jie dažnai neapsiribodavo vien savo tiesioginėmis pareigomis, liaudies švietimu, bet buvo ir įvairių sąjūdžių dalyviai, naujų idėjų skleidėjai, o nuo amžiaus pabaigos – ir aktyvūs visuomenės organizacijų veikėjai. Pirmuoju dvasininku, kultūrinio lietuvių atgimimo dalyviu šiame krašte laikytinas Pranciškus Viksva (1832–1908), kuris 1857 m. buvo įšventintas kunigu, paskirtas Truskavos vikaru, o netrukus perkeltas į Pùmpėnus. Jis buvo vertėjas iš lenkų kalbos, religinės literatūros rengėjas, gyvendamas Truskavoje susirašinėjo su seminarijos laikų bičiuliu Antanu Baranausku. Beje, minima, kad tuo pat metu lietuviškas dainas užrašinėjo ir klebonas V. Prielgauskas[137]. Gilesnį pėdsaką šiame krašte paliko Jonas Karbauskas, ėjęs vikaro pareigas Truskavoje 1897–1900 m. Tai buvo jau kiti laikai, kitos galimybės ir veiklos būdai. J. Karbauskas platino lietuvišką spaudą, į kurią pats ir rašė, važinėdamas po kaimus, jaunimą mokė skaityti ir rašyti[138].

[132] Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS,* f. 9-561, p. 25–81; Truskava, *Vienybė*, Kaunas, 1914, nr. 26, p. 409; Truskava, *Vienybė,* Kaunas, 1908, nr. 37, p. 579.

[133] Joskildų koplyčią išlaikė Straševičiai, bet po 1831 m., kai konfiskavo jų dvarus, to padaryti nebeįstengė.

[134] Rekašius L. Anciškis, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 269–277.

[135] Bičkauskas-Gentvila L. *1863 metų sukilimas Lietuvoje,* Vilnius, 1958, p. 206*; Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год,* Ковно, 1867, с. 266; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1870 год,* Ковно, 1870, отдел I, с. 74; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел I, с. 162.

[136] Gabulaitė E. Ramygalos parapijos koplyčios, *PAVB RKRS,* f. 9-315, p. 4; Gabulaitė E. Ramygalos parapijos koplyčios, *PAVB RKRS,* f. 9-316, p. 11–11 at.

[137] Tamašauskas. Rytas Pranciškus Viksva atrastas Truskavoje, *http://www.knypava.lt/2011/11/11/pranciskus-viksva-atrastas-truskavoje-pirma-dalis/* žiūrėta 2012 m. kovo 7 d.

[138] Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS,* f. 9-561, p. 81.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Beveik užmirštas trumpai gyvenęs kunigas Felicijonas Juškevičius (1873–1899), kilęs iš nedidelio Girsteĩkių (E. Gabulaitė jį vadina Barklainių arba Žudžių) dvarelio. Nežiūrint į bajorišką kilmę, jis buvo aktyvus lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvis. J. Tumas-Vaižgantas rašė, kad jis buvo iš tų bajorų, „*kurie visa siela atsidėję Lietuvai tarnauti ir ją ginti*“. Eidamas Palangõs progimnazijos kapeliono pareigas F. Juškevičius mokinius auklėjo sąmoningais lietuviais, rūpinosi jų dora ir tautine dvasia[139].

Viena iš įspūdingiausių Ramygalos dvasininkų asmenybių yra Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915) bažnyčių statytojas, rašytojas, vertėjas, aktyvus nacionalinio atgimimo dalyvis. Gimė jis Žemaitijoje, Viekšnių valsčiuje, mokėsi Šiauliũ gimnazijoje, 1868 m. baigė Žemaĩčių kunigų seminariją, 1871 m. Peterburgo dvasinę akademiją, tais pačiais metais vyskupo M. Valančiaus buvo paskirtas Kėdáinių šv. Jurgio bažnyčios vikaru. Jau po 4 metų, 1875 m., jis paskiriamas Vadoklių klebonu. Čia pirmiausia susirūpino bažnyčios pastatais: Alančių dvarininko Rudaminos remiamas išplėtė ir perstatė medinę bažnyčią, įrengė naują altorių ir sakyklą, baigė tverti akmeninę kapinių tvorą, kurią mūrijo savo rankomis. Pasakojama, kad

„*vienas žmogus ieškojęs klebono. Jam nurodė eiti į kapines. Ten jis radęs darbininką, kalantį akmenyje skylę sprogdinimui. Klausia jį, ar nežinąs klebono. Tas paaiškina, kad eitų klebonijon, ten tuojau klebonas pareisiąs. Nesmagiai žmogelis pasijuto, kai klebonijoje jį priėmė tas pats darbininkas, tik su kunigo rūbais...*“

Bet svarbiausia J. Balvočiui buvo ne pastatai, o žmonės, jų pastoracija ir švietimas. Jo pamokslai buvo trumpi, bet visada aiškūs, paprasti ir didaktiniai. Juos po šešių dešimtmečių nuo kunigo mirties žmonės E. Gabulaitei dar pažodžiui atpasakodavo. Argi tai ne aukščiausias pamokslininko pripažinimas? J. Balvočius skatino valstiečius leisti vaikus į mokslus, ragino juos rinktis kunigystę. Būtent jis Antano Smetonos tėvą prikalbino leisti sūnų į mokslus, rėmė jį pinigais.

Vadokliuose įvyko vienas lemiamų J. Balvočiaus likimo posūkių, čia jį „įskiepijo“ į lietuvių nacionalinį judėjimą, kuriam porą pirmųjų klebonavimo dešimtmečių buvo abejingas. 1891 m. Vadoklių kleboną, J. Tumo-Vaižganto pavedimu, aplankė klierikai J. Ulickis, Juozapas Stakauskas ir Antanas Kaupas, agitavo stoti į nelegalią tautiškai susipratusių dvasininkų Šv. Kazimiero draugiją. „*Ot, vaikų darbas! Ką jūs galit prieš tokią galybę? Grąžinti spaudą ar laimėti šimtmečiais sulenkėjusius lietuvius? Tas jūsų darbas gali turėti labai blogų pasekmių*“, – išrėžė J. Balvočius-Gerutis. Ir ilgai barė, išjuokė, išsityčiojo, prikaišiojo Kelcų pavyzdį, kur valdžios buvo uždaryta Kunigų seminarija. Iš šio klierikų vėliau atpasakoto epizodo aišku, kad tuo metu J. Balvočiui krikščioniškosios vertybės buvo daug aukščiau už tautines. Svarstyklės nusviro kiton pusėn, kai jį 1898 m. aplankė J. Tumas-Vaižgantas. Jam ėmus įtikinėti,

„*... Balvočius nepasidavė. Abu ilgai ir karštai ginčijosi. Tumas, matydamas nieko nelaimėsiąs, kažką tumiškai rėžęs pakilo išvažiuoti. Gerutis tada verste privertęs jį pernakvoti. Rytojaus dieną Gerutis ap-*

[139] Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, 1982, *PAVB RKRS*, f. 9-294, p. 88, b. 88 e; *Алфавитный списокъ землевладъльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881, c. 364; 1940 m. Girsteikių dvarelis tebepriklausė Juškevičiams, jį valdė kunigo F. Juškevičiaus sūnėnas Jonas Juškevičius – Žinios apie imamą žemės reformos reikalams ūkį, 1940 m., *PAA*, f. 498, ap. 1, b. 408, p. 4–5.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kabino Tumą ir tarė: „Ačiū tau. Tu man akis atvėrei. Per naktį negalėjau užmigti. Aš tikrai iki šiol buvau nevertas tėvynės sūnus.“

Gavęs stambią sumą lietuviškos spaudos leidimui, patenkintas J. Tumas-Vaižgantas išvažiavo, o nuo to laiko pasipylė J. Balvočio, pasirinkusio *Geručio* slapyvardį (taip jį švelniai pravardžiavo parapijiečiai) korespondencijos į laikraščius, kuriuos jis pats slapta ir platino. Vadokliuose jis parašė didaktinius pasakojimus: „Sodžionių teologija“, „Šiapus ir anapus grabo“, apysakas: „Jonukas Karklynas eina Lietuvos pažintų“, „Kunigo giminė“, pamokslų rinkinį „Pamokslai be kunigo“. Panevėžio dekanatą vizituojant pavyskupiui Gasparui Cirtautui ir Panevėžio klebonijoje vykstant iškilmingiems pietums, kuriuose dalyvavo kviestieji svečiai, J. Balvočius iškilmingai prabilo lietuviškai, eilėmis apsakydamas miesto ir bažnyčios grožį, jos klebono Mykolo Chodorovičiaus nuopelnus. Toks poelgis sukėlė vienų dvasininkų pasipiktinimą, o kitų, tautiškai angažuotų – pritarimą. J. Balvočiaus literatūrinė veikla ir aktyvumas nacionaliniame judėjime neliko nepastebėtas. Teigiama, kad su Šėtos klebono pagalba dvasinei vyriausybei imtas formuoti neigiamas J. Balvočiaus-Geručio įvaizdis. Posakis *„Kunigas literatas – į altaristus kandidatas“* buvo populiarus M. Paliulionio vyskupavimo metu. 1902 m. J. Balvočius - Gerutis perkeltas į Dusetų altariją. Elena Gabulaitė rašė, kad vyskupo sekretoriui A. Jakštui-Dambrauskui bandant jį užstoti M. Paliulionis pareiškė, kad *„ten turės daugiau laiko ir galės rašyti“*[140].

Išklebonavęs Vadokliuose 27- erius metus, 60-metis, bet pilnas jėgų ir energijos J. Balvočius pateko į apleistą Dusetų altariją. Perstatė jos apgriuvusius pastatus, tačiau širdyje jautėsi nuskriaustas ir pažemintas. Bet likimas netrukus jam suteikė naują galimybę. Dusetuose pas draugą viešėjo klierikas Julijonas Peleckas[141] (1885–1954) iš Žvìrblių kaimo prie Ėriškių. Jiems besikalbant paaiškėjo ėriškiečių noras turėti nuolatinį kunigą savo bažnytėlėje. Pirmoji Ėriškių koplyčia kapinaitėse valstiečių pasistatyta dar 1754 m., bet laikui bėgant ji paseno. Ėriškietis kunigas Gasparas Paleckas (1845–1924) paskatino savo turtingą, turėjusį tris valakus žemės, bet bevaikį pusbrolį Kazimierą Vatkevičių (žmonių vadintas *Vate*, kiti autoriai jį vadina *Vaitkevičiumi*) imtis naujos bažnyčios statybos. Ji sunkiai, bet 1892 m. buvo pastatyta šalia senosios. J. Balvočius sutiko keltis į Ėriškius ir patarė kreiptis į vyskupą. K. Vatkevičius su D. Mikeliūnu nukeliavo į Kauną, pas vyskupą ir, keliais prie jo prisiartinę, paprašė Ėriškiams skirti nuolatinį kunigą. Šis atsakė, kad neturi laisvo kunigo. Tuomet ėriškiečiai pasakė turintys savo kandidatą – Dusetų altaristą Joną Balvočių. Vyskupas M. Paliulionis neprieštaravo[142].

1907 m. gruodžio mėnesį Jonas Balvočius tapo pirmuoju nuolatiniu Ėriškių bažnyčios kunigu, Ramygalos filijos rektoriumi. Netrukus ėriškiečiai pastebėjo, kad jų kunigo elgsena skiriasi nuo tuo metu kitų dvasininkų įprastos:

[140] Gabulaitė E. Negęstantis žiburys, *PAVB RKRS*, f. 9–352, p. 14–43; Gabulaitė E. Kanauninkas Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915), *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 137–144.

[141] Gasparas Paleckas tikras kunigų „tėvas“, jis stoti į dvasininkų luomą paskatino J. Klikūną, P. Daniūną, Kriščiūną, M. Grubį, A. Misevičių, R. Kuodį, savo sūnėnus J. Palecką ir A. Palecką.

[142] Gabulaitė E. Negęstantis žiburys, *PAVB RKRS*, f. 9–352, p. 1–2, 32–33; Gabulaitė E. Kanauninkas Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915), *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 137–144; Margevičius P. Ėriškiai, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 287–288.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

mėgsta ir dirba fizinį darbą, paprastai valgo, dėvi namuose austus drabužius, su žmonėmis malonus, mažai kalba, bet kai pasakys – visą gyvenimą prisiminsi. Pasakojamas toks atsitikimas: J. Balvočius

„... užsivilkęs rudinę važiuoja ant šieno vežimo. Susitinka priešais atvažiuojančią moteriškę, taip pat su šienu. Kelias siauras, ašys medinės ir ilgos – sukliuvo vežimai. Moteriškės, matyt, būta nepėsčios. Pamačiusi, kad ne dėl jos kaltės vežimai sukliuvo, pagriebusi grėblį drožia juo: „Tu, seni, nemiegok važiuodamas“. „Na, na, nebūk tokia bjauri, juk savo kleboną muši!“ – pasigirsta nuo vežimo balsas. „Mat, senis, dar pasijuoks iš bobos, atsirado čia klebonas!“ – ir dar kartą pokšt su grėbliu.“

Pirmas J. Balvočiaus rūpestis Ėriškiuose buvo klebonijos statyba, nes nebuvo kur kunigui gyventi. Iš pradžių jis apsistojo pas Joną Pelecką, gyvenusį prieš bažnyčią. Pasirodė neblogas organizatorius, pradėjęs nuo tuščios vietos ir į talką pakvietęs parapijiečius, pastatė kleboniją, į darbą įtraukdamas ir elgetas bei vaikus. Per nepilnus metus darbai buvo baigti. *„Mano pabrika pasibaigė, gyvenu naujoje klebonijoje. Teužlaiko ją Dievas sveiką, kad užtektų ir mano įpėdiniams“*, – rašė laiške A. Dambrauskui-Jakštui 1908 m. rugsėjį. Pareiškęs: *„Kas gali būti gražiau už medį“*, neleido jos nei tinkuoti, nei tapetuoti. Tuojau užveisė sodą, pastatė mažą arklidę. Ėriškiuose J. Balvočius praleido beveik aštuonerius metus. *„Gyvenu labai ramiai ir pats nežinau, už kokius nuopelnus Dievulis suteikė tokią laimingą senatvę“*, – rašė jis laiške. Ėriškiuose jis parašė knygas: „Garbenio, jo giminaičių, priedėlių nuomonės“, „Mirties akivaizdoje“, rašė „Vilniaus žinioms“, „Nedėldienio skaitymams“, „Draugijai“, kitiems laikraščiams. Taip pat laisvai išvertė ir išleido A. Brėmo „Zoologiją“, K. Flamariono „Sodiečių dangų“ – vadovėlius liaudžiai. To meto kritikų šios knygos buvo labai vertinamos, autoriaus stilius buvo giriamass už gyvumą ir vaizdingumą, „Zoologija“ žavėjo aukšta leidybos kultūra, puikiomis iliustracijomis[143]. Tas knygas išdalydavo parapijiečiams, negaudamas už tai jokio pelno. Jas dalijo atvažiavęs pas ligonį, kalėdodamas. Švietė ir auklėjo savo aveles kasdieniuose pokalbiuose ir sakydamas pamokslus. Ėriškiečiams įsiminė toks jo pamokslas:

„Ateina pas jus ubagas. Duodat duonos ar ką kita. Gerai darot. Aš manau, kad tie ubagai, kurie apgulę šventorių, ne visada yra šelptini. Apsidairykit aplinkui, ar nerasit šeimų, kur viena moteris – našlė su krūva mažų vaikų. O kalėdoti gėdisi. Tokius šelpkite pirmiausia“[144].

Sutvarkęs Ėriškių bažnyčios ūkį, J. Balvočius ėmė ieškoti naujų iššūkių. Pastebėjo, kad tarp Panevėžio ir Ramygalos yra didelis tarpas be bažnyčios ir ėmėsi iniciatyvos ją įkurti. Derėjosi dėl nuolatinio kunigo įkurdinimo prie Švoinickių koplyčios Barklainiuose, bet apsistojo ties Uliūnais. Čia buvo tinkamas pastatas – nenaudojamas Bistramų grūdų sandėlis. Buvo sudarytas Statybos komitetas: Kazimieras Kerulis iš Kučių,

[143] Kun. A. Dr. Nuomonės Garbenio, jo giminaičių ir priedėlių, *Draugija*, Vilnius, Nr. 66–67, p. 206; Jakštas A. Zoologija skiriama sočiečiams, *Draugija*, Vilnius, Nr. 66–67, p. 207–208.

[144] Gabulaitė E. Negęstantis žiburys, *PAVB RKRS*, f. 9-352, p. 1–7, 44–65; Gabulaitė E. Kanauninkas Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915), *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 137–144.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Mikalojus Kiškūnas ir Jonas Kučys iš Uliūnų, ir 1914 m. buvęs sandėlis perstatytas į bažnyčią. 1915 m. Panevėžio dekanas Juozapas Stakauskas ją iškilmingai pašventino. 1915 m. uliūniečių prašomas, o ėriškiečių labai gailimas, persikėlė ten ir J. Balvočius. Pasistatė nedidelę kleboniją, mažai besiskiriančią nuo kaimo trobų. Užklaustas, kodėl tokią mažą stato, paaiškino: „*Man užteks ir tokios. Po manęs pastatys, kam reikės, didesnę. Matysit, čia bus kunigų kaip arklių. Bus mandrų, su akulioriais, važinės drigantais. O man, senam, užteks ir grytelės*“. O kunigui Jonui Macijauskui taip pasakęs: „*Kam man palociai! Gali dar kas mane papjauti. Aš gyvenu tarp žmonių ir su žmonėmis*“. Visi įsiminė jo pamokslą, sakytą bažnyčią šventinant. „*Žiūrėkit, ar ne stebuklas? Čia, pasienyje, neseniai buvo didžiulė krūva miežių, o dabar – altorius! Ten, aname šone, buvo supilti rugiai, dabar irgi ten altorius...*“. Net ir Uliūnų bažnyčią pastačius J. Balvočius turėjo tolimesnių planų – svajojo pastatyti bažnyčią ir Jotáinių kaime, po to apsigyventi prie Bárklainių koplyčios ir ten būti palaidotas. Bet likimas viską išsprendė kitaip. Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, Ramygalos kraštą 1915 m. vasarą užėmė vokiečiai. Frontas jau buvo praėjęs, J. Balvočius apie bažnyčią tvarkęs aplinką. Netikėtai netoliese sprogęs sviedinys senelį išgąsdino, jis įsisirgo ir lapkričio 12 d. mirė. Palaidotas Uliūnų bažnyčios šventoriuje[145].

Bažnyčia XIX a. buvo valsčiaus bendruomenės šerdimi, ji vienijo bajorus ir valstiečius, lietuvius ir lenkus. Religinių jausmų stiprumą liudija bažnyčių pastatai. Čia galima pastebėti ir vieną tendenciją: jei XVIII a. pabaigoje ir XIX amžiaus pirmojoje pusėje bažnyčių bei parapijų įkūrimo iniciatoriai buvo bajorai, tai antrojoje pusėje iniciatyvą perėmė valsčiaus valstiečiai. Keitėsi ir pati bažnyčia, ji demokratėjo. Tarp dvasininkų vis svarbesnę vietą užėmė išeiviai iš valstiečių luomo, artimi jiems ne tik kilme ir aplinka, bet ir vertybėmis.

Ramygalos miestelis

Parapijos ir valsčiaus centras – Ramygalos miestelis – apsuptas kaimų, dvarų, iš kitų gyvenviečių masės išsiskyrė tuo, kad atliko tik miesteliui būdingas funkcijas. Tai buvo administracinis centras su keletu pareigūnų, lokalus prekybos centras ir, žinoma, parapijos religinio gyvenimo centras. Visa tai leido miesteliui išgyventi ir vyrauti valstietiškame landšafte.

Miestelio planą formavo jame susikertantys Pãnevėžio, Šėtos, Krekenavõs ir Vìlniaus keliai, XVIII antroje pusėje minimos Šėtos, Krekenavos, Vilniaus gatvės ir netaisyklingos formos aikštė centre. 1858 m. aikštėje užfiksuoti pirmi du nedideli kvartaliukai, keturios pagrindinės gatvės, formuojančios neraiškų radialinį planą ir keturios šalutinės gatvės. 1868 m. miestelis užėmė 24 dešimtines, jame buvo 157 namai, 5 krautuvės, užvažiuojamasis kiemas, 6 smuklės, alaus darykla ir odų fabrikėlis. 1883 m. gaisro metu sudegė 23 namai bei krautuvės aikštėje ir aplink ją. 1903 m. miestelyje sklypus turėjo 207 savininkai. 1865–1904 m. Ramygala augo: nedaug: užstatyta teritorija išsiplėtė pagal keturias pagrindines gatves, tačiau naujų gatvių nesusidarė. Bet sklypai susmulkėjo, pastatai sutankėjo[146].

1798 m. Ramygaloje buvo 49 dūmai, iš jų 27 krikščionių (185 žmonės)

[145] Gabulaitė E. Negęstantis žiburys, *PAVB RKRS*, f. 9-352, p. 44–65; Gabulaitė E. Kanauninkas Jonas Balvočius-Gerutis (1842–1915), *Uliūnai*, Vilnius, 1993, p. 137–144; Dubnikas J. Uliūnai, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 288.

[146] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai,* Vilnius, 2009, p. 80–99.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

ir 22 žydų. 1833 m. buvo 545 gyventojai, 1868 m. – 724. Tarp jų buvo 4 bajorai, 3 dvasininkai, 328 miestelėnai – miestiečių luomo ramygaliečiai, 386 valstiečiai, atitarnavę kareiviai. Konfesiniu atžvilgiu 404 ramygaliečiai tuo metu buvo katalikai, 316 judėjų, 4 stačiatikiai. Miestelis savo dydžiu neišsiskyrė, 1897 m. jame buvo suskaičiuoti 1 225 žmonės. Krekenavoje tuo metu jų buvo 2 187, Raguvojè – 1 569. 1915 m. carinės statistikos duomenimis, miestelyje gyveno 1 234 žmonės, Krekenavoje – 2 029, Raguvoje – 1 780, Pasvalyjè – 1 512[147].

XIX a. pirmoje pusėje Ramygaloje buvo klebono žemės valda, kuri tęsėsi į rytus nuo Turgaus aikštės ir siekė Upytės upelį, XIX a. pradžioje šiame sklype, ant upelio kranto, stovėjo alaus darykla ir pirtis. Be to, klebonijos sklype dar buvo vargonininko ir zakristijono namas, vargšų prieglauda, 5 nedideli nameliai. Klebonijai priklausė šešios baudžiauninkų šeimos pačioje Ramygaloje, keturios – Jotainių, dvi šeimos – Daubãrų kaimuose. 1815 m. klebonijos sklype buvo pastatyta nauja klebonija, 1824 m. – naujas namas bažnyčios tarnautojams, 1830 m. – prieglauda[148].

Miestelio paslaugų sferą XIX a. pradžioje sudarė keletas amatininkų. 1788 m. paminėtas malūnininkas, smuklė, 1798 m. – valstybiniame dvare gyvenantis kalvis, 1817 m. miestelyje buvo siuvėjas, batsiuvys, stiklintojas, kirpėjas, veikė plytinė, 3 užeigos. Iki valstybės monopolio alkoholiui įvedimo 1898 m. Ramygaloje nuolat veikė degtinės daryklos. 1905 m. sudegė žydo Blėdžio vėjinis malūnas, vėliau Linogiryje veikė Andriaus Petkevičiaus malūnas. 1787 m. paminėtas „krautuvininkas“, po metų – pirklys, XIX a. pradžioje minimas veikęs turgus ir 2 prekymečiai, 1817 m. aikštėje minima „ilga krautuvių eilė“. 1868 m. buvo 3 prekybininkai, 5 krautuvėlės, prekiauta ir užeigose bei smuklėse. Kasmet vyko Šv. Jono (birželio 24 d., prekiauta medžio ir keramikos gaminiais, oda) ir Šv. Mykolo (rugsėjo 29 d., prekiauta gyvuliais) mugės. *„Žmonių, žmonių, kaip per šventą Joną“*, – tai posakis senų ramygaliečių. 1896 m. Ramygalos valsčiuje buvo 33 prekybininkai, bet pusė iš jų buvo labai smulkūs, apyvarta siekė iki 500 rublių, o pelnas buvo iki 100 rublių per metus. Tie smulkieji prekybininkai buvo neturtingi žydai, vertęsi išnešiojamąja prekyba. Ant pečių užsimetę į maišą įdėtą dėžę, jie su savo *„kromu“* keliavo po kaimus. Pardavinėjo skareles, adatas, skustuvus, prieskonius, net silkes, supirkinėjo odas, kiaulių šerius, skudurus. *„Ui, ar nereikia kromo*?“, – barškindavo į langą žydelis. Užėjęs pas turtingesnius ūkininkus, būtinai savo *„kromą“* atidarydavo, nors šeimininkai ir tikindavo nieko nepirksią. *„Niu, pirksi nepirksi, o pažiūrėti galima. Tas pinigo nekainuoja“*, – įtikinėjo šeimininkę. 1896 m. oficialiai deklaruotais duomenimis, visa valsčiaus prekybos apyvarta buvo 27 100 rublių, o pelnas – 3 675 rubliai. Pagal šiuos rodiklius valsčius užėmė 10 vietą tarp 20 Panevėžio apskrities valsčių. Kaimyninėje Krekenavoje apyvarta buvo dvigubai didesnė[149]. 1904 m. Ramyga-

[147] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел II, с. 18–20; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год*, Ковно, 1915, отдел II, с. 42–46.

[148] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99; Ramygalos inventorius ir klebonijos aprašymas, 1806 m., *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 385, l. 14 at., 16 at., 17, 17 at., 18.

[149] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99; Gabulaitė E. Ramygalos parduotuvės, vaistinė, turgūs, *PAVB RKRS*, f. 9-552, p. 2–6; Gabulaitė E. Ramygala liaudies kūryboje, *PAVB RKRS*, f. 9–549, p. 72; Remygala, *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1905 m., nr. 106, p. 2; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел IV, с. 155; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год*, Ковно, 1915, отдел II, с. 70.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

loje veikė klebono J. Genio ir dvarininko Z. Švoinickio įkurta parduotuvė. Jos tikslas buvo daugiau didaktinis nei komercinis, nors tvirtinama, kad ir verslas sekėsi neblogai[150]. Teigiama, kad Ramygalos vartotojų bendrovė įsteigta 1906 m., bet ji tikrai jau veikė 1903 m. Tais metais gauta arti 700 rublių pelno. 1904 m. bendrovės parduotuvės apyvarta sudarė 18 473 rubliai, pelno gavo 412 rublių. 1905 m. joje buvo 185 nariai. Bendrovė 1905 m. atidarė antrą parduotuvę, arčiau turgaus. 1914 m. bendrovė gavo leidimą atidaryti knygyną, jo vedėju numatytas Jonas Karutis. Teigiama, kad 1906 m. buvo atidarytas Masioko knygynas. 1912 m. miestelyje buvo 8 ar 10 parduotuvių, 6 ar 8 aludės, valstybinė degtinės parduotuvė ir smuklė. Ramygalos bendras vaizdas, „Lietuvos žinių" korespondento nuomone, neįkvepiantis: *„Miestelis labai apleistas: gatvės purvinos, visur nešvaru ir dvokia. Bažnyčia tik puiki, raudonų plytų, aukšta siena ir margu stogu"*[151].

1876 m. įkurta Ramygalos taupomoji-skolinamoji bendrovė, pirmoji moderni finansinė institucija valsčiuje, viena pirmųjų šio tipo įstaigų Lietuvoje, sėkmingai veikusi iki Pirmojo pasaulinio karo. Jos iniciatorius, steigėjas ir ilgametis vadovas buvo Metardas Švoinickis, bendrovės būstinė buvo Barklainių dvare. Bendrovė disponavo valsčiaus mastu didžiulėmis lėšomis. 1887 m. jos apyvarta viršijo 325 tūkst. rublių, 1891 m. ji sudarė 29 413 rublių, 1896 m. – 283 304 rubliai, 1897 m. – 278 211 rublių, 1899 m. – 269 893 rubliai. 1908 m. bendrovė išdavė paskolų 107 846 rublius, turėjo depozito 99 524 rublius, per metus gavo 3 799 rublius grynojo pelno, turėjo 36 739 rublių kapitalą. Kartu bendrovė savo nariams sudarė labai palankias sąlygas skolintis pinigų, 1909 m. jiems nustatytos 6 proc. palūkanos už paskolas. 1898 m. bendrovei jau vadovavo M. Švoinickio sūnus Zigmantas, 1909 m. sausio 17 d. bendrovės tarybos pirmininku išrinktas Sigizmundas Musnickis, valdybos pirmininku – Z. Švoinickis, valdybos nariu – J. Šiukšta[152].

Pagrindinis caro valdžios atstovas valsčiuje XIX a. paskutiniais dešimtmečiais buvo policininkas. Ramygalos valsčius priklausė 1-ajai Panevėžio apskrities nuovadai, į kurią dar įėjo Naujãmiesčio, Krekenavos ir Panevėžio parapijos, o nuovados viršininko (pristavo) būstinė buvo Krekenavoje. Ramygaloje jam atstovavo etatinis policijos pareigūnas – *uriadnikas* ir žemesnieji pareigūnai (tūkstantininkai, šimtininkai), skiriami iš valstiečių. *Uriadnikai* dažnai keitėsi. 1889–1892 m. Ramygalos *uriadnikas* buvo Ivanas Šavirinas, 1897 m. – Vladimiras Rigermanas, 1898 m. – Ivanas Jarošenko, 1900 m. – Demjanas Blogoiriovas, 1901 m. – Timofejus Birkovskis, 1909 m. – Aleksandras Astapkovičius, 1913 m. – Savatijus Ivaškevičius, 1914 m. – Nikolajus Beliajevas. Šie pareigūnai prižiūrėjo vyriausybės ir administracijos sprendimų vykdymą, prievolių įgyvendinimą, bendrąją tvarką, stebėjo caro pavaldinių nuotaikas, stabdė nacionalinį judėjimą, kovojo su nusikalstamumu. Kartais jie turėjo atkaklių ir pareigingų pagalbininkų iš

[150] Įvairios žinios, *Tėvynės sargas,* Tilžė, 1904, nr. 1, p. 45.

[151] Ramygala, *Vilniaus žinios*, Vilnius, 1905, nr. 93, p. 2; Žinios iš Lietuvos, *Vienybė,* Kaunas, 1914, nr. 25, p. 396; Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99; Ramygala, *Lietuvos žinios,* Vilnius, 1912, nr. 143, p. 3.

[152] *Ковенская губерния за время 1843–1893* г., Ковно, 1893 , с. 305; *Памятная книжка Ковенской губерниии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел III, с. 244; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год,* Ковно, 1892, отдел I, с. 256, отдел II, с. 90; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел I, с. 246, отдел III, с. 68; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1899 год*, Ковно, 1898, отдел I, с. 210, отдел II, с. 68; Remygala, *Vilniaus žinios,* Vilnius, 1909, nr. 28, p. 2.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

lietuvių tarpo, ramygaliečių atmintyje įstrigo Popelis, pramintas „Velnio Motiejumi“, ypač pasižymėjęs lietuviškos spaudos persekiojimu. Kai kurias policijos funkcijas atliko ir valsčiaus bei kaimų bendruomenių seniūnai. Ramygalos seniūnas A. Činikas netgi labai aktyviai bandė tramdyti kylančią nacionalinio sąjūdžio bangą 1905 metais. Artimas policijos bendradarbis buvo valsčiaus raštininkas[153]. Kitas svarbus pareigūnas buvo taikos tarpininkas. Jis sprendė ginčus tarp kaimo ir dvaro, prižiūrėjo valstiečių reformos vykdymą, kontroliavo valsčiaus įstaigų veiklą, sprendė smulkias civilines bylas. Taikos tarpininkų kompetencijoje buvo po keliolika valsčių, visą Panevėžio apskritį kuravo tik du pareigūnai. Antrosios apylinkės taikos tarpininkas Levas Burgardas 9 dešimtmetyje buvo įsikūręs konfiskuotame A. Gombrovičių Linogirio dvare[154]. Dar vienas svarbus carinis valdininkas – pašto viršininkas, kuris prižiūrėjo korespondenciją, per jo rankas keliavo stambios pinigų sumos. Minima, kad paštas miestelyje atidarytas 1895 m., pirmasis Pašto skyriaus viršininkas Michailas Bateninas ėjo pareigas nuo tų metų, vėliau viršininkai keitėsi. 1912 m. šias pareigas perėmė Liudvikas Šneideris. Pastarojo pirmtakui atsitiko „nelaimė“, įtarta, kad jis pasisavino 6 000 rublių iš siunčiamų perlaidų. 1913 m. į Ramygalą atvesta telegrafo linija[155]. Telefonas valsčių pasiekė labai anksti. Dvarų savininkams susitarus, 1907 m. tarp Barklainių Švoinickių, Michališkių Šiukštų, Jotainių Zavišų, Aukštadvario Musnickių, Pāuslajo Rosochackių ir Pavermenio Brunovų buvo nutiestas telefono tinklas, kuris jungėsi su Panevėžiu, o per jį – su Rygà. O per Rygos telefonų stotį buvo galima susiekti su daugeliu miestų[156].

Nuo 1892 m. Ramygaloje minimas felčeris, 1913 m. felčerių punktui vadovavo Albinas Borkovskis. Bet nuolatinio gydytojo iki Pirmojo pasaulinio karo ramygaliečiai nesulaukė. Nors buvo ir poreikis, ir pastangos dėtos. Gydytojo persikėlimo išlaidoms padengti valsčiaus bendruomenė žadėjo surinkti tiems laikams nemažą sumą – Z. Švoinickis – 100 rb, žydų bendruomenė – 100 rb, valsčiaus valdyba – 100 rb, vaistininkas – 60 rb[157]. Tiesa, maždaug tuo laiku Belazaravos dvare įsikūrė gydytojas B. Svolkinas. 1888 m. atidaryta Eidrigevičienės vaistinė, kurios vedėju pradžioje buvo Nealis Solominas, po kelerių metų ją perėmė Antanas Semėnas, vėliau minimas provizorius Eidrigevičius[158].

[153] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел I, с. 122; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год*, Ковно, 1892, отдел I, с. 213; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел I, с. 246, отдел I, с. 202; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1899 год*, Ковно, 1898, отдел I, с. 212; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год,* Ковно, 1900, отдел I, с. 197; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1910 год,* Ковно, 1909, отдел I, с. 36; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1913 год,* Ковно, 1913, отдел I, с. 33; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год,* Ковно, 1915, отдел I, с. 28; Gabulaitė E. Paruošiamoji medžiaga, *PAVB RKRS,* f. 9-542, p. 20; Gabulaitė E. Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-309, p. 1–9.

[154] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год*, Ковно, 1892, отдел I, с. 210.

[155] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1899 год,* Ковно, 1898, отдел I, с. 214; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1913 год,* Ковно, 1913, отдел I, с. 246, отдел I, с. 41; Ramygala, *Lietuvos žinios,* Vilnius, 1912, nr. 61, p. 2; Ramygala, *Vienybė,* Kaunas, 1913, nr. 27, p. 426.

[156] Ramygala, *Vilniaus žinios,* Vilnius, 1907, nr. 95, p. 2.

[157] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год,* Ковно, 1892, отдел II, с. 15; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1913 год*, Ковно, 1913, отдел I, с. 246, отдел I, с. 5; Ramygala, *Lietuvos žinios,* Vilnius, 1912, nr. 11, p. 2.

[158] 147 Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009, p. 80–99; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел II, с. 190; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год*, Ковно, 1892, отдел II, с. 39; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год,* Ковно, 1897, отдел II, с. 29.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Kaip minėta šio skyriaus pradžioje, miestiečių luomo ramygaliečiai sudarė apie pusę miestelio gyventojų. Miestiečiais buvo laikomi miestuose ir miesteliuose turintys nekilnojamos nuosavybės ar besiverčiantys prekyba ar amatais žmonės. Bet jie neatsisakydavo įsigyti ir žemės. Dar 1850 m. miestietė Apolonija Brženskaja pirko 34 dešimtines ir jose ūkininkavo, miestietis Jonas Keceris 1867 m. pirko 27 dešimtines (iš jų 18 dešimtinių miško) iš Jotainių užusienio, Leonas Šteinas įsigijo Žvirblionių dvarelį, miestietis Jonas Štrauchnmanas nusipirko konfiskuotus B. Černevskio Janāpolės ir Butaičių dvarus[159]. Tik nežinoma, ar jie buvo Ramygalos miestiečių bendruomenės nariai.

Nuo 1876 m. Lietuvojè palaipsniui pradėjus taikyti 1870 m. miestų nuostatus, miesteliuose imtos kurti renkamos miestiečių savivaldos įstaigos – Miestiečių valdybos, kurių svarbiausias rūpestis buvo valstybės mokesčių gyventojams paskirstymas ir jų surinkimas. XIX a. dešimtajame dešimtmetyje Ramygalos miestiečių valdybos seniūnas buvo Jurijus Žurkovskis, 1900 m. juo tapo Berelis Abramovičius, Abelio sūnus, 1915 m. iš jo šias pareigas perėmė Movša Leibnšiskis[160].

Ramygaloje, kaip ir daugumoje miestelių, gyvavo ir jam savitą koloritą teikė žydų bendruomenė. 1787 m. Ramygalos valstybinio dvaro inventoriuje nurodoma, kad miestelyje gyveno 53 šeimos, iš jų 23 – žydų, jie buvo išsinuomoję dvaro alaus daryklas. 1790 m. minima 15 žydų šeimų ir „*iškala*“, 1795 m. paminėtos 22 žydų šeimos su nuomojamais alaus daryklų sklypais, „*iškala*“, pirtimi ir kapinėmis. 1811 m. Ramygaloje buvo 26 žydų užstatyti sklypai, penki jų nuomojamos alaus daryklos, žydų kapinės, pirtis, sinagoga ir maldos namai. Kadangi gyveno apie porą dešimčių žydų šeimų, tai aišku, jie galėjo surinkti privalomus dešimt pilnamečių (trylikos metų ir vyresnių) vyrų maldai, daugkartinis „*iškalos*“ (taip šaltiniuose vadinami žydų maldos namai) ir atskirų žydų kapinių paminėjimas liudija, kad XIX a. pradžioje Ramygaloje jau buvo pilnavertė žydų bendruomenė – *kahalas*. *Kahalas* tvarkė visą bendruomenės ekonominį gyvenimą, rinko mokesčius, vykdė bendruomenės narių apskaitą, iš renkamų mokesčių išlaikė mokyklą, rūpinosi bendrais reikalais. 1844 m. *kahalai* formaliai buvo panaikinti. Kai kurios žydų šeimos gyveno ir didesniuose kaimuose.

Pagrindinė žydus integruojanti jėga buvo religija. Judėjų dvasininkas – rabinas – buvo dvasinis bendruomenės lyderis, atliekantis religines apeigas, religijos bei įstatymų aiškintojas, besirūpinantis dorove ir tradicijomis. Rabinas buvo renkamas bendruomenės, tarp jų buvo sudaroma sutartis dėl atlyginimo. 1855 m. priimtu įstatymu rabinų teisės labai susiaurintos – paliktos tik dvasininko funkcijos, atimta teisė bausti žydų bendruomenės narius baudomis, prakeiksmais, apeigų nesuteikimu ar išvarymu iš bendruomenės.

Žydų papročiai daugumai miestiečių atrodė keisti ir nesuprantami. Gimus berniukui aštuntą dieną maldai į namus ateidavo rabinas, tuomet vaikas buvo apipjaustomas, tai atlikdavo išmanantis žmogus. Tik po apipjaustymo vaikui buvo suteikiamas vardas, paprastai vieno iš neseniai mirusių giminaičių. Mergaitės aštuntą dieną po gimimo buvo nešamos į sinagogą ir ten gaudavo vardą.

[159] *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи,* Ковно, 1881; *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889.

[160] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковно, 1889, отдел I, с. 114; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 год,* Ковно, 1900, отдел I, с. 199; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год,* Ковно, 1915, отдел I, с. 20.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Vestuvės vykdavo priešais sinagogą. Rabinas pradžioje skaitydavo trumpas žinias apie jaunųjų kilmę, po maldos imdavo iš jaunikio žiedą (būtinai be jokio įbrėžimo), užmaudavo jaunajai ant kairės rankos piršto. Kitą dieną jaunajai buvo nukerpama kasa, vėliau ją tik išpindavo. Skyrybos tarp žydų vykdavo labai paprastai: rabinui užtekdavo poros liudininkų parodymų apie netinkamą sutuoktinio elgesį.

Per laidotuves rabinas ateidavo į šeimas ir skaitydavo maldas. Mirusysis buvo aprengiamas švariais, būtinai drobiniais drabužiais, ant rankų ir kojų buvo rišami ritualiniai raiščiai. Į kapines jis buvo vežamas karstą primenančioje dėžėje, bet laidojamas be karsto, rituališkai uždengiant akis. Kapas žymėtas akmeniu ar mediniu stulpeliu.

Religinė savaitinė šventė – *šabas* – buvo švenčiamas nuo penktadienio saulėlydžio iki šeštadienio vakaro. Penktadienio vakare vykdavo iškilminga vakarienė, buvo uždegamos *šabo* žvakės, meldžiamasi, giedamos giesmės. *Šabo* metu žydams buvo griežtai draudžiama dauguma darbų, negalima buvo net ugnies kurti ar paimti į rankas žvakę. Tam jie samdydavo krikščionis. Dar ir prieš Antrąjį pasaulinį karą Ramygalos mokykloje žydės mokinės šeštadieniais per pamokas nerašydavo.

1784 m. parapijos apraše žydų maldos namai nurodomi buvę kelyje į Vadokliùs, 1865 m. miestelio plane išryškintas žydų gyvenamasis centras nedidelėje netaisyklingos formos aikštėje, prie dabartinės Vadoklių gatvės. Čia stovėjo sinagoga, grūdosi žydų namai. Žydai gyveno labai ankštai, dažnai po keletą šeimų viename kambaryje, bet jų namai dažniau turėjo kaminus ir didesnius langus. Tik turtingesnės šeimos gyveno erdviau. Ant žydų namų, į kairę nuo lauko durų, buvo tvirtinama nedidelė lentelė, simbolizuojanti Mozės įstatymus. Žydai turėjo daug maisto apribojimų. Nevartojo kiaulienos, o bet kokį gyvulį ar paukštį paskersti ir išdoroti galėjo tik griežtus rabino egzaminus išlaikęs, gerai ritualus žinantis skerdikas (*šochet*). Mėsa turėjo būti visiškai išvalyta nuo kraujo, kurio vartojimas, žydų įsitikinimu, draudžiamas. Žydų maistas paprastas: ridikai, svogūnai, česnakas su silke ar duona, sriuba su daržovėmis, pienu, žuvimi ar jautiena. Valgė makaronus, farširuotą žuvį, turtingų ir prasčiokų mėgtas „*kugol*“ iš miltų, žąsies taukų ir kiaušinių, valgė jautieną su pipirais ir svogūnais. Turtingesni gėrė arbatą[161].

Nurodoma, kad 1897 m. miestelyje buvo 650 žydų, stovėjo dvi sinagogos, žydai sudarė apie pusę gyventojų. „*Vis dėlto, nepaisant ilgaamžės bendravimo patirties, lietuviai ir žydai praktiškai gyveno tarpusavyje nesusisiekiančiuose pasauliuose*“, – taikliai pastebėjo Tomas Venclova[162]. Šios skirtingos bendruomenės egzistavo ne kartu, o greičiau šalia viena kitos. Nors lietuvių lyderiai neblogai pažinojo žydų veikėjus ir žydų papročius, sudarinėjo koalicijas rinkimuose į carinę dūmą, bet žemesniuose sluoksniuose bendravimas dažnai buvo paviršutinis, plito prietarai. Ypač gajus buvo ne kartą popiežių pasmerktas mitas apie ritualinį krikščionių kraujo naudojimą. 1908 m. birželio 10 d. valstietė iš Ùžkalnių kaimo su savo 9 metų sūneliu atėjo į

[161] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai,* Vilnius, 2009, p. 80–99; *Матеріялы для географіи и статистики Россіи, собраные офицерами генерального штаба,* Ковенская губернія, составилъ Д. Афанасьевъ, Санкт Петербургъ, 1861, c. 572–583; Gabulaitė E. *Jaunystėn sugrįžus*, sud. I. Zubauskienė, M. Čeponienė, V. Šegamogienė, A. Samėnas, Panevėžys, 2008, p. 10–13; 1784 m. Ramygalos parapijos aprašymas, *LVIA,* f. SA, b. 19254, p. 81–89.

[162] Cituojama pagal: Venclova T. Vilties formos, Vilnius, 1991, p. 133.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Ramygalą apsipirkti. Palikusi vaiką pas žydą, sugrįžusi jo neberado. Pamaniusi, kad jis grįžo savarankiškai, parėjo namo, bet vaiko namie nebuvo. Išsigandę tėvai naktį kartu su keletu miestiečių ėmė vaiko ieškoti miestelyje ir grasinti žydams, kad jei tas iki ryto neatsiras, sukels pogromą. Kadangi kitą dieną buvo turgaus diena ir turėjo suvažiuoti daug žmonių, išsigandę žydai pranešė apskrities policijos viršininkui. Rytą atvyko pareigūnai, o į turgų atvažiavę kaimiečiai pranešė, kad pasiklydęs vaikas atsirado Viplių kaime. Žydai pradėjo skųsti pogromo organizatorius, policija ėmėsi tyrimo[163]. Taigi santykių pusiausvyra buvo trapi, kartais galėjo užtekti atsitiktinumo didelėms nelaimėms prasidėti, nors šiuo atveju prisidėjo ir atmosferą įelektrinusi pogromų banga pietų Rusijoje. Šį įvykį „Vilniaus žiniose“ aprašęs autorius, pasivadinęs „Inkognito“, taip detaliai žinojo padėtį, kad tikėtina, jog pats buvo valsčiaus gyventojas. Ramygaliečių garbei reikia pridurti, kad jis kategoriškai neigė šį prietarą, vadino jį melu ir prasimanymu.

Moderninimas Ramygalos valsčiuje

Moderninimas? Tame vyžotų juodnugarių krašte? Moderninimas ryškus, jeigu vyksta gyvenviečių didėjimas, dirbamų žemių plėtra, valstiečių emancipacija, dvarų ūkių prisitaikymas prie rinkos, naujų įstaigų, pareigūnų ir profesijų atsiradimas, net madų kaita. Ypač stiprus modernaus gyvenimo sūkurys į valsčių prasiveržė XX a. pradžioje. Daugiausia jis palietė ne technologijas, o žmonių sąmonę, santykius, pozicijas ir elgseną. Prasiveržė užtvankoje keletą dešimtmečių kaupęsis vanduo, nunešdamas kai kuriuos svarbius tiltus, į vieną kamuolį sunarpliodamas kelis procesus.

Pirmiausia – švietimas, kurio plėtra iš esmės prisidėjo prie modernios valsčiaus bendruomenės gimimo. Ramygalos parapinė mokykla ne kartą minima XVIII a. pabaigoje. 1781 m. joje mokėsi 9 vaikai (5 bajorų, 4 miestiečių), 1782 m. – 11 vaikų (9 bajorų, 2 miestiečių), 1784 m. mokėsi 11 bajoraičių, mokytojavo Adomas Ciechovskis. 1817 m. besimokė tik 3 vaikai, 1828 m. 12 mokinių mokė zakristijonas, 1833 m. mokyklą lankė jau 36 vaikai. Valstybinė pradinė mokykla atidaryta 1852 m., ją kitais metais lankė 56 mokiniai. Pagal senumą tarp šio tipo mokyklų ji buvo antroje vietoje Panevėžio apskrityje, į priekį praleisdama tik Joniškėlio mokyklą. Po baudžiavos panaikinimo kurį laiką miestelyje veikė ir antroji pradinė mokykla, bet vėliau jos buvo sujungtos, 1878 m. Ramygaloje mokėsi apie 100 vaikų. 1905 m. atidarytos Barklainių (ši mokykla pradžioje, matyt, turėjo privačios mokyklos teises, valstybinė mokykla Barklainiuose pradėjo veikti 1907 m.) ir Ėriškių mokyklos, 1907 m. – Truskavos ir Jotainių pradinės mokyklos, 1911 m. buvo mokykla Pašiliuose. Panašiu laiku atidaryta Ramygalos antroji pradinė mergaičių mokykla (pirmojoje pradinėje mergaitės irgi mokėsi)[164]. Mokytojavo Ramygalos pradinėje XIX a. 10 dešimtmetyje Vladimiras Itomlenskis, Konstantinas Lavrinovičius, nuo dešimtmečio pabaigos dirbti pradėjo Vladimiras Artiuch, šias pareigas ėjęs iki Pirmojo

[163] Ramygala, *Vilniaus žinios,* Vilnius, 1908, nr. 145, p. 1–2.

[164] Miškinis A. *Ramygala, Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai,* Vilnius, 2009, p. 80–99; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год,* Ковно, 1867, с. 132–134; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1879 год,* Ковно, 1878, отдел II, с. 257; Gabulaitė E. Barklainiai, *PAVB RKRS,* f. 9-532, p. 1–3; Melaika K. Upytės apylinkės mokyklos, *Upytė,* Vilnius, 1986, p. 43–50; Gabulaitė E. Pradžios mokyklų mokytojai, *PAVB RKRS,* f. 9-516, p. 1–11.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

pasaulinio karo. Jam talkino antroji mokytoja Liudmila Ničajūtė, mergaičių pradinėje mokykloje dirbo Tatjana Zajančkovskaja. Truskavoje mokytojavo Timofėjus Čakūnas-Parfomčikas, Fiodoras Veremijus, Jotainiuose – Nikolajus Jakovlevas, Pašiliuose – Josifas Bartoševičius, Ėriškiuose – Sofija Pileiko, Nonna Strazdas. Tikybos mokyklose mokė Ramygalos ir Truskavos bažnyčių vikarai[165].

1912 m. nė viena mokykla neturėjo nuosavų patalpų, jas nuomojo. Ramygalos pirmojoje pradinėje mokėsi 90 berniukų, mergaičių pradinėje – 42 mokinės. Ėriškiuose mokėsi 27 berniukai ir 11 mergaičių, Barklainiuose – 54 berniukai ir 6 mergaitės, Truskavoje – 37 berniukai ir 5 mergaitės, Jotainiuose – 30 berniukų ir 9 mergaitės, Pašiliuosè – 29 berniukai ir 22 mergaitės. Taigi, iš viso pradinėse mokyklose mokėsi 362 mokiniai, kurie sudarė tik nedidelę dalį mokyklinio amžiaus vaikų. Didžioji jų dalis buvo katalikai, taigi lietuviai, vienas kitas lenkas. Truskavoje mokėsi ir pora žydų, Ramygalos mergaičių mokykloje buvo 14 žydaičių.

Į pradines mokyklas tuomet buvo priimami 7–12 m. vaikai, jose buvo parengiamasis ir trys reguliarūs skyriai. Mokslas truko 3–4 metus, priklausomai nuo to, ar mokinys lankė Parengiamąjį skyrių. Pradinės mokyklos programoje buvo tikyba, rusų kalba (skaitymas ir rašymas), aritmetika, istorija, geografija ir gamtos mokslų pradžiamokslis. Mokslas vyko rusų kalba, lietuvių kalbą buvo galima vartoti tik per tikybą pirmaisiais mokymo metais, po 1905 m. ji vartota ir dėstant lietuvių kalbos gramatiką. Mokyklose vyko nemaža mokinių kaita. 1912 m. Ramygalos pirmąją pradinę baigė 13 mokinių, 33 pašalino, Ėriškių mokyklą baigė 2, pašalino 12 mokinių, Barklainių mokyklą baigė 6, pašalino 9, Truskavos baigė 6, pašalino 8[166].

Detaliau su caro laikų pradine mokykla galima susipažinti analizuojant Barklainių pradinės mokyklos pavyzdį. Mokykla atidaryta 1905 m. dvarininko Z. Švoinickio iniciatyva. Jis parūpino leidimą, surado lietuvį mokytoją Silvestrą Ambrozevičių ir perdavė mokyklos reikmėms 0,5 dešimtinės žemės. Mokyklą įkūrė neveikiančioje užeigoje, vėliau ją perkėlė į išnuomotą valstiečio Zalatoriaus namą. Pradžioje mokyklą lankė apie 20 mokinių. 1913 m. mokykla buvo dvejuose nuomojamuose pastatuose – viename vyko pamokos, kitame gyveno mokytojas. Mokyklą vidutiniškai lankė 55 mokiniai. 40 mokinių buvo pirmame skyriuje, 8 – antrame skyriuje ir 7 – trečiame skyriuje. 1910 m. mokyklą baigė 3 berniukai, 1911 m. – 5 berniukai ir 1 mergaitė, 1912 m. – irgi 5 berniukai ir 1 mergaitė. Mokyklos bibliotekoje buvo 21 egzempliorius skirtingų pavadinimų knygų, turėtos 69 mokomosios priemonės. Klasės patalpos buvo per mažos, dėl to atsisakyta priimti 40 norinčių mokytis vaikų. Mokykloje buvo šilta, bet trūko 8 suolų ir 2 spintų. Buvo pradėta naujo pastato statyba, kur turėjo tilpti iki 100 mokinių, 1913 m. rudenį mokykla į jį įsikėlė. Mokyklą tikrinusio inspektoriaus Konstantino Birulios nuomone, mokinių žinios buvo geros visuose skyriuose, vaikai geri, linksmi ir atidūs, mokyklą lankė paly-

[165] *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год,* Ковно, 1889, отдел I, с. 37; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год,* Ковно, 1892, отдел I, с. 117; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1898 год*, Ковно, 1897, отдел I, с. 102; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1910 год,* Ковно, 1909, отдел I, с. 95; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1913 год*, Ковно, 1913, отдел I, с. 104–105; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год*, Ковно, 1915, отдел I, с. 85–88.

[166] Mokyklų inspektoriaus ataskaita apie Panevėžio apskrities pradines mokyklas, 1912 m., *KAA,* f. I-293, ap. 1, b. 313, l. 4–15.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

ginti noriai. Jis nurodė, kad mokytojas Ivanas (Jonas?) Šachlevičius dirba sąžiningai, asmeninių savybių dėka patraukia į mokyklą daugiau mokinių nei kaimyninės Ėriškių ir Jotainių mokyklos. Mokytojavo jis nuo 1907 m., buvo baigęs Panevėžio mokytojų seminariją, Barklainiuose dirbo nuo 1909 m. spalio 1 d. Mokytojas gerai mokėjo lietuvių kalbą ir pirmą skyrių mokė lietuvių kalbos gramatikos. Metinis mokyklos biudžetas buvo 868 rubliai, iš jų 420 rubliai sudarė mokytojo algą (tiems laikams nebloga), 30 rublių – tikybos mokytojo alga, 318 rublių – patalpų nuoma ir ūkinės išlaidos, 75 rubliai buvo skirti mokomosioms priemonėms, 25 rubliai – kitoms smulkioms išlaidoms[167].

Istoriografijoje yra daug skirtingų požiūrių į carines pradines mokyklas, dažnai jos kaltinamos lietuvių nutautinimu, prastu mokymo lygiu. Jų veiklos rezultatą lėmė ne tik mokymo programos, bet ir konkretaus mokytojo asmenybė, nes būtent pradinėje mokykloje jo vaidmuo labai svarbus. Kaip ten bebūtų, šios mokyklos mokiniams suteikė sistemingų žinių, pakankamų stoti į aukštesnės pakopos mokyklas, dauguma vėliau žinomų lietuvių visuomenės veikėjų jas baigė.

Valsčiuje gyvavo ir alternatyvi švietimo sistema. Truskavoje nelegali mokykla veikė pas Uršulę Užkuraitytę, čia kartais mokytojaudavo ir vikaras J. Karbauskas. Ėriškių apylinkėje ilgą laiką mokslas vyko pas Žvìrblių kaimo gyventoją Vincentą Kraniauskaitę, kurią buvo mokęs Adomas Ladukas. V. Kraniauskaitė iš maldaknygių ir elementorių mokė skaityti ir rašyti, skaičiuoti, maldų ir giesmių. Ji žinių pradžiamokslį suteikė ir Juozui Balčikoniui. O jo brolį Joną mokė Astrauskas ir Lyberis. Šis buvo jau atitarnavęs kareivis, mokė apie dešimt vaikų, juos supažindino ir su rusų kalbos pradmenimis. Uliūnų apylinkėse iš maldaknygių skaityti ir rašyti mokė Jugasė iš Kalnėlių kaimo, mokykla keliavo per įvairias ūkininkų sodybas. Neformali mokykla veikė ir Bistramų Karaliavos dvare. Prisimenami čia mokytojavę Svetikas ir Antanas Smetona. Bistrámpolyje panelės Mikolina ir Irena Bistramaitės lietuvių kalba mokė dvaro darbininkų vaikus, atsiminimuose net užfiksuotas pavadinimas „Bistramo mokykla“. Svarbi Z. Švoinickio iniciatyva steigti Barklainių mokyklą, rūpinimasis valstiečių vaikų išsilavinimu šioje šeimoje buvo ir anksčiau. Z. Švoinickio teta Stanevičiūtė, ilgus metus gyvenusi dvarelyje, buvo įkūrusi nedidelę mokyklėlę. Joje žiemos vakarais po 3–4 valstiečių vaikus mokė lietuviškai skaityti ir rašyti, ši mokyklėlė veikė iki oficialios pradinės Barklainių mokyklos atidarymo. Ramygaloje slapta mokykla veikė pas Oną Žukaitę. Mokytojavo Bronislovas Liesis ir tuometis klierikas Rapolas Kuodis[168]. Mokymo turinys ir lygis, mokytojų pasiruošimas nelegalių mokyklų buvo įvairus, bet dauguma, matyt, nusileido valdinėms mokykloms. Kita vertus, jų valdžia nekontroliavo, bet jos suteikė kaimo vaikams elementarių žinių, skleidė tuomet netoleruojamas mintis, ugdė nacionalinius jausmus, anticarines nuotaikas.

Dvarininkų vaikai, žinoma, turėjo didesnių galimybių. Pradinės mokyklos kursą jiems dėstė samdomi mokytojai

[167] Gabulaitė E. Barklainiai, *PAVB RKRS,* f. 9–532, p. 1–3; Liaudies mokyklų inspektoriaus ataskaita apie Barklainių mokyklą, 1912, *KAA,* f. I-293, ap. 1, b. 313, l. 7–8.

[168] Krištonaitis S. Truskava, *PAVB RKRS*, f. 9-561, p. 81; Melaika K. Upytės apylinkės mokyklos, *Upytė,* Vilnius, 1986, p. 43–50; Grinaveckienė E., Vidugiris A. Iš Jono Balčikonio atsiminimų apie brolį, *Upytė,* Vilnius, 1986, p. 179–180; Balsevičiūtė G., Peleckienė G., Račiūnas B., Ulys A. Iš Uliūnų mokyklos istorijos, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 167; Gabulaitė E. Barklainiai, *PAVB RKRS,* f. 9–532, p. 1–3; Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-309, p. 1–9.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

ar vyresni šeimos nariai. XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais didelė dalis berniukų įgydavo vidurinį išsilavinimą, nemažai studijavo aukštosiose mokyklose. Štai Zavišų šeimoje 1881 m. vyriausiasis sūnus Kazimieras jau buvo baigęs Nikolajevo inžinierių mokyklą, jaunesnysis Antonas joje dar studijavo, trylikos metų brolis Petras buvo Peterburgo pirmosios karinės gimnazijos trečiokas, o jauniausiasis sūnus, devynerių metų Stanislovas, jau mokėsi Rygos Aleksandro gimnazijoje[169]. Bet dvi jų seserys formaliai nesimokė niekur, nors vėliau viena jų gebėjo dirbti mokytoja, taigi įgijo neformalųjį išsilavinimą. Tarp dvarininkų irgi pasireiškė naujos švietimo tendencijos. Jei XIX a. pirmoje pusėje labiau buvo vertinamas bendrasis universalus išsilavinimas, tai antrojoje amžiaus pusėje prioritetas imtas teikti praktiškoms specialybėms. Tai lėmė pati visuomenės raida, nes atsirado didesnis įvairių specialistų poreikis.

Išsilavinimas visuomenėje buvo vertinamas ne pats savaime, bet jo suteikiamos galimybės siekti geresnio socialinio statuso. Jau baigus pradinę mokyklą jaunuoliams atsiverdavo įvairūs keliai. Jie galėjo kandidatuoti į valsčiaus raštininko padėjėjus ar įsidarbinti įvairiuose prekybos kooperatyvuose, dar pasimokę privačiai galėjo bandyti laikyti vaistininko padėjėjo ar mokytojo egzaminus, stoti į kai kurias mokytojų seminarijas, technikos, miškininkystės, matininkų mokyklas ar kursus, tęsti mokslą vidurinėje mokykloje. Kartais pasitaikydavo tiesiog pasakų siužetus primenančių skrydžių. Antanas Juška gimė 1902 m. dūminėje troboje Gelėžių kaime, prie Jotainių, pačiame valsčiaus pakraštyje, 1911 m. baigė Ramygalos pradinę mokyklą, 1920 m. įstojo į Berlyno universitetą, 1929 m. Getingeno universitete apgynė daktaro disertaciją „Regimasis šviesumo pasiskirstymas Saulės diske“. Beje, A. Juška Ramygalos pradinės mokyklos mokytojo V. Artiucho pedagogikos nepeikė[170].

Praprususių Ramygalos valstiečių XX a. pradžioje jau netenkino miestelio pradinė mokykla, jie siekė įsteigti aukštesniąją pradinę mokyklą su amatų klase. Valsčiaus sueiga naujos mokyklos statybai 1913 m. birželio mėnesį skyrė 2 000 rublių ir vienos dešimtinės sklypą, be to, kasmetę 500 rublių subsidiją. Į mokyklos komitetą buvo išrinkti valsčiaus lietuvių šviesuomenės nariai: Kazys Krotkus, Petras Šegamogas, Jokūbas Juška, Bronislovas Liesis, Klemensas Rasiulis. Planuota mokslą pradėti 1914 m. rudenį, tačiau prasidėjęs karas planus sugriovė[171].

Vis tik didžiausi pasikeitimai įvyko ne technologijose, bet visuomenės sąrangoje. Būtent amžių sandūroje formavosi modernios Lietuvos visuomenės ištakos. Asmens tapatybės apibrėžime XIX a. pirmojoje pusėje vyravo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) pilietybės samprata, pagal kurią pilnateisiais valstybės piliečiais laikyti tik bajorai, jų tautybė nesureikšminama. Bet vėliau imta vis stipriau pabrėžti tautinį identitetą, Lietuvoje formavosi bent trys modernios tautos: lietuvių, lenkų ir žydų. Lietuvių nacionaliniame judėjime vyraujančia tapo lingvistinė tautos samprata, pagal ją tautos nariu laikytas tik lietuviškai kalbantis lietuvių kilmės individas. Pagal šį požymį buvo labai lengva atpažinti „savišķius“ ir mobilizuoti mases, gimtosios kalbos reikšmę ypač pabrėžė dešinieji lyderiai. Bet kartu buvo pripažįstami ir kiti tautiškumo

[169] Zavišų šeimos sąrašas, 1881, *LVIA*, f. 708, ap. 2, b. 1694, l. 907at–908.

[170] Juška A. *Pareiga – visų pirma, Astronomas Antanas Juška*, sud. Matulaitytė S., Vilnius, 2002, p. 7–88.

[171] Kielaitė M. Mokyklos istorija, *PAVB RKRS*, f. 9-526, p. 31–32; Ramygala, *Lietuvos žinios*, Vilnius, 1913, nr. 79, p. 3; Ramygala, *Vienybė*, 1913, nr. 27, p. 426.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

kriterijai – ypač etninis, pagal kurį lietuviais laikė lietuvių kilmės asmenis, nors ir nekalbančius lietuviškai, ir istorinis, lietuviais laikęs buvusios LDK gyventojus. Tokios tautos apibrėžtys buvo labai tinkamos ir naudojamos, kai buvo kalbama apie tautiškai mišrias teritorijas ar istorines vietoves, į kurias lietuviai pretendavo, bet jose sudarė aiškią mažumą. Gimti lietuviškoje šeimoje dar nereiškė savaime automatiškai suvokti savo priklausymą plačiai tautinei bendrijai, tam buvo reikalingas sąmoningas pasirinkimas. Juozas Balčikonis, būdamas antroje ar trečioje Panevėžio realinės mokyklos klasėje, lankėsi pas dėdę, kai pamatė pirmąjį lietuvišką leidinį – „Tėvynės sargą“. Nors ne visą jo turinį suprato, bet suvokė svarbiausia, *„… kad lietuviai yra atskira tauta, ne ta pati, kaip lenkai, kad ta tauta nori išlaikyti savo kalbą, kad ji turi savo laikraštį“*[172]. Savęs priskyrimas konkrečiai tautai yra sąmoningas asmens pasirinkimas. Tuo metu gyvenantys žmonės privalėjo daryti šį kartais skausmingą žingsnį, nes apibrėžtis, kas yra tauta, ir tuomet, ir dabar yra svarstytina. Nuo pirmųjų savo žingsnių XIX a. viduryje iki XX a. pradžios lietuvių nacionalinis judėjimas Ramygalos valsčiuje jau buvo perėjęs kultūrinę stadiją, įžengęs į aukščiausią – politinę – fazę. Valsčiuje veikė judėjimo veikėjų branduolys, susiformavęs iš nelegalios spaudos platintojų ir skaitytojų, kurio nariai buvo visų XX a. pradžios įvykių iniciatoriai ir organizatoriai. Jie jautė labai tvirtą užnugarį – juk lietuviai sudarė absoliučią parapijos gyventojų daugumą.

Kur kas labiau komplikuota buvo bajorų padėtis. Jie paveldėjo senąją LDK tautybės sampratą, kuri tautybę tvirtai siejo su pilietybe. Bet nacionalizmas reikalavo iš naujo apibrėžti tautinę tapatybę, save identifikuoti su modernia lietuvių arba lenkų tauta.

Tautybės pasirinkimas yra labai sudėtingas procesas, kurį visi dažnai linkę supaprastinti, istorikams šį fenomeną tyrinėti sunku, lengvų atsakymų tikėtis neverta. Tuometė daugianarė ir kintanti tautinės savimonės samprata neleidžia tiesmukiškai skirstyti praeities herojų į lenkus ar lietuvius, bent kol jie tautinės tapatybės nedeklaruoja patys. Lietuvos istorijoje gerai žinomi pavyzdžiai, kai artimi žmonės, net tos pačios šeimos nariai, rinkosi skirtingą tautinę tapatybę. Panašių atvejų yra ir Ramygalos valsčiuje. 1853 m. Pāuslajo dvare, šalia Anciškio, bežemių bajorų šeimoje, gimė Jonas Vitortas (Jan Michał Witort, 1853–1903). Studijuodamas dalyvavo lenkų nacionaliniame judėjime, du kartus buvo tremtas, nuo 1887 m. gyveno daugiausia Panevėžio apylinkėse ir mieste. Tapo etnologu ir publicistu, jo studija apie lietuvių paprotinę teisę specialistų vertinama iki šiol. Daug rašė lenkiškai Peterburgo, Krókuvos, Váršuvos, Lvovo spaudai. 1889 m. Peterburgo laikraščio „Kraj“ priede paskelbė didelį atgarsį sulaukusį antilietuvišką straipsnį „Litvomanai“. Tik už trijų kilometrų nuo Pauslajo, Surodgalio kaime, irgi smulkiųjų bajorų aplinkoje, gimė, matyt, tolimas J. Vitarto giminaitis Antanas Vitartas (1863–1932). Nors moksleiviškame amžiuje natūraliai priėmė lenkišką tapatybę, bet besimokydamas Kunigų seminarijoje savo požiūrį pakeitė. Pasirinko lietuvių tautybę, tapo produktyvus lietuviškos katalikiškos literatūros rengėjas ir leidėjas, kūrė jos platinimo tinklus, rašė lietuvių periodiniams leidiniams[173].

[172] Balčikonis J. Rinktiniai raštai, 1982, t. 2, p. 247–248.

[173] Gomóła A. Jan Michał Witort. Wprowadzenie do antropologii pokolenia „ludzi naukowych“, Poznań-Katowice, 2011; Vitartas A. *Lietuvių enciklopedija*, 1966, t. 34, p. 370–372.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Skirtingai nei dabar, dažniausiai įsivaizduojama, kad vieninga lenkų tautos ateities perspektyva Lietuvoje neegzistavo. Lenkų bendruomenėje buvo labai plati pažiūrų paletė – nuo nacionalinių demokratų, kurie iš tiesų siekė Lietuvą polonizuoti, iki *krajovcų*, siekusių lietuviškos ir lenkiškos bendruomenių sintezės, įsivaizdavusių galimą demokratinę valstybę, paremtą pilietine įvairių tautų santarve buvusios LDK teritorijoje. Lenkų intelektualai puikiai suvokė, kad plečiantis lietuvių nacionaliniam judėjimui bajorija iš dominuojančios socialinės grupės greitai gali tapti tiesiog tautine mažuma. Ir tai, be abejo, atsiliepė jų savijautai ir elgsenai. Todėl dalis jų bendruomenės ateities vizijas siejo su atkurta Lenkijos valstybe, jos ryšiai su Lietuva įsivaizduoti labai įvairiai – nuo pilnos inkorporacijos iki laisvos federacijos.

XIX a. pabaigoje reikšmingi pokyčiai vyko Lietuvos katalikų bažnyčioje. Popiežiaus Leono XIII paskelbtos enciklikos „Rerum novarum“ (1891 m.) ir „Graves de communi“ (1901 m.) skatino dvasininkus aktyviai veikti savo bendruomenėse, didelį dėmesį skirti socialinėms problemoms. Nors Lietuvos vyskupų ryšiai su Roma rusų valdžios buvo labai varžomi, šių enciklikų turinys buvo puikiai žinomas ir pagal galimybę įgyvendinamas. XX a. pradžioje katalikų dvasininkai tapo įvairių iniciatyvų pradininkai, visuomeninių organizacijų kūrėjai ir vadovai. Be to, dvasininkų bendrija demokratėjo, vis didesnį svorį įgavo iš valstiečių kilę ir tautiškai angažuoti kunigai. Bet čia slypėjo ir tam tikras jų padėties dvilypumas, reikėjo rasti pusiausvyrą tarp katalikiškųjų ir tautinių vertybių.

1905 m. revoliucija iš pagrindų sukrėtė Rusijos imperiją, caras buvo priverstas visuomenei padaryti svarbių nuolaidų. 1905 m. spalio 17 d. (naujuoju stiliumi – spalio 30 d.) Nikolajus II pasirašė manifestą, kuriuo garantavo asmens neliečiamybę, sąžinės, žodžio, susirinkimų ir sąjungų laisvę, pažadėjo artimiausiu metu sušaukti Valstybės dūmą, kuri turėtų įstatymų leidimo teisę, galėtų kontroliuoti vyriausybę ir administraciją. Nors vėliau šios teisės administracijos buvo visaip siaurintos ir varžytos, Rusija aiškiai evoliucionavo konstitucinės monarchijos kryptimi. Spalio 17 d. manifestas sudarė pagrindą viešai veikti partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, tuo metu gausiai kuriamoms.

Svarbiausi visų revoliucijos įvykių valsčiuje organizatoriai buvo jau minėto Ramygalos knygų skaitytojų būrelio nariai, kurio slapti pasitarimai vyko klebonijoje. 1905 m. rudenį valsčiuje plito atsišaukimai, buvo minima, kad slapta lankėsi vienas radikaliausių to meto socialdemokratų lyderių Vincas Mickevičius-Kapsukas, kuris buvo apsistojęs pas R. Baltrūną. Mokytojui V. Artiuchui pagrasinus ar iš tiesų iškvietus policiją, po mokyklos langais rugsėjo 23 d. susprogdintas sprogmuo. Po manifesto paskelbimo visoje Rusijos imperijoje pakilo nauja mitingų ir demonstracijų banga. Spalio 23 d. Ramygaloje įvyko nedidelis mitingas: iškelta raudona vėliava ir perskaitytas manifesto tekstas, aiškinta, kad jis ne caro malone suteiktas, o iškovotas visuomenės. Pradžioje nedaugelis manifestu patikėjo, sklido kalbos, kad mitinguotojai bus ištremti į Sibirą, Ramygalos policijos *uriadnikas* grūmojo, kad mitinguotojai bus baudžiami mirtimi. Spalio 27 d., ketvirtadienį, 6 val. vakaro, Ramygalos arbatinėje įvyko antras mitingas. Organizatoriai pasistengė, kad jis įvyktų tuo laiku, kai miestelyje buvo policijos nuovados *pristavas*, kuris dalyvavo ir susirinkime. Taip atvirai demonstruota teisė į viešus susirinkimus, ir šiuo po-

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

žiūriu buvo pasielgta labai protingai, nes po to daugelis įtikėjo, kad paskelbtosios „laisvės“ yra realios. Mitingo metu buvo nutarta boikotuoti carinę mokyklą, kol į ją nebus atsiųstas lietuvis mokytojas. Mokymas vyks lietuvių kalba. Surašytas nutarimas buvo išsiųstas Vilniaus švietimo apygardai. Spalio 30 d. Turgaus aikštėje įvyko masinis mitingas, jame dalyvavo visų tautų ir socialinių grupių nariai, vienijami anticarinių nuostatų. Kalbėjo dvarininkas Zigmantas Švoinickis, Anupras Žukas, žydai socialdemokratai, minia šaukė: *„Lai gyvuoja Lietuva“*, *„Lai gyvuoja liuosybė, konstitucija“*, *„Šalin savavaldystė“*. Mitingo metu nutarta kitą dieną katalikų bažnyčioje ir žydų sinagogoje aukoti pamaldas už žuvusius dėl laisvės. Spalio 31 d. bažnyčia buvo pilna žmonių, išpuošta gėlėmis ir vainikais. Ant vieno vainiko raudono kaspino buvo užrašas: *„Nuo ramygaliečių, trokštančių laisvės“*. Mišias laikė klebonas Juozapas Genys (1858–1907 10 22), Ramygalos klebonas nuo 1902 m. Kita versija – Mišias laikė vikaras Jonas Jagminas. Bet jis nuo 1905 m. liepos 19 d. buvo iškeltas vikaru į Smilgiùs. Bet kokiu atveju atsakomybė už šį renginį teko klebonui. Po pamaldų minia patraukė prie Juodikonių jaunimo per naktį pastatyto Šėtos gatvės gale mūrinio kryžiaus su užrašu: *„Atminimui atgavimo liuosybės tikėjimo. Ramygalos jaunimas. 1905“*. Sovietiniais laikais šis vadinamas „socialistų“ kryžius buvo perkeltas į vieno ramygaliečio darželį. Kazimieras Krotkus dar užbėgo į mokyklą ir pareikalavo, kad V. Artiuchas mokinius atvestų prie kryžiaus, bet šis atsisakė. Prie kryžiaus buvo iškeltos dvi vėliavos – raudona su užrašu: *„Laisvė“*, juoda – su užrašu: *„Amžinas atminimas žuvusiems už laisvę“*. Bažnyčios chorui užvedus, prie kryžiaus buvo sugiedotas uždraustas Lenkijos tautinis himnas, Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“, Maironio „Kur bėga Šešupė“, „Marselietė“, kitos patriotinės dainos ir religinės giesmės. Aidėjo šūkiai: *„Lai gyvuoja Lietuva“*, *„Lai gyvuoja liuosybė“*, *„Lai gyvuoja konstitucija“*, *„Šalin savavaldystė“*, *„Lai gyvuoja revoliucija“*ir kt. Dainuodama ir skanduodama minia grįžo į miestelį. Demonstracijoje dalyvavo lietuviai ir žydai, klebonas J. Genys, dvarininkai Z. Švoinickis, Šiukšta[174].

Po mėnesio ramygaliečiai aktyviai dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime, nusiuntė net dešimt savo atstovų. Vyko į Vilnių Kazimieras Krotkus, Vincas Kaupas, Bronius Liesis, Klemensas Rasiulis, Anupras Žukas. Klebono šeimininkės siūlymu, delegaciją papildė moterys: Ona Žukaitė, Marytė Marozaitė, Angelė Liesytė, Ona Kaupaitė, Bronė Kaupaitė-Sabonienė, pasipuošusios tautiniais drabužiais. Moterų kelionės išlaidas padengė klebonas J. Genys. Iš vakaro atvykę ramygaliečiai žiūrėjo lietuvišką spektaklį su Miko Petrausko choru, kitas dvi dienas dalyvavo Seimo posėdžiuose. Grįždami iš Vilniaus traukiniu pilni įspūdžių Seimo dalyviai nepirko bilietų, nes „nuo dabar mūsų traukiniai“. Grįžę puolė įgyvendinti Seimo nutarimus. Entuziazmo apimtas K. Krotkus Ramygalos pašte paskelbė, kad nebereikia mokėti mokesčių, sušaukta valsčiaus sueiga atstatydino raštininką rusą, į šias pareigas išrinko Rapolą Baltrūną iš Gudelių. Valsčiaus seniūnas Antanas Činikas su raportu apie maištą ir prašymu atsiųsti 12 kazokų tvarkai atstatyti buvo sučiuptas

[174] Gabulaitė E. Paruošiamoji medžiaga (M. Kielaitės užrašyti atsiminimai) *PAVB RKRS*, f. 9–540, p. 15; Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1905 10 29, nr. 254, p. 3; Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1905 11 04, nr. 259, p. 3; Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1905 11 09, nr. 263, p. 3; Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS*, f. 9-309, p. 1–9; Nežinomo asmens laiškas E. Gabulaitei apie 1905 m. įvykius, *PAVB RKRS*, f. 9–308, p. 1; Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, 1982, *PAVB RKRS*, f. 9–294, p. 13, 37–38.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

ties kapinėmis, beskubantis į Panevėžį. Iš jo atėmė raportą, jam buvo pasakyta vykti iki Barklainių ir ten sudaužyti vežimą, paskelbti, kad nepažįstamų revoliucionierių buvo užpultas. Vyko mitingai, valsčiaus sueigos. Renginiuose siekė įgyvendinti Vilniaus Seimo rezoliucijas[175].

1906 m. pradžioje padėtis ėmė keistis, caro valdžia ėmė atsigauti nuo patirto šoko ir griebėsi represijų. Pasikeitė ir masių nuotaikos, viltį ėmė keisti nusivylimas. Kovo 11 d., šeštadienį, Ramygaloje pasirodė pareigūnų būrys su policijos *pristavu* priešakyje. Bet suimti numatytus aktyvistus nepavyko. Jie pasislėpė. Kitą dieną, sekmadienį, planuota suimti A. Žuką, prekiaujantį kooperatyvo parduotuvėje, B. Liesį – po Mišių, o kitus – turgavietėje. Bet ir vėl visi aktyvistai sėkmingai pasislėpė, pavyko sučiupti tik K. Krotkų. Pasislėpusiųjų namuose darė kratas, kitą rytą jas dar kartą pakartojo. Kratas darė ir Vilniaus Seime dalyvavusių moterų namuose, ieškojo vėliavų, bet nieko nerado. Vėliau pareigūnams pavyko suimti B. Liesį. Bet abu suimtieji išsisuko gana lengvai, gavo tik po 3 mėnesius daboklės. Tardytas buvo ir Z. Švoinickis, bet nubaustas nebuvo[176].

Nežiūrint į tai, kad revoliucija buvo užgniaužta, jos rezultatai buvo labai svarbūs. Žlugo mitas, kad valdžia visagalė; išlikusios demokratinės laisvės sudarė prielaidas pilietinei veiklai, nacionaliniai ir socialiniai judėjimai įgavo žymų postūmį. Žmonių protuose įvykusios revoliucijos nuslopinti jau buvo neįmanoma.

Ramygaloje lietuvių judėjimas po revoliucijos telkėsi apie bažnyčios chorą ir iš jo išaugusį vaidintojų būrelį. Chorą įkūrė Ramygalos vargonininkas Bronius Liesis, vargonavęs miestelyje nuo 1903 m. Jis yra viena iš svarbiausių XX a. pirmosios pusės Ramygalos asmenybių. Gimė 1886 m. Miežiškių parapijoje, mokėsi Kunigų seminarijoje, bet jos nebaigė. J. Balčikonio paskatintas, išlaikė pradinės mokyklos mokytojo egzaminus, mokytojavo, buvo visuomeninio gyvenimo organizatorius, rašė korespondencijas į laikraščius, žinomi jo nedidelės apimties vertimai iš rusų kalbos. 1918 m. buvo vienas Ramygalos progimnazijos organizatorių, nuo 1919 m. – jos vadovas, mokė lietuvių ir lotynų kalbų. Mokinių apibūdinamas kaip rimtas, tylus, rūpestingas žmogus, geras lietuvių kalbos mokytojas. Nuo 1929 m. buvo Utenõs, nuo 1931 m. – Jurbarko gimnazijų direktorius, 1936 m. – Seimo narys. 1941 m. suimtas, pateko į Rešiotų lagerius, ten mirė. Žmona, matematikos mokytoja Marija Juodikaitė-Liesiene, su dukra Danute buvo ištremtos, žmona mirė badu tremtyje. Sūnūs Bronius ir Antanas tapo partizaninio karo vadovais, Bronius Liesis-Naktis yra 1949 m. Vasario 16-osios deklaracijos signataras[177].

Pirmasis lietuvių vakaras Ramygaloje įvyko 1905 m. liepos 31 dieną. Po jo B. Liesio choras spaudoje buvo pagirtas ir dėl gražaus dainavimo, ir dėl chorisčių tautinių drabužių, o vaidinta

[175] Gabulaitė E. Ramygalos kapinės, *PAVB RKRS*, f. 9-287, p. 60; Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS*, f. 9-309, p. 1–9; Nežinomo asmens laiškas E. Gabulaitei apie 1905 m. įvykius, *PAVB RKRS*, f. 9–308, p. 1; Žukas O., Baltrūnas R. Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1906 03 29, nr. 66, p. 3–4.

[176] Žukas O., Baltrūnas R. Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1906 03 29, nr. 66, p. 3–4; Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS*, f. 9-309, p. 1–9; Gabulaitė E. Paruošiamoji medžiaga (M. Kielaitės užrašyti atsiminimai), *PAVB RKRS*, f. 9-540, p. 13–14.

[177] Gabulaitė E. Vargonininkai, *PAVB RKRS*, f. 9–501, p. 1–23; Masiokas M. Ramygalos šv. Jono Krikštytojo bažnyčios vargonai ir vargonininkai, Panevėžys, 2010, p. 53–55; Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, 1982, *PAVB RKRS*, f. 9-294, p. 6; Ričardas Čekutis, Dalius Žygelis. Laisvės kryžkelės. Broniui Liesiui-Nakčiai atminti *http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-04-20-laisves-kryzkeles-broniui-liesiui-nakciai-atminti/3194*; žiūrėta 2012 04 18.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

G. Petkevičaitės-Bitės ir Žemaitės komedija „Velnias spąstuose“ susilaukė kritikos. Choro koncertai ir vėliau nuolat sulaukdavo pagyrų. 1906 m. vaidinta „Amerika pirtyje“, „Neatmezgamas mazgas“, „Nesipriešink“, „Nutrūko“, „Dėdė atvažiavo“. Žiūrovai teigiamai vertino spektaklių dalyvius: O. Žukaitę, K. Kriaučiūną. Kai kurie kiti „artistai“ net ir žodžių nemokėjo. Ypač palankiai 1908 m. įvykusį vakarą aprašė Surviliškyje tuomet mokytojavęs Antanas Kasakaitis. Linogirio dvaras, kur vyko renginys, buvo pilnutėlis, brangūs bilietai išpirkti. Vaidintas „Valsčiaus sūdas“ ir „Audra giedroje“. Po to buvo deklamacijos, bet stipriausioji vakaro dalis, korespondento nuomone, buvo choro pasirodymas, kurį vertėjo išvysti ir didelių miestų gyventojams. Repertuaras gerai parinktas, puikūs balsai, visiems darė įspūdį dainininkių tautiniai drabužiai. Koncertui pasibaigus visi ilgais plojimais dėkojo vadovui B. Liesiui, jam sugiedojo „Ilgiausių metų“, įteikė atminimo albumą. Ramygalos choras ir vaidintojų ratelis buvo veiklūs iki Pirmojo pasaulinio karo. 1914 m. vasarą lietuviškame vakare buvo vaidintos „Gairės“, „Velnias – ne boba“, vyko šokiai, žaidimai. Choras kartais „pagastroliuodavo“ po apylinkes, 1906 m. dainavo Krekenavoje, savo choro dar neturėjusioje. Aktyviausi spektaklių dalyviai buvo K. Krotkus, M. Marozaitė, B. Liesis, B. Kaupaitė, O. Žukaitė, vaidindavo ir atostogaujantis J. Balčikonis. Juos labai palaikė klebonas J. Genys, repeticijos vykdavo klebonijoje. Kai vakarams nepavykdavo gauti valdžios leidimų, klebonas juos leisdavo slapta rengti klebonijoje. Kartais ramygaliečiai sulaukdavo ir teatro autoritetų dėmesio. 1906 m. miestelyje lankėsi Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, jis padovanojo B. Liesiui natų, pamokė vaidintojus. Bet kas buvo lietuviškų spektaklių režisierius, nežinant atspėti tikrai neįmanoma. Tai tas pats aktyvusis Barklainių dvarininkas Zigmantas Švoinickis, 1906 m. po „Amerikos pirtyje“ pastatymo jam buvo įteiktas vainikas su užrašu: „*Dėkingi tautiečiai*“, choras sugiedojo „Ilgiausių metų“. Jis rūpinosi ir leidimais vakarams, sukviesdavo į spektaklius dvarininkus, buvo išrinktas choro garbės nariu. K. Rasiulis savo atsiminimuose teigė, o juo sekdama E. Gabulaitė kartojo, kad vėliau, po savo vedybų, Z. Švoinickis nuo saviveiklos atitolo. Tai tiesa tik iš dalies, 1907 m. Panevėžyje buvo įkurta Lenkų dramos draugija, 1910 m. – Lenkų dramos, muzikos ir giedotojų draugija, abiejose Z. Švoinickis aktyviai dalyvavo, režisavo ir vaidino, todėl ir Ramygalai dėmesio teko mažiau[178].

Choro koncertai ir vaidintojų spektakliai, nors ir kokie mėgėjiški jie buvo, turėjo pasekmių. Pirma kartą už bažnyčios ribų lietuvių kalba imta nuosekliai vartoti viešuose renginiuose. Tai ugdė lietuvių savimonę, iki tol apie savo tautinę priklausomybę nesusimąsčiusiems žmonėms akivaizdžiai parodė, kad jie priklauso lietuvių nacijai, turinčiai savo siekių. Kultūrinis gyvenimas artimai sutelkė jame dalyvavusį valsčiaus bendruomenės branduolį, tai buvo svarbu tolimesniems istorijos įvykiams. Lietuviški vakarai jų rengėjams ir neišpaikintiems žiūrovams pasiūlė naują, modernią laisvalaikio formą.

[178] Ramygaloje, *Lietuvių laikraštis,* 1905 08 11, nr. 36, p. 525; Ramygala, *Vilniaus žinios,* 1906 11 08, nr. 237, p. 3; Ramygala, *Vilniaus žinios,* 1907 02 24, nr. 45, p. 2–3; Kasakaitis A. Ramygala, *Vilniaus žinios,* 1908 03 13, nr. 59, p. 2; Ramygala, *Lietuvos žinios,* 1914 06 27, nr. 140, p. 3; Užliaušiai, *Vilniaus žinios,* 1906 09 22, nr. 209, p. 3; Juška A. Ramygala, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 277–287; Gabulaitė E. Organizacijos, *PAVB RKRS,* f. 9–500, p. 10; Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS,* f. 9-309, p. 1–9.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Miestelyje veikė „Blaivybės“ draugijos skyrius, įkurtas kunigo S. Rožūmo, jis buvo ir Blaivininkų arbatinės steigėjas. 1913 m. draugijoje buvo apie 30 narių, buvo gauta 200 rublių auka organizacijos namams statyti. Juose planuota rengti blaivininkų renginius. Išrinko komisiją, trūkstamų lėšų prašė iš valsčiaus valdybos, bet pastato tuo metu įsigyti nepavyko. 1914 m. draugija iš savo kasos skyrė 150 rublių Raudonajam Kryžiui, nukentėjusiųjų nuo karo reikalams. Nuo 1893 m. Ramygaloje veikė Ugniagesių draugija, joje 1905 m. buvo apie 30 narių, dalyvavo lietuviai ir žydai[179].

Veikė Ramygaloje ir religinė Tretininkų draugija, 1915 m. savo skyrių atidarė Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti[180].

Po 1905 m. revoliucijos ėmė funkcionuoti žadėtoji Valstybės dūma, Rusijos įstatymų leidžiamoji institucija. Rinkimai į ją buvo nevisuotiniai, netiesioginiai, nedemokratiniai, įvairios socialinės grupės turėjo skirtingas galimybes į ją patekti. Bet vis tiek tai buvo naujas, visuomenę ugdantis, modernus politinis reiškinys. 1912 m. rinkikais dalyvauti IV Valstybės dūmos rinkimuose Kaune nuo Ramygalos valsčiaus valstiečių išrinkti J. Balčikonis ir B. Liesis[181]. 1906 m. tarp rinkikais į I Valstybės dūmą nuo Panevėžio apskrities dvarininkų išrinktų šešių asmenų du buvo ramygaliečiai: Aukštadvario Zigmantas Musnickis ir jotainietis Kazimieras Zaviša. Jie Kaune rinko tikruosius Valstybės dūmos narius. 1907 m. pradžioje Panevėžyje vykusiuose rinkimuose Ramygalos dvarininkai vėl buvo aktyvūs: priešrinkiminiam susirinkimui vadovavo K. Zaviša, kandidatais į rinkikus buvo iškelti Z. Musnickis, J. Šiukšta, baronas S. Brunovas, Z. Švoinickis protestuodamas prieš kandidatams keliamas išankstines sąlygas balotiruotis atsisakė. Bet pirmosios dvi Dūmos buvo greitai paleistos ir tų pačių 1907 m. rudenį vyko rinkimai į III Valstybės dūmą. Juose Valstybės dūmos nariu buvo išrinktas Jotainių dvarininkas Kazimieras Zaviša, joje išbuvęs iki kadencijos pabaigos – 1912 m. birželio mėnesį.

Patekdamas į Dūmą, K. Zaviša įėjo į Rusijos imperijos politinį elitą: susitikdavo su valstybės vadovais, žymiausiais Rusijos žmonėmis, dalyvavo caro priėmimuose, tarėsi su įvairių regionų atstovais, bendravo su lenkų nacionalinio judėjimo lyderiais, dalyvavo kuriant ateities strategijas. Dūmoje K. Zaviša įėjo į nedidelę 7 asmenų Lenkų, lietuvių ir baltarusių grupę (frakciją), kur būrėsi beveik vien buvusios LDK žemių dvarininkai lenkai.

K. Zavišos pasaulėžiūrą iš dalies galima suprasti remiantis jo kalbomis Dūmoje, pasitelkiant profesorės A. Gaigalaitės atliktą Lietuvos atstovų Dūmoje veiklos analizę. K. Zaviša buvo aktyviausias svarstant nacionalinius klausimus. Jo tautinis pasirinkimas aiškiai išreikštas kalboje svarstant savivaldos įvedimą Šiaurės Vakarų krašte: *„Mūsų, lenkų bajorija, kuriai aš atstovauju...“*. Toje pat kalboje jis pareiškė labai demokratišką požiūrį į kitas Lietuvos tautas ir luomus, kalbėjo apie jų lygias teises, išreiškė nuomonę, kad Lietuvos bajorija yra prieš jai teikiamas privilegijas, vietos savivaldoje jos interesai neturi dominuoti. Būsimasis savivaldos rinki-

[179] Ramygala, *Vienybė*, 1913, nr. 43, p. 685; Ramygala, *Vienybė*, 1913, nr. 48, p. 765; Ramygala, *Šaltinis*, 1913, nr. 18, p. 286; Ramygala, *Vienybė*, 1914, nr. 40, p. 632; Iš Ramygalos, *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 20, p. 3.

[180] Juška A. Ramygala, *Panevėžio vyskupija*, sud. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 277–287; Lietuvių draugija, *Vienybė*, 1915, nr. 11, p. 169.

[181] Rinkimai valsčių įgaliotinių, *Vienybė*, 1912, nr. 39, p. 612.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

mų įstatymas, jo nuomone, turėjo lygiai ginti visų tautybių reikalus. Ypač aštriai K. Zaviša pasisakė svarstant naujos Chelmo gubernijos sudarymą ir jos priskyrimą Kijevo genergubernatoriaus kompetencijai. Tai lenkų nacionaliniai lyderiai suprato kaip pasikėsinimą į Lenkijos vientisumą. K. Zaviša atkreipė dėmesį, kad tai iš esmės ne administracinis, o politinis klausimas, siūlė atsižvelgti į vietos gyventojų nuomonę. Su patosu pažymėjo, kad

„lenkai savo savasties išsaugojimu neapsiribos, atlaikys tą smūgį, kad įvairiomis „chelmščinomis" sukurti didelės ir galingos valstybės neįmanoma – tegu tas savo svajones bei iliuzijas rusų patriotai palieka."

Vėliau palaikydamas Dūmos nario, lietuvio, žymaus visuomenės veikėjo Andriaus Bulotos nuomonę, K. Zaviša iš Dūmos tribūnos įrodinėjo, kad vyriausybė niekada nesirūpino žmonų gerove, o jos pagrindinis tikslas yra rusinti kraštą. Taip pat K. Zaviša, išreikšdamas bendrą lenkų atstovų nuomonę, kalbėjo prieš papildomą Valstiečių banko finansavimą iš valstybės iždo, kritikavo jį dėl nevienodų žemės pirkimo kreditavimo sąlygų katalikams ir pravoslavams. Kalbėję lietuvių atstovai (A. Bulota, P. Kuzma) banką tiesiogiai kaltino vykdant rusų kolonizaciją Lietuvoje. K. Zaviša gynė gyventojų teisę rinkti teismų teisėjus iš vietinių gyventojų tarpo.

K. Zaviša keletą kartų kalbėjo apie krašto švietimo reikalus. Jis kartu su lietuviais A. Bulota ir P. Kuzma prieštaravo cerkvių parapinių bažnyčių tinklo plėtrai Šiaurės Vakarų krašte, siūlė geriau finansuoti pradines mokyklas, gynė vaikų teisę mokytis gimtąja kalba. Svarstant Pradinių mokyklų reformos įstatymo projektą pritarė A. Bulotos siūlymui vaikus jau pradinėje mokykloje pradėti mokyti gimtąja kalba ir tik nuo trečios klasės pereiti prie rusų kalbos. Jis pareiškė nuomonę, kad krašte *„ne lenkai, bet carinė vyriausybė persekioja lietuvių kalbą."* Tik vienoje kalboje K. Zaviša gynė luominius interesus – stipendijų įsteigimą smulkiųjų bajorų vaikams dvarininkų įkurtoje Dotnuvos žemės ūkio mokykloje. A. Bulota pareikalavo visas stipendijas skirti valstiečių vaikams. Įdomu, kad oponentai sutarė, jog bajorų luomas nueina į istoriją[182].

Apibendrinant galima teigti, kad K. Zaviša carinėje Dūmoje atstovavo lenkų tautos interesams. Tačiau kai buvo svarstomi kraštui aktualūs klausimai, jo ir lietuvių atstovų pozicija dažnai sutapdavo. Jis reiškė demokratines idėjas, modernias tiems laikams ir vis dar aktualias. K. Zaviša, kaip ir dauguma Lietuvos atstovų Dūmoje, priklausė opozicijai ir jo kalbos daugiau reiškė visuomenės balsą, bet neturėjo didesnės įtakos įstatymų projektų korektūroms. Viešosios kalbos, pasakytos Dūmoje, buvo skelbiamos spaudoje ir krašto šviesuomenės skaitomos, todėl turėjo įtaką Lietuvoje stiprinant tautų ir žmonių lygybės nuostatas.

Iki Pirmojo pasaulinio karo kilo tik pora nesutarimų tarp valsčiaus lietuvių ir lenkų. Vienas korespondentas piktinosi, kad Ramygalos vartotojų bendrovės raštvedyba vedama lenkų kalba, buvo ginčų dėl lenkų reikalavimo bažnyčioje evangeliją skaityti lenkiškai[183]. Bet

[182] Rinkimai „dumon", *Vilniaus žinios,* 1906, nr. 60, p. 3; Panevėžys, *Vilniaus žinios,* 1907, nr. 24, p. 3; Gaigalaitė A. *Lietuvos atstovai Rusijos valstybės dūmoje 1906–1917 metais*, Vilnius, 2006, p. 110, 112, 120, 121, 132–133, 140, 154, 157, 172, 198, 203, 207.

[183] Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 224, p. 2–3; Ramygala, *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 193, p. 3.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

jokių ilgalaikio priešiškumo požymių nebuvo, abiejų tautų nariai bendradarbiavo visuomeninėse organizacijose, kartu veikė revoliucijos metais, kai juos suvienijo anticarinės demonstracijos. Lenkų dvarininkai lankydavosi lietuviškuose vakaruose, juos šelpdavo. Baronas Brunovas už 3 rb bilietą duodavo 25 rublius, grąžos neprašydavo[184]. Tikriausiai pasitaikydavo buitinių konfliktų, išdidaus dvarininkų požiūrio į lietuvius, šie atsakydavo pašaipomis, aiškiai buvo suvokta socialinė atskirtis. Bet didesnio tautinio konflikto židinio nebuvo: 1905 m. Ramygalos choras giedojo lietuvių ir lenkų tautinius himnus, Ramygalos šv. Jono Krikštytojo bažnyčios Centriniame altoriuje, abipus centrinės skulptūrinės kompozicijos, kur šv. Jonas Krikštytojas krikštija Jėzų, yra šventųjų Kazimiero ir Stanislovo, tai yra Lietuvos ir Lenkijos globėjų skulptūros. Tai jokiu būdu ne atsitiktinumas. Altoriaus statybą finansavo K. Zaviša, jo puošybos programa iki šiol reiškia tada fundatoriaus turėtą ateities viziją, kur abi tautos yra kartu. Nėra jokių užuominų, kad po kelerių metų tarp abiejų tautų atsiradusi neperžengiama siena būtų kažkaip brendusi ar tokia istorijos eiga būtų buvusi iš anksto nulemta. Aišku, Ramygalos valsčiuje labai svarbią reikšmę turėjo tai, kad lietuviai savo skaičiumi absoliučiai dominavo. Bet labai svarbu ir tai, kad abi pusės bendradarbiavo, o bendruomenių lyderiai nepasidavė šovinizmui, kuris irgi yra moderninimo vaisius.

Ilgasis XIX amžius baigėsi labai netikėtai, dešimtmečiais vykę nuosaikūs pokyčiai ir tendencijos buvo staiga nukirsti vienu kardo smūgiu. Imperijų viršūnės pradėjo Pirmąjį pasaulinį karą, kurio masto ir pasekmių pradžioje niekas neįsivaizdavo ir dėl kurio priežasčių iki šiol diskutuojama. Karo sukrėtimai, socialiniai kraštutinumai, viltys atkurti valstybes visuomenę darė radikalią, ir ji pasiryžo veiksmams, ramiais prieškario metais neįsivaizduojamais. Ramygaliečiai staiga pamatė visą modernių priemonių puokštę: nematyto masto mobilizaciją, rekvizicijas, modernų vadovavimą didžiulėms ginkluotų žmonių masėms, naująsias propagandos technologijas, modernius greitašaudžius ginklus, automobilius ir lėktuvus (aeroplanus).

1915 m. vasarą Lietuvą užėmė vokiečių kariuomenė. 1915 m. rugsėjo 5 d. Vilniuje išėjo paskutinis laikraščio „Vienybė“ numeris. Paskutiniame jo puslapyje buvo nedidelis skelbimas: *„Noriu susirašinėti su Ramygaliečiais pabėgėliais. Atsiliepkite. Br. Liesis. Adresas: Vilnius, ,,Vilties“ red., Žandarmų gat.“*[185]

Rezultatai ir išvados

Ramygalos krašto praeities įvykiai, žmonės ir laikas, lėti ilgalaikiai procesai: daugėjo gyventojų, dūminėse valstiečių trobose statė kaminus, baudžiauninkai virto piliečiais, turinčiais nuosavas ateities vizijas. Įdomi bajorų luomo raida, jo atkakli kova už LDK laikus siekiančias vertybes, pagaliau nuosmukį ir kryptį į demokratizavimą.

XIX amžiaus valsčiaus bendruomenė buvo vieningas organizmas. Lietuviai, lenkai, žydai, katalikai, judėjai, dvarininkai, bajorai, dvasininkai, miestiečiai, baudžiauninkai, kumečiai ir samdiniai, turtuoliai valstiečiai, – kiekviena gyventojų kategorija buvo šimtais įvairaus pobūdžio gijų surišta su kitomis. Nors

[184] Klemenso Rasiulio atsiminimai, *PAVB RKRS*, f. 9-309, p. 1–9.
[185] Apgarsinimai, *Vienybė,* 1915, nr. 31, p. 464.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

paprasčiau ir patogiau kiekvieną šią struktūrą pažinti atskirai, nors jie visi yra vieno medžio šakos. Ši visuomenė labai marga, ir, vykstant vidiniams virsmams, esant nuolatiniam konfliktui su caro valdžia, išorės ekonominiam, kultūriniam ir socialiniam spaudimui, jai visą šimtmetį pavyko išsaugoti savo integraciją.

1919–1920 m. Lietuvos ir Lenkijos konfliktas negrįžtamai pakeitė lietuvių-lenkų santykius, atnešė labai daug tragedijų, jaučiamų iki šiol. Abi modernios tautos įnirtingai kovojo su kaimynėmis dėl savo valstybių įtvirtinimo, abiejų armijas sudarė savanoriai. Lenkijos kariuomenėje buvo nemažai Lietuvos lenkų, kariavusių už jiems šventą tautinį idealą. 1920 m. rudenį vienas iš atskirų Lenkijos kavalerijos dalinių prasiveržė iki Truskavos. Ramygalos progimnazijoje susiformavo savanorių būrys, pasiryžęs pastoti kelią jo gilesniam veržimuisi į Lietuvą. Prie Ókainių įvyko mūšis, kurio metu žuvo būrio vadas, gimnazistas Jonas Ambrazevičius, gimnazistas Stasys Klimaitis buvo paimtas į nelaisvę, tardant subadytas durtuvais ir nušautas. Šie įvykiai sukrėtė valsčių, tautų santarvė susvyravo. Lenkų tautybės žmonės, nors ir neįsivėlę į to laiko politinius įvykius, turėjo apsispręsti, su kuria valstybe ir tauta jie susies savo ateitį. Kazimiero Zavišos sprendimas atrodo buvo nuoseklus – ne visai patikimo šaltinio žiniomis, 1920 m. jis manė, kad istorinės Lietuvos LDK pavyzdžiu atkurti nebepavyks, tikėjosi, kad etnografinė Lietuva taps Lenkijos dalimi su plačia autonomija. Prognozei neišsipildžius, apsigyveno Lenkijos okupuotame Vilniuje, ten kurį laiką gyveno ir jo duktė Kristina. 1926 m. mirė ir buvo palaidotas šv. Petro ir Povilo bažnyčios Sidorovičių-Zavišų koplyčioje[186]. Visiškai kitokį kelią pasirinko Zigmantas Švoinickis. Jis save laikė lenku, bet ir Lietuvos piliečiu, propagavo Lietuvos ir Lenkijos uniją, bet tik laisvu susitarimu, smerkė bet kokį jėgos naudojimą prieš Lietuvą. Toliau gyveno Barklainiuose, per žemės reformą pats išdalijo žemę buvusiems dvaro kumečiams ir naujakuriams, aktyviai dalyvavo Panevėžio lenkų kultūriniame gyvenime, kaimiečiams nemokamai teikė medicininę ir kitokią pagalbą, buvo visų gerbiamas ir mylimas[187]. Atgyvenusios luominės visuomenės sąrangos dekonstrukcija ir palaipsnis bajorų luomo nuosmukis ir transformacija – svarbus amžių trukusios raidos rezultatas.

Ramygalietis savanoris Antanas Narsutis viename Nepriklausomybės minėjime pasakė daugelį šokiravusią frazę: „*Mes, ramygaliečiai, Lietuvą atstatėm*“. Matyt, jis turėjo omenyje, kad valsčius Lietuvos kariuomenei tuomečiu apytiksliu skaičiavimu davė 316 savanorių[188]. Pasakyta, aišku, išdidžiai, bet reikia sutikti, kad Ramygalos valsčius iš tiesų buvo tarp aktyviausiųjų nacionalinio judėjimo židinių. Ir tai ne kažkokia trumpalaikė nuotaika, bet jau tradicija, jungusi knygnešius, 1905 m. revoliucijos ir Vilniaus Seimo dalyvius, ir savanorius. Šiuose įvykiuose netgi dalyvavo nemažai tų pačių žmonių. Lietuvių tautinės savimonės įsitvirtinimas masėse, jų mobilizavimas tautinei valstybei sukurti, šiuolaikinės lietuvių tautos gimimas ir yra svarbiausias XIX a. Ramygalos parapijos raidos rezultatas.

[186] Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, 1982, *PAVB RKRS,* f. 9-294, p. 8–9; *P.O.W. (Polska Organizacja Wojskowa) Lietuvoje,* sud. J. Rainys, Kaunas, 1936, p. 142; K. Zavišos mirties liudijimo nuorašas, 1927, *Panevėžio apskrities archyvas,* f. 13-R, ap. 3, b. 115, p. 6.

[187] *P.O.W. (Polska Organizacja Wojskowa*) *Lietuvoje,* sud. J. Rainys, Kaunas, 1936, p. 142; Gabulaitė E. Barklainiai, *PAVB RKRS,* f. 9–532, p. 1; Žostautaitė P. Paskutinis Barklainių dvaro savininkas, *Uliūnai,* Vilnius, 1993, p. 156–164. *Jackiewicz M. Polske życie Kulturalne w Respublice Litewskiej 1919–1940,* Olstyn, 1997, s. 307–309.

[188] Gabulaitė E. Organizacijos, *PAVB RKRS,* f. 9-500, p. 10–11.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Ramygalos parapijos ir valsčiaus istorijos įvykiai ir procesai vyko sinchroniškai su tokiais pat įvykiais ir procesais Vidurio Lietuvoje. Individualumą šiems bendriems istorijos įvykiams suteikė žmonės, ramygaliečiai, jų poelgiai, mintys ir likimai.

Priedas Nr. 1

Ramygalos parapijos gyvenvietės pagal 1784 m. Ramygalos parapijos aprašą*

Gyvenvietės pavadinimas	Savininkas	Padėtis ir atstumas nuo Ramygalos
Amprūdžiai	Teisėjas Daukša	Į pietus, už vidutinės mylios**
Anciškiai (Unciškiai)	Vienuoliai pijorai	Į pietryčius, pusė vidutinės mylios
Aukštadvaris	Kosakovskis	Į pietus, vidutinė mylia
Aukštadvaris	Gombrovičius	Į pietvakarius, ketvirtis mylios
Barklainiai, tėvonija	Švoinickis	Į šiaurę, už mažos mylios
Barklainiai	Puzinui priklausanti valstybinė seniūnija	Į šiaurę, už pusantros didelės mylios
Bartkūnai	Maršalkienė Bitautienė	Į pietryčius, už didelės mylios
Belozarava	Zabiela	Į šiaurės rytus, vidutinė mylia
Biurgaliai	Daukša	Į pietus, už vidutinės mylios
Čipliai	Gombrovičius	Į šiaurės rytus, už pusantros mylios
Daniūnai	Daukša	Į pietryčius, už didelės mylios
Daubarai	Bitautienė	Į pietryčius, ketvirtis mylios
Dudaičiai	Teisėjas Bistramas	Į šiaurę, 4 mylios
Džiugailiai	Bistramas	Į pietryčius, pusė vidutinės mylios
Gabulai	Gombrovičius	Į pietryčius, pusė mažos mylios
Gaisai	Brunova	Į pietus, pusantros didelės mylios
Gimioniai, dvaras	Musnickis	Į pietvakarius, pusė didelės mylios
Girsteikiai	Straševičius	Į šiaurės rytus, pusė vidutinės mylios
Glebauskai	Gombrovičius	Į pietryčius, pusė vidutinės mylios
Grigaliai	Šiukšta	Į pietryčius, didelė mylia
Griniūnai	Lukjanskis	Į šiaurės rytus, vidutinė mylia
Gudeliai	Musnickis	Tarp šiaurės vakarų ir pietų, pusė didelės mylios
Jadikoniai	Židškevičius	Į šiaurės vakarus, pusantros mylios
Janioniai	Straševičius	Į šiaurės rytus, didelė mylia
Jankūnai	Straševičius	Į šiaurės rytus, didelė mylia
Joskildai	Straševičius	Į šiaurę, didelė mylia
Jotainiai, dvaras	Šiukšta	Į pietryčius, didelė mylia
Jotainiai, kaimas	Zabiela	Į pietryčius, didelė mylia
Jovaišos, bajorkaimis ir kaimas	Mickevičius	Į pietryčius, ketvirtis didelės mylios
Juodžiai	Kosakovskis	Į pietryčius, vidutinė mylia
Juškaičiai	Gombrovičius	Į pietvakarius (šaltinyje klaida, turi būti šiaurės vakarus), pusė vidutinės mylios
Katinai	Veresčinskis	Į šiaurės rytus, pusantros didelės mylios
Klebonai	Šiukšta	Į rytus, vidutinė mylia
Kraujaliai	Musnickis	Į šiaurės vakarus, pusė didelės mylios
Kučiai	Bistramas	Į šiaurę, pusantros vidutinės mylios
Kuršiai	Bistramas	Į šiaurės rytus (šaltinyje klaida, turi būti – į pietryčius) pusė didelės mylios
Kutiškiai, dvaras	Straševičius	Į šiaurės rytus, pusantros vidutinės mylios
Lenartai	Bajorkaimis	Į šiaurės rytus, vidutinė mylia

* Parengta pagal: *LVIA*, f. SA, b. 19 254, p. 81–84. Vietovardžių rašomi pagal XX a. norminę vartoseną; šaltinyje jų formos labai panašios į šiuolaikines. Neidentifikuotų vietovių pavadinimai rašomi kaip šaltinyje.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Gyvenvietės pavadinimas	Savininkas	Padėtis ir atstumas nuo Ramygalos
Linogiris, dvaras	Gombrovičius	Į šiaurę, ketvirtis mylios
Lesno	Ponas klebonas	Į rytus, pusė didelės mylios
Likėnai	Bajorkaimis	Į pietus, didelė mylia
Liubartai	Černevskis	Į šiaurės rytus, vidutinė mylia
Masiokai	Gombrovičius	Į šiaurę, ketvirtis vidutinės mylios
Medžiūnai	Veresčinskis	Į šiaurės rytus, pusantros vidutinės mylios
Michališkiai	Mickevičius	Į pietus, ketvirtis vidutinės mylios
Naujasodė	Gombrovičius	Į pietvakarius, pusė didelės mylios
Naujasodė	Daukša	Į pietryčius, mylia
Naujasodė	Šiukšta	Į rytus, didelė mylia
Oškiečiai	Bitautienė	Į šiaurės rytus, ketvirtis vidutinės mylios
Pabaliai	Straševičius	Į šiaurės rytus, didelė mylia
Paberžė	Veresčinskis	Į šiaurės rytus, mylia
Padvariai	Straševičius	Į šiaurės rytus, pusantros vidutinės mylios
Pagilupė	Bajorkaimis	Į pietvakarius, pusantros didelės mylios
Papiškis	Ziškievičius	Į šiaurės vakarus, vidutinė mylia
Pašiliai	Musnickis	Į pietvakarius, pusė mylios
Pavermenė, dvaras	Brunova	Į pietus, pusantros vidutinės mylios
Pavermenė, dvaras ir kaimas	Lugaila	Į pietryčius, pusantros vidutinės mylios
Plikšakalnis	Truskovskis	Į pietvakarius, už pusantros vidutinės mylios
Poravija	Bistramas	Į pietryčius, pusantros vidutinės mylios
Povilava	Vienuoliai pijorai	Į pietryčius, pusantros vidutinės mylios
Pumpliai	Švoinickis	Į šiaurės rytus, didelė mylia
Putros	Bitautienė	Į rytus, ketvirtis mažos mylios
Radikoniai	Jurskis	Į šiaurės vakarus, pusantros vidutinės mylios
Rameikoniai	Ziškievičius	Į šiaurę, pusė didelės mylios
Raudoniai	Veresčinskis	Į šiaurės rytus, pusantros didelės mylios
Raukštoniai	Ziškievičius	Šis kaimas vietovių apraše praleistas, bet minimas kelio į Naujamiestį apraše
Steideriškiai	Bistramas	Į šiaurę, pusantros mažos mylios
Steponioniai	Bajorkaimis	Į šiaurės vakarus, 2 mažos mylios
Sukeliai	Zabiela	Į rytus, ketvirtis mažos mylios
Šlekiai	Bitautienė	Į šiaurės rytus, pusė didelės mylios (klaida, iš tikrųjų Šlekiai yra į pietryčius)
Šukioniai	Brunova	Į pietryčius, pusantros mažos mylios
Užartai, dvaras	Truskovskis	Į pietvakarius, viena vidutinė mylia
Užartai, kaimas	Truskovskis	Ten pat
Užartėlė	Bajorkaimis	Ten pat
Užkalnis	Gombrovičius	Į šiaurės vakarus, viena vidutinė mylia
Vakagaliai	Straševičius	Į šiaurės rytus, pusė vidutinės mylios
Vipliai	Gombrovičius	Į rytus, vidutinė mylia
Viršiliai	Gombrovičius	Į šiaurės vakarus, pusė vidutinės mylios
Zalatoriai	Švoinickis	Į šiaurės vakarus, pusantros vidutinės mylios
Žaibogala	Konenevskis	Į šiaurės vakarus, dvi didelės mylios
Žaibogala, kaimas ir bajorkaimis	Konenevskis	Ten pat
Žeimiškiai	Straševičius	Į šiaurės rytus, mylia
Žotautai	Straševičius	Į šiaurės rytus, pusantros didelės mylios
Žudžiai, dvaras	Mickevičius	Į šiaurės rytus, vidutinė mylia
Žudžiai, kaimas	Tas pats ponas	Ten pat
Žudžiai	Straševičius ir Gombrovičius	Į šiaurės rytus, vidutinė mylia
Žudžiai	Švoinickis	Ten pat
Žvirblioniai	Barodzica	Į šiaurės vakarus, už pusantros vidutinės mylios

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

* 1820 m. duomenys pateikiami pagal: Gabulaitė E. Išrašai apie bažnyčią, koplyčias iš Ramygalos parapijos vizitacijų knygų, *PAVB RKRS*, f. 9–280, p. 24–26; 1903 m. žinios pagal: *Алфавитный списокъ населенныхъ местъ Ковенской губерніи, Ковно*, 1903 г.

** Šaltinyje vartojami XVIII a. II pusės ilgio matai. Mažoji mylia yra ~5,5–5,8 km, vidutinė mylia ~6,8–7 km, didžioji mylia ~7,8–8 km. Dokumente atstumai nurodomi apytiksliai. Vietovių padėtis Ramygalos atžvilgiu nurodoma taip, kaip pateikta šaltinyje; nurodomos klaidos, yra pastabų.

Priedas Nr. 2

Ramygalos valsčiaus bajorai žemvaldžiai XIX a. devintajame dešimtmetyje*

Vardas, pavardė, tėvavardis, tikyba, luomas, titulas, žinios apie valdos įsigijimą, savininko gyvenamąją vietą (jei pateikiama)	Dvaro, valdos pavadinimas	Žemės kiekis (dešimtinės)	Nenaudingos, nepatogios žemės kiekis (dešimtinės)	Miškas (dešimtinės)
Anrep-Elmpt** Cecilija, liuteronė, grafienė	Linogiris	753	80	365
Banevič Konstantinas, Prano, katalikas, bajoras	Gojus	14	2	3
Banevičiova Eva, Kazimiero, katalikė, bajorė, paveldėjo 1849 m., ūkininkauja, savininkė	*Gojus*	*16*	*4*	-
Bilinskij Pranas, Inokentijaus, katalikas, bajoras, paveldėjo 1880 m., ūkininkauja, savininkas	*Vidulavki (Valatkiškiai?)*	*20*	-	*15*
Blavdzevič Mariana ir Vanda, Adolfo, katalikės, bajorės	Laneiliai (?)	34,5	1	12
Blavdzevič paveldėtojai, katalikai, bajorai	Kuršiai	208	24	276
Blavdzevič Marija, Prano, katalikė, bajorė, paveldėjo 1877 m., ūkininkauja, savininkė	*Kuršiai*	*248*	*173*	*80*
Beliavskij Juozapas, Juozapo, katalikas, bajoras	Petkūnai	32	12	20
Brunnov Stanislovas ir Simonas, Simono, katalikai, bajorai, *baronai, paveldėjo 1878 m., gyvena Rygoje*	Pavermenė Pakščiai Gaisai Pagelupė *Čukiškiai*	696 *(720)*	229 *(50)*	782 *(882)*
Fon Brunov Bogumila, Simono, liuteronė, bajorė, baronė, pirko 1872 m., gyvena Pavermenėje, ūkį tvarko valdytojas	*Naujadvaris*	*323*	-	*130*
Butkevič Petras, Antono, bajoras	Čelkai	19	2	3
Cemnolonskij Florijonas, Juozapo, katalikas, bajoras	Jotainiai	46	8,5	15,5
Cemnolonskij Leonardas, Juozapo, katalikas, bajoras, paveldėjo 1863 m., ūkininkauja Marija Cemnolomskaja, savininkas gyvena Vilniuje	*Jotainiai*	*30*	*5*	*20*
Cidzikas Adolfas, Stanislovo, bajoras	Stanislavovas	201	74	73
Černevskij Inokentijus, Liudviko, bajoras	Barklainiai	113	1	16
Eidrigevič Karlas, Ferdinando, bajoras	Sipailiškiai	24,5	1,5	2
Gineiko Pranas, Konstantino *(Juozapo)*, katalikas, bajoras, *įgijo kaip užstatą už skolą 1860 m., ūkininkauja, savininkas*	Pagelunai	36,5 *(25)*	1,5 *(5)*	8 *(10)*
Gofmano paveldėtojai	Užartėlė	22	1	7
Gofman Leopoldas, Teodoro, katalikas, bajoras, paveldėjo, ūkininkauja, savininkas	Užartėlė	30	-	-
Granickaja Antonina, Adolfo, bajorė	Nekrasiškiai ir Antanava–Pagelupiai	114	15	65
Jablonskij Petras, Petro, bajoras	Šilaičiai	40	1	4

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Vardas, pavardė, tėvavardis, tikyba, luomas, titulas, žinios apie valdos įsigijimą, savininko gyvenamąją vietą (jei pateikiama)	Dvaro, valdos pavadinimas	Žemės kiekis (dešimtinės)	Nenaudingos, nepatogios žemės kiekis (dešimtinės)	Miškas (dešimtinės)
Jagilnickaja Teresė, Vladislovo	Bartkūnai	95	25	44
Jaloveckaja Julija, Ignacijaus, bajorė	Steponioniai	36	1	2
Jasiukovič Vilchelmas, Mykolo, katalikas, bajoras, *paveldėjo 1843 m., ūkininkauja, savininkas*	Bialozarava	266,5 *(323)*	65 *(40)*	*(234)*
Javoiš Jeronimas, Inokentijaus, katalikas, bajoras, pirko 1856 m. ir 1866 m., ūkininkauja, savininkas	*Genėtiniai*	*49*	*12*	*5*
Juškievič Juozapas, Aloyzo, bajoras	Sipailiškiai	35	4	-
Juškievič Feliksas, Ignacijaus *(Donato)*, bajoras, *katalikas, paveldėjo 1875 m., ūkininkauja, savininkas*	Girsteikiai	34 *(20)*	8 *(12)*	8 *(19)*
Korgovd Antonas, Stanislovo, katalikas, bajoras, *paveldėjo 1858 m., žemė išnuomota, savininkas gyvena savo dvarelyje, Šėtos val. (ten 63 deš. žemės)*	Likėnai	23 *(23)*	2 *(12)*	6 *(5)*
Korženevskij Juozapas, Adomo, katalikas, bajoras, *pirko 1843 m., yra vandens malūnas, ūkininkauja, savininkas*	Dubuliai	345 *(380)*	5 *(0)*	130 *(100)*
Kulvickaja Felicijona, Ignoto, bajorė	Likėnai	13	0,25	2
Leparskij Vladislovas, Mykolo, bajoras	Vidulavki (Valatkiškiai?)	21	0,5	10
Leparskij Mykolas, Motiejaus, katalikas, bajoras, gavo dovanų 1852 m., ūkininkauja, nuomininkas	*Vidulavki (Valatkiškiai?)*	*75*	*5*	-
Macanskij Klementijus, Stanislovo, bajoras	Oželiai	34	6	
Mackevičiova Evva, Juozapo, bajorė, *valdo nuo 1860 m. pagal įvesdinimo aktą, ūkininkauja, savininkė*	Pagelupiai	4 *(5)*	*0,25 (0)*	-
Maleckij Vladislovas, Eduardo, bajoras	Vadokliai (Ramygalos vls.)	139	47	94
Mickevičiova Antanina, katalikė, bajorė, paveldėjo 1872 m., ūkininkauja, savininkė	*Antanava*	*120*	*30*	*50*
Mickievič Antonas, Justino, katalikas, bajoras	Barklainiai	127	18	-
Michnievič Juozapas, Mykolo, katalikas, bajoras, *pirko, ūkininkauja, savininkas*	Pagelupė	36 *(22)*	1 *(1)*	29 *(37)*
Michnievič Leopoldas, Juozapo, katalikas, bajoras	Zalatoriai	101	7	25
Mingailo Donatas ir žmona, bajorai	Gudeliai	65	12	3
Musnickaja Teodora, Juozapo, *katalikė, bajorė, paveldėjo 1862 m., ūkininkauja, savininkė*	Aukštadvaris	324 *(200)*	147 *(10)*	159 *(300)*
Paškevič Antonas ir Stanislovas Aleksandro, bajorai	Antanava	295	140	165
Ragovskiai Paulina, Valerija ir Kazimira, Juozapo, bajorai	Jotainiai ir Šilaičiai	19	1	3
Rimovič Baltazaras, Andriaus, katalikas, bajoras, paveldėjo 1834 m., ūkininkauja, nuomininkas, savininkas gyvena dvarelyje	*Genėtiniai*	*34*	-	-
Rossachackij Antonas, Kazimiero, bajoras	Pauslajis	204	30	172
Rossachackij Antonas, Kalisto, bajoras	Pauslajis	83	3	-

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Vardas, pavardė, tėvavardis, tikyba, luomas, titulas, žinios apie valdos įsigijimą, savininko gyvenamąją vietą (jei pateikiama)	Dvaro, valdos pavadinimas	Žemės kiekis (dešimtinės)	Nenaudingos, nepatogios žemės kiekis (dešimtinės)	Miškas (dešimtinės)
Rossachackij Antonas, Kalisto, bajoras	Sorodgalis	235	14	-
Rusteiko Petronėlė, bajorė	Žvirblioniai	19,5	2,5	1
Sipovič Jonas, Aleksandro, bajoras	Pagelupė	4	0,25	0,75
Sniežko Sigizmundas ir Eduardas, Mykolo, bajorai, *katalikai, paveldėjo 1831 m., ūkininkauja, savininkai*	Lalai	14 *(14)*	0,75 *(0)*	-
Sopockiai, mažamečiai [vaikai], bajorai	Liudvikava (Sokeliai)	160	16,5	65
Ščenslovič Inokentijus, Juozapo, bajoras	Žaibogala	14	3,5	1,5
Šilling Boleslovas, Dionizo, bajoras	Surodgalis	25,5	3	25
Šilling Marija, Sigizmundo, bajorė	Juodžiai	14,5	2,5	2
Šilov Aleksandras, Nikitos, kolegijos asesorius	Barklainiai	51	7,5	17
Šiukšta Antanas, Aniceto, bajoras	Gudeliai	1/8 deš.		
Šiukštos paveldėtojai, bajorai	Michališkiai	155	37	96
Šulc Mykolas, Aloyzo, bajoras	Pociūnai	17,5	1,5	4
Švoinickij Metardas, Aleksandro, bajoras	Kalno ir Tolimieji Barklainiai	239	15	146
Švoinickij Norbertas ir Metardas, Aleksandro, katalikai, bajorai, paveldėjo 1860 m., ūkininkauja Metardas, Norbertas gyvena Ukmergės apskrityje	*Kalno ir* Tolimieji *Barklainiai*	*282*	*40*	*121*
Tiškevič Jonas, Juozapo, grafas, katalikas	Stebeikiai	324	46	333
Totven Antonas, Antono, titulinis tarėjas	Valatkiškiai	90	33	4
Tovgin Ana, Emilija ir Tomas, Ferdinando, bajorai, Teresė Misevič, valstietė	Lalai	30	-	19
Tovginova Teresė, Mykolo, katalikė, bajorė, pirko 1853 m., ūkininkauja nuomininkas, savininkė, gyvena dvarelyje	*Užvalakiai*	*30*	*10*	*19*
Vercinskij (Veresčinskis) Antonas, Jono, bajoras	Jotainiai	74	1	
Zaviša Aleksandras, Juozapo, *paveldėjo 1835 m., ūkininkauja, savininkas*	Jotainiai, užusienis	124 *(102)*	3 *(5)*	153 *(177)*
Zelinka Brigita, Jokūbo, bajorė	Daukinis (Daukšinos?)	229	110	23
Žongolovič Julijonas, Nikodemo, katalikas, bajoras, ūkininkauja, savininkas	*Girsteikiai*	*13*	*4*	*6*

* Sudaryta pagal šaltinį: Jotainėlių kaimo liustracijos lapas, *LVIA*, f. 525, ap. 21, b. 308 b, p. 55.

* Lentelės pagrindas yra *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1889. Informacija iš ankstyvesnio leidinio *Алфавитный списокъ землевладѣльцов Ковенской губерніи*, Ковно, 1881, pateikiama papildomai kursyvu, jei savininkas neminimas 1889 m. sąraše, tai informacija pateikiama atskira eilute; jei minimas – tos pačios eilutės pabaigoje. Žemės kiekis nurodomas pagal abu leidinius, ankstesniojo duomenys rašomi kursyvu ir skliausteliuose, jei yra vienoje eilutėje.

** Pavardės rašomos taip, kaip pateikiama šaltinyje, nelietuvinamos, ištaisomos klaidos, surusinti vardai rašomi lietuvių kalba, katalikiška forma (išskyrus numanomų rusų tautybės asmenų); joms pridedamos įprastos lietuviškos galūnės; vietovių pavadinimai pateikiami kaip 1903 m. surašymo leidinyje, neatpažinti vietovardžiai rašomi kaip šaltinyje.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Priedas Nr. 3

Ramygalos valsčiaus gyvenamosios vietovės 1903 m.*

Vietovės pavadinimas, tipas	Gyventojų skaičius
Alksniai (Valakai), vienkiemis	5
Anciškis, miestelis	109
Antanava, dvaras	26
Antanava (Pagelupiai), dvaras	16
Barklainiai, dvaras	12
Barklainiai, dvaras	30
Barklainiai, dvaras	11
Barklainiai kalno, dvaras	16
Barklainiai tolimieji, dvaras	12
Barklainiai (Lapkalniai), palivarkas	10
Barklainiai, malūnas	3
Barklainiai I, kaimas	105
Barklainiai II, kaimas	59
Barklainiai, užusienis	26
Bartkūnai, sodyba	32
Belagorka, nausėdija	6
Belazarava, dvaras	18
Beržytė, vienkiemis	8
Blindynė (Garuckai), nausėdija	24
Bušanciai, sodyba	33
Buškiškiai, kaimas	64
Čelkai, sodyba	26
Čelkai, kaimas	44
Čelkai, sodyba	10
Čelkai, vienkiemis	10
Daniūnai, I ir II, kaimai	75
Daniūnai (Petrulynė), nausėdis	15
Daubarai I, kaimas	69
Daubarai II, kaimas	41
Daugeliškiai, kaimas	44
Daukšiniai, kaimas	73
Debikoniai I, kaimas	101
Debikoniai II, kaimas	43
Debikoniai, nausėdija	17
Debikoniai, vienkiemis	8
Degėnai, palivarkas	11
Dembovka, vienkiemis	9
Dembovka (Šnipiškiai), palivarkas	20
Dembovka, vienkiemis	4
Dirvonai, vienkiemis	19
Dubuliai, dvaras	49
Dubuliai, vienkiemis	17
Dulupiai, sodyba	7
Drulupis, užusienis	15
Džiugailiai, nausėdija	10
Džiugailiai, kaimas	88
Ėriškiai I, kaimas	223
Ėriškiai II, kaimas	54
Garuckai, kaimas	79
Gegužinė, sodyba	9

* Sudaryta pagal šaltinį: Jotainių kaimo liustracijos lapai, *LVIA,* f. 525, ap. 21, b. 308b, p. 178–181.

* Parengta pagal šaltinį: Списокъ населенныхъ мест Ковенской губерніи, Ковна, 1903 г. Vietovardžiai rašomi pagal XX a. norminę vartoseną; skliaustuose teikiami antrieji gyvenviečių pavadinimai, nurodyti šaltinyje. Neidentifikuotų vietovių pavadinimai rašomi kaip šaltinyje, jie nelietuvinami, tik perrašomi lietuviškomis raidėmis, sudarytojo pastabos pateikiamos laužtiniuose skliaustuose.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Vietovės pavadinimas, tipas	Gyventojų skaičius
Gelažiai, kaimas	24
Gelažiai, vienkiemis	17
Gelažiai, nausėdija	6
Gelažiai, sodyba	3
Gelažėliai, vienkiemis	12
Gelainiai, kaimas	34
Geluškiai, sodyba	4
Gilainiai, vienkiemis	10
Gilinėnai (Apušotas), vienkiemis	11
Girdiškiai, palivarkas	8
Girdiškiai (Pieviala), vienkiemis	5
Girsteikiai, okalica	21
Girialka, vienkiemis	7
Girialka (Šimbališkiai), užusienis	11
Glebauckai, kaimas	63
Graužiai, nausėdija	31
Grigaliai, kaimas	125
Grigaliai (Kruopinė), nausėdija	15
Griniūnai, kaimas	84
Griniūnai, nausėdija	30
Gruzdigalis, užusienis	24
Gudeliai, kaimas	130
Gudeliai, nausėdija	14
Gudeliai, vienkiemis	6
Gudeliukai, kaimas	45
Gvardziškiai, vienkiemis	6
Islaužas [gal Išlaužas?] (Borupė), palivarkas	40
Islaužas, kaimas	168
Iszapiškiai, vienkiemis	7
Janapolis, kaimas	61
Jaskildai, [vadinama J*oskildai*] kaimas	134
Jaskildai, nausėdija	19
Jasnagurka, palivarkas	18
Jotáiniai, nausėdija	4
Jotainiai, kaimas	465
Jotainiai, dvaras	20
Jotainiai, sodyba	10
Jotainiai Naujieji, nausėdija	73
Jotainėliai, kaimas	106
Jotainėliai, vienkiemis	5
Jovaišai, kaimas	77
Juodžiai, kaimas	128
Juodikoniai, kaimas	118
Juozapava (Palmirava), dvaras	17
Jutkiškis, vienkiemis	12
Juškaičiai, kaimas	48
Juškiškiai, kaimas	51
Juškiškiai, vienkiemis	2
Kalamentai, nausėdija	17
Kalamentai, nausėdija	33
Kalnai, nausėdija	14
Karvedžiai, kaimas	170
Kelmytė, sodyba	19
Kievogala, nausėdija	3
Kievogala, kaimas	75
Kiuberiškiai, vienkiemis	4
Kiuberiškiai, nausėdija	27
Klebonai, kaimas	121

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Vietovės pavadinimas, tipas	Gyventojų skaičius
Klebonai, vienkiemis	5
Kontapolis, vienkiemis	6
Kraujeliai, kaimas	63
Krževinia [Kraujelių?], palivarkas	9
Kudrėnai, sodyba	5
Kumša, nausėdija	7
Kupetiškiai, palivarkas	6
Kuršiai, nausėdija	34
Kuršiai, dvaras	39
Kuršiai, kaimas	132
Kušleikiškiai, kaimas	100
Lapkalnis, sodyba	4
Laukagaliai, vienkiemis	7
Lesongalis, kaimas	45
Ligeliai, vienkiemis	6
Likėnai, vienkiemis	45
Likėnai, okalica	46
Linogiris, dvaras	48
Liubartai, kaimas	36
Liudvinava, dvaras	13
Ližiškiai, vienkiemis	11
Magdeburija, buvusi užeiga	12
Masiokai, kaimas	45
Martintrakis, vienkiemis	8
Metytynė, vienkiemis	5
Michališkiai, dvaras	7
Michališkiai, dvaras	60
Michališkiai, palivarkas	6
Michališkiai, vienkiemis	17
Milašiškiai, sodyba	32
Milašiškiai, nausėdija	97
Milašiškiai, dvaras	17
Mintausis, užusienis	14
Miškiniai I, kaimas	39
Miškiniai II (Pabaliai), vienkiemis	7
Miškiniai, kaimas	39
Nadrastas, vienkiemis	6
Naujadvaris, dvaras	54
Naujasodė, kaimas	63
Naujasodė, kaimas	124
Naujasodė, kaimas	127
Nekrasiškiai, palivarkas	12
Nendrytė, vienkiemis	7
Novaciškiai, vienkiemis	14
Obžernia, vienkiemis	5
Osinauka, kaimas	32
Osinauka, vienkiemis	12
Oželytė, užusienis	19
Pakščiai, palivarkas	32
Palieknis (Blindynė), vienkiemis	8
Papiškiai, kaimas	182
Parchuvka, vienkiemis	12
Pauslajis, dvaras	31
Pauslajis, nausėdija	78
Pauslajis (Dvariškiai), kaimas	78
Pauslajis (Kiuberiškiai), nausėdija	79
Pavermenė, dvaras	68
Pavinkšnis, vienkiemis	7

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Vietovės pavadinimas, tipas	Gyventojų skaičius
Pagelupė, okalica	44
Pagelupė, vienkiemis	11
Pabelazarava, palivarkas	7
Padvariškiai, nausėdija	76
Padvariškiai, nausėdija	30
Padvarnikai I, kaimas	126
Padvarnikai II, kaimas	29
Pagojus, vienkiemis	2
Pagojus, vienkiemis	8
Pagojus, vienkiemis	4
Padrigoniai, užusienis	9
Pažertai, kaimas	15
Pakalniai, buvusi smuklė	5
Palivarkas, kaimas	57
Palivarkas, vienkiemis	4
Paliesis, dvaras	16
Paliesis, vienkiemis	8
Pampliai, kaimas	102
Panobalis (Juodžiai), viennkiemis	6
Paraistis, vienkiemis	4
Papenupė, sodyba	9
Pašiliai, sargo namas	5
Pašilėliai, kaimas	53
Pašiliai, sargo namas	3
Pašiliai, kaimas	228
Piktogala, kaimas	48
Piktogala, vienkiemis	5
Plančaučiškiai, vienkiemis	2
Plantovka, sargo namas	6
Počiūnai, kaimas	173
Praperša, nausėdija	14
Praperša, kaimas	69
Puščia, vienkiemis	25
Raveliai, vienkiemis	12
Raveliai, sodyba	2
Radikoniai, dvaras	42
Ramygala, nausėdija	11
Ramygala (Ramygolka), kaimas	46
Ramygala, miestelis	1 240
Rapidai, nausėdija	14
Rapšiškiai, vienkiemis	5
Ratlankstis, kaimas	59
Ratnikai, vienkiemis	9
Raukštoniai, kaimas	66
Raukštoniai, nausėdija	8
Razgupė, sodyba	12
Rimaisai, kaimas	118
Rimaisai, palivarkas	20
Sabačieniškiai, vienkiemis	4
Saltaniškiai, vienkiemis	4
Sidžupiai, vienkiemis	2
Skerdimai, vienkiemis	6
Sodas, kaimas	108
Sodas, sodyba	9
Sokeliai, kaimas	155
Suodžiai, sodyba	8
Suodžiai, sodyba	12
Surodgalis, palivarkas	27

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

(tęsinys)

Vietovės pavadinimas, tipas	Gyventojų skaičius
Stanislavovas, dvaras	30
Stebeikiai, kaimas	115
Stebeikiai, vienkiemis	2
Stebeikiai, vienkiemis	2
Stebeikiai, sodyba	4
Stebėkiai Naujieji, kaimas	103
Stebeikiai, vienkiemis	5
Steponioniai, palivarkas	10
Steponioniai (Dubuliai), malūnas	5
Stokinė, smuklė	7
Šakiai, vienkiemis	6
Šambalioniškis, vienkiemis	6
Šambalioniškis, sodyba	6
Šaparniai, sodyba	16
Šilaičiai, sodyba	10
Šilaičiai, sodyba	28
Šimbalioniškis, vienkiemis	5
Šimbalioniškis, vienkiemis	10
Šlekai, kaimas	58
Šnipiškiai, nausėdija	24
Šnipiškiai, kaimas	36
Šnipiškiai, sodyba	20
Šukioniai, kaimas	170
Šukiškiai, palivarkas	9
Truskava, miestelis	265
Truskava, kaimas	145
Užartėlė, nausėdija	8
Užartėlė, kaimas	69
Užartėlė, vienkiemis	5
Užartėlė, užusienis	10
Užbrastė, sodyba	4
Užgojus, kaimas	86
Užgojus, nausėdija	4
Užkalnis I, kaimas	64
Užkalnis II, kaimas	87
Užulupis, vienkiemis	4
Užulytė, vienkiemis	8
Užvermenė, kaimas	122
Užvermenė, vienkiemis	6
Vanagiškiai, dvaras	26
Vidurėliai, vienkiemis	3
Vipliai, kaimas	35
Vipliai, palivarkas	8
Vipliai, nausėdija	13
Vipliai, kaimas	7
Zaanciškiai, sodyba	8
Zauslavas, palivarkas	9
Zalatoriai, vienkiemis	28
Zalatoriai, dvaras	28
Žabiniai, užusienis	24
Žarčiai, vienkiemis	2
Žvirblioniai, kaimas	120
Žvirblioniai, palivarkas	120
Žaibogala, palivarkas	44
Žudžiai, nausėdija	22
Žudžiai, vienkiemis	3
Žudžiai (Laukeliai), nausėdija	20
Žudžiai, kaimas	93
Žudžiai, kaimas	57
Žudžiai, kaimas	28

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Ramygala“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Gražina Navalinskienė*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Teresė Gužauskienė*, korektorė *Gražina Navalinskienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2016 12 30.